

การประยุกต์ธรรมเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย

AN APPLICATION OF DHAMMA FOR PROCLAIMING
BUDDHISM OF THAI SANGKHA

เจ้าอธิการชัยชนะ สุวฑฺฒโน (ฤทธิ์บันเริง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๔

การประยุกต์ธรรมเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย

เจ้าอธิการชัยชนะ สุขวฑฒโน (ฤทธิ์บันเริง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

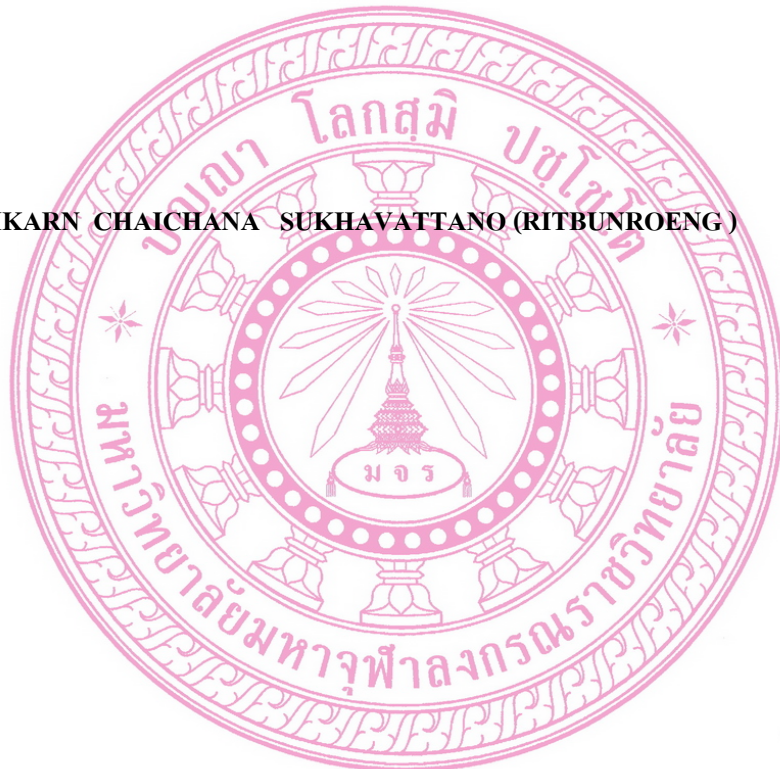
มหาวิทาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์นี้เป็นของมหาวิทาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN APPLICATION OF DHAMMA FOR PROCLAIMING
BUDDHISM OF THAI SANGKHA**

JAO-ATHIKARN CHAICHANA SUKHAVATTANO (RITBUNROENG)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for the Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร , คร.)

.....กรรมการ

(พระครูสังวรวิริรักษ์ , คร.)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพงษ์ คงศักดิ์)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธวัชชา เดชสุภา)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระครูสังวรวิริรักษ์, คร. ประธานกรรมการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพงษ์ คงศักดิ์ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การประยุกต์ธรรมเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย
 ผู้วิจัย : เจ้าอธิการชัยชนะ สุขวฑฒโน (ฤทธิ์บันเริง)
 ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูสังวรวิริรักษ์ พธ.บ., M.A., Ph.D.
 : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพงษ์ คงสัตย์ ป.ธ.๔, พธ.บ., M.A., ป.ร.ค.
 วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระสาวกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมในการสอนของพระสงฆ์ไทย ผลการศึกษาผู้วิจัยพบว่า

การเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงเพราะจะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ โดยต้องมีเนื้อหา หรือเรื่องที่จะสอน มีตัวผู้เรียนหรือผู้ฟัง และวิธีการสอนครบถ้วนทุกอย่าง ได้แยกเป็นข้อ ๆ คึงต่อไปนี้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่โดยพระองค์ทรงแสดงเองและส่งพระสาวกไปเผยแผ่ทั่วทุกทิศ พระพุทธองค์ทรงถือว่าการประกาศพระพุทธศาสนาเป็นงานหลัก เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้ เป็นงานแรกที่พระพุทธองค์ทรงดำริและทรงกระทำแม้กระทั่งลมหายใจสุดท้าย โดยทรงส่งสอนพระสาวกจนบรรลุคุณพิเศษ ส่วนมากเป็นพระอรหันต์ทรงตรัสสอนให้มีคุณสมบัติ มีวิธีการ และหลักการที่เหมาะสมทุกด้าน เพื่อให้การเผยแผ่แก่ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ หลากหลายประการอันเหมาะสมแก่ผู้ฟัง ตามภูมิหลัง ปัญญาความรู้ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เมื่อจบการสนทนาจึงมักจะได้รับผลตามความมุ่งหมาย คือ ผู้ฟังได้บรรลุมรรคผลนิพพานบ้าง ได้ดวงตาเห็นธรรมบ้าง เข้าถึงพระรัตนตรัยบ้าง หรือแสดงตนเป็นพุทธมามกะบ้าง แล้วแต่อินทรีย์บารมีของแต่ละบุคคล หลักพื้นฐานการสอนธรรมของพระสาวกตามแนวพุทธจริยาพระพุทธเจ้าที่ทรงเน้นข้อวัตรให้เป็นแบบอย่างในการสอนโดยยึดหลักการเผยแผ่ธรรมที่พุทธองค์ทรงใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปทั่วทุกสารทิศทั้งจำนวน

ผู้เผยแพร่และจำนวนของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาก็มีจำนวนมากยิ่งขึ้นต้องยอมรับว่าองค์กรที่สำคัญคือองค์กรผู้เผยแพร่ นั่นคือ พระสาวกทำให้กองทัพธรรมซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นธรรมเสนาบดีมีพระมหาโมคคัลลานะเป็นธรรมเสนาซ้ายมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การวิจัยในครั้งนี้จะเลือกนำเสนอพระสาวกในสมัยพุทธกาลที่ท่านได้ทำงานในเรื่องของการเผยแผ่ที่มีบทบาทสำคัญๆ เฉพาะบางรูปเท่านั้นมาเป็นตัวอย่างเพื่อเป็นหลักในการเผยแผ่ธรรมและให้มองเห็นภาพรวมในบทบาทและรูปแบบวิธีการของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวกในสมัยพุทธกาล

พระสงฆ์ในประเทศไทยในปัจจุบัน ดังเช่น หลวงพ่อพุทธทาสได้เน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่ลึกซึ้ง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เน้นการเผยแผ่พุทธธรรมด้วยการเป็นที่ยอมรับจากพุทธบริษัททั้งในประเทศและต่างประเทศ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่เป็นวิชาการ พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) เน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่เข้าใจง่าย เป็นหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานของศีลธรรม จริยธรรมในสังคม เป็นต้น การเผยแผ่พุทธธรรมและการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ให้กับพุทธศาสนิกชน นักเรียน นักศึกษา และลูกหลานไทยในยุคนี้ พระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นบริบทหนึ่งของสังคมมีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ย่อมต้องศึกษาให้เข้าใจในการเผยแผ่พุทธธรรม คือ การนำธรรมะไปสู่ประชาชนเพื่อให้เขาเหล่านั้นปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ อันก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและแก่สังคมโดยทั่วไป พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเพิ่มความใส่ใจในการแสวงหาความรู้เพื่อการรู้เท่าทันสื่อ เพราะเทคโนโลยีการสื่อสารก้าวไปเร็วมาก ก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางการสื่อสาร โดยเฉพาะทุกวันนี้ การสื่อสารมีหลายรูปแบบทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อเฉพาะกิจ พระสงฆ์ในปัจจุบันจำเป็นต้องใช้สื่อเป็นช่องทางในการเผยแผ่พุทธธรรมให้มากขึ้น รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ถูกต้อง และเป็นที่ยอมรับของประชาชน เพราะงานเผยแผ่พุทธธรรมเป็นงานหลักเป็นหัวใจที่ทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรือง เป็นงานแรกที่พระบรมศาสดาดำริและทรงทำแม้ลมหายใจสุดท้ายแม้ภายหลังเสด็จดับขันธปรินิพพานไป เหล่าสาวกทั้งหลายก็ได้ดำเนินการแสดงพระธรรมเทศนา สั่งสอนตามรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ของพระองค์เป็นลำดับสืบมา

Thesis Title : AN APPLICATION OF DHAMMA FOR PROCLAIMING
BUDDHISM OF THAI SANGKHA

Researcher : JAO-ATHIKARN CHAICHANA SUKHAVATTANO
(RITBUNROENG)

Degree : Master of Arts (Buddhist studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakhrusangvaraphirak , M.A., Ph.D.

: Asst.Prof.Dr. Surapong Kongsat Pali IV, M.A. , Ph.D.

Date of Graduation : March 15, 2012

ABSTRACT

This research aims to study (1) the principles and methods of proclaiming Buddha's Dhamma proclamation appeared in the scriptures of Theravada Buddhism, (2) the principles and methods of monks' Dhamma proclamation appeared in the scriptures of Theravada Buddhism, and (3) the Dhamma application and methods of Dhamma teaching propagation of Buddhist monks in Thailand.

The results were found as follows:

Buddha proclamation consisted of three processes: contents or subjects, students or listeners, and teaching approaches. In the past, Buddha propagated Buddhism by himself and sending his followers everywhere. Buddhism propagation was his main task. He did his duties until his last breath. He applied varieties of teaching his followers suitable to their abilities. At the end of Buddha's instruction, disciples achieved Nibbana, were enlightened, accepted three gems, and showed their intention to be Buddhists according to their faith.

Buddha's disciples propagated Dhamma by following Buddha's steps. Buddha's Dhamma was disseminated everywhere. Besides, a number of Buddhism believers increase. Buddha's disciples were a very vital organization for propagating the army of Dhamma led by the Buddha as King of Dhamma. Prasareebutra was appointed as a right Dhamma Minister, while Pramahamokkulana a left Dhamma Minister. They had a role play in disseminating Buddhism. Only important disciples in the past were selected as samples for propagating Buddhism so that the whole pictures, roles, and methods of disseminating Buddhism were considered.

Many monks in Thailand had a very vital role in propagating Dhamma. Buddhas Bhikkhu focused on propagating complex Dhamma. Prapromkunaporn (P.A. Payutto) disseminated Dhamma accepted worldwide both in the country and abroad. Prathamkosajarn (Prayun Thammajitto) propagated academic Dhamma. While Prarachthamnites (Payom Kulyano) focused on simple Dhamm which was a foundation of precepts and ethics in the society.

Proclaiming Buddha's Dhamma, and investing moral, ethics and expected value to Buddhists, pupils, students and Thai descendants in this age was based on monks who had a vital role to proclaiming Buddhism. Thus, monks had to comprehend how to proclaim Dhamma and apply Dhamma in the real setting for a right practice leading to happiness of actors and society as a whole. Thus, monks who did the above mentioned roles had to study to see through media literacy because the technology was developed so quickly that there was an information overthrow. At this age, there were many ways of communication such as personal media, and specific media. Besides, monks had to use media for proclaiming Dharma widely. More importantly, the systems and ways of proclaiming Buddha which was a major role to keep Buddhism grow up. It was the first task that Buddha thought and created until his last breath. After Buddha's death, his disciples proclaimed Dhamma and taught Dhamma according to the systems, and Buddha's guidelines respectively.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ของ คณะครูอาจารย์และบุคคลหลายท่าน ซึ่งกล่าว คือ พระครูสังวรภิกขุ,ดร. ประธานที่ปรึกษา และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพงษ์ คงสัตย์ กรรมการที่ปรึกษา ที่ได้ให้คำแนะนำพร้อมทั้งได้ ตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตาอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขอขอบคุณท่านคณาจารย์ในมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมาทุกท่าน และคณาจารย์ในศูนย์บัณฑิตศึกษานครราชสีมา ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ผู้วิจัย

ผู้วิจัยต้อง ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีวรญาณ รองอธิการบดีและคณะผู้บริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ที่ได้เปิดการศึกษาในระดับ บัณฑิตศึกษาขึ้นในวิทยาเขตนครราชสีมา ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษานครราชสีมา และ เจ้าหน้าที่หอสมุดวิทยาเขตนครราชสีมาที่ให้ค้ำค้ำข้อมูลต่างๆ ตลอดถึงเพื่อนๆ สหธรรมิก พระนิสิตปริญญาโท รุ่นที่ ๔ ทุกรูป ที่ได้ให้กำลังใจและเป็นกัลยามิตรที่ดีเสมอมาแก่ผู้วิจัยในครั้งนี้

ขอคุณงามความดีที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอน้อมบูชาคุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรมเจ้า คุณพระสงฆ์เจ้า คุณบิดามารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา ความรู้ และผู้มีพระคุณให้ความอุปถัมภ์ทุกๆ ท่าน ต่อผู้วิจัย

ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย จงช่วยอภิบาลรักษาให้ทุกท่าน ประสบแต่ความสุข ความเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกประการเทอญ.

เจ้าอธิการชัชชนะ สุขวฑฒโน (ฤทธิ์บันเริง)

วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

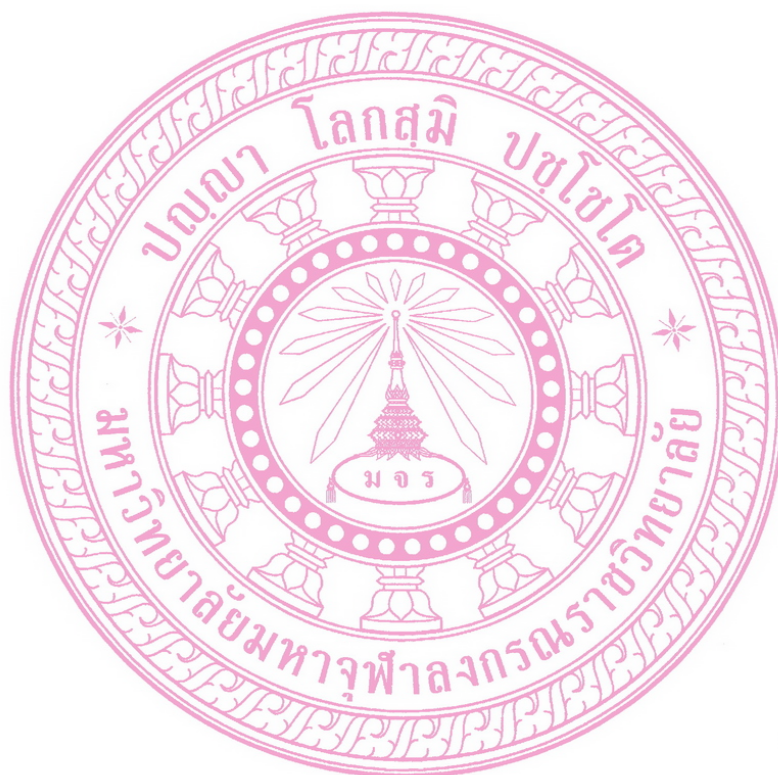
สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๔
บทที่ ๒ หลักการและวิธีการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๕
๒.๑ หลักการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล	๑๕
๒.๑.๑ อุดมคติในการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า	๑๕
๒.๑.๒ การเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า	๑๕
๒.๑.๓ การกำหนดทิศทางการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า	๑๕
๒.๑.๔ แผนการสอนของพระพุทธเจ้า	๒๑
๒.๑.๕ กลวิธีและอุบายประกอบการสอน	๒๒
๒.๒ วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล	๒๗
๒.๒.๑ วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า	๒๗
๒.๒.๒ ทิศทางการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า	๓๐

๒.๒.๓ การใช้สื่อในการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า	๓๒
๒.๒.๔ การใช้วจนะภาษาเป็นสื่อของพระพุทธเจ้า	๓๓
๒.๒.๕ การใช้วจนะภาษาเป็นสื่อของพระพุทธเจ้า	๓๕
บทที่ ๓ หลักการและวิธีการเผยแพร่ธรรมของพระสาวกในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๘
๓.๑ หลักการเผยแพร่ธรรมของพระสาวกในสมัยพุทธกาล	๓๘
๓.๒ แนวคิดในการเผยแพร่ธรรมของพระสาวก	๔๔
๓.๓ หลักการเผยแพร่ธรรมพระสาวก	๔๕
๓.๔ การกำหนดทิศทางในการเผยแพร่ธรรมของพระสาวก	๔๖
๓.๕ วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระสาวกในสมัยพุทธกาล	๔๕
๓.๖ การเผยแพร่ธรรมของพระสาวก	๕๕
๓.๗ การใช้วจนะภาษาเป็นสื่อของพระสาวก	๕๖
๓.๘ การใช้วจนะภาษาเป็นสื่อของพระสาวก	๕๕
บทที่ ๔ การประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย	๖๑
๔.๑ หลักการเผยแพร่ธรรมของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน	๖๑
๔.๑.๑ วัตถุประสงค์ของการเผยแพร่หรือการเทศนาของพระสงฆ์	๖๒
๔.๑.๒ จุดมุ่งหมายของการเทศนาหรือการเผยแพร่ของพระสงฆ์	๖๒
๔.๑.๓ หลักการเผยแพร่ธรรมพระสงฆ์ไทย	๖๓
๔.๒ วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน	๖๓
๔.๒.๑ การเผยแพร่ธรรมของพระสงฆ์ไทย	๖๔
๔.๒.๒ การประพาดิตนให้เป็นแบบอย่างของพระภิกษุ	๖๗
๔.๒.๓ หน้าที่ในการปฏิบัติและเผยแพร่พระพุทธศาสนา	๖๘
๔.๓ ประวัตติ์ตัวอย่างพระสงฆ์ไทยกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา	๗๐
๔.๓.๑ พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)	๗๐
๔.๓.๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)	๗๖
๔.๓.๓ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร มีฤกษ์)	๘๑
๔.๓.๔ พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ)	๘๕
๔.๔ พระสงฆ์กับการประยุกต์พุทธวิธีในการทำหน้าที่สอน	๘๕
๔.๕ พระสงฆ์กับการประยุกต์หลักพุทธวิธีมาใช้กับผู้เรียน	๘๓

บทที่ ๕ สรุปอภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๙๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๑
บรรณานุกรม	๑๐๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึง แหล่งที่มา/เล่ม/ชื่อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐ หมายถึง วินยปิฎก มหาจุคคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๔ ชื่อ ๓๒ หน้า ๒๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และวินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๔ ชื่อ ๓๒ หน้า ๔๐

สำหรับ อรรถกถา อ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบ การอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อ ชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๐/๒๐. หมายถึง ทีฆนิกาย สมุทตลวิลาสินี สิลขนฺธวคฺคอปฏฐกถา เล่มที่ ๑ ชื่อ ๑๓ หน้า ๒๐ เป็นต้น

วิ.มหา. (บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาวิจฺจคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิจฺจคฺค	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาจุคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสูตรต้นปิฎก

ที.สี. (บาลี)	=	สูตรนุตปิฎก	ทีฆนิกาย	สิลขนฺธวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	=	สูตรต้นตปิฎก	ทีฆนิกาย	สิลขนฺธวคฺค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	=	สูตรนุตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาจุคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	=	สูตรต้นตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	=	สูตรนุตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	=	สูตรต้นตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (บาลี)	=	สูตรนุตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มุลปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู. (ไทย)	=	สูตรต้นตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มุลปณฺณาสก	(ภาษาไทย)

ม.ม. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	มชฌมินิกาย	มชฌมปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มชฌมินิกาย	มชฌมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	สังยุตตินิกาย	สกาลวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตินิกาย	สกาลวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	สังยุตตินิกาย	นิทานวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตินิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	สังยุตตินิกาย	ขันธวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตินิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส. ม. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	สังยุตตินิกาย	มหาวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส. ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตินิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง. ทุกก. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	อังกุตตรินิกาย	ทุกกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง. ทุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรินิกาย	ทุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. จตุกก.(บาลี)	=	สุตตนปิฎก	อังกุตตรินิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง. จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรินิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ปญจก.(บาลี)	=	สุตตนปิฎก	อังกุตตรินิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง. ปญจก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรินิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ฉกก. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	อังกุตตรินิกาย	ฉกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง. ฉกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรินิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	ขุททกินิกาย	อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกินิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	ขุททกินิกาย	ขุททกปาฐปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกินิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	ขุททกินิกาย	ธมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกินิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	ขุททกินิกาย	สุตตนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกินิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	ขุททกินิกาย	มหานิทเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกินิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (บาลี)	=	สุตตนปิฎก	ขุททกินิกาย	จูพนิทเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกินิกาย	จูพนิทเทศ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.อ. (บาลี) = สมณฑปาสาทิกา วินยปิฎกอรรถกถา ปาราชิกกณทวณณา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสินี สีสกฺขนฺชวคฺคอฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)

สํ.ส.อ. (บาลี) = สํยุตฺตนิคาย สารตถปฺปกาสินี สกถวคฺคอฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)

อง.เอกก.อ. (บาลี) = องคฺตฺตนิคาย มโนรตฺตปฺรณี เอกกนิปาตอฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)

อง.อฎฺฐก.อ. (บาลี) = อังคฺตฺตนิคาย มโนรตฺตปฺรณี อฎฺฐกาทินิปาตอรรถกถา (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สมัยพุทธกาลหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์เสด็จออกเผยแผ่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ แก่เวไนยสัตว์ผู้มีอหังการยึดมั่นแก่การรู้ พระองค์ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณในหมู่มสัตว์อย่างหาประมาณมิได้ พระองค์ทรงเสด็จดำเนินไปในทุกหนทุกแห่งเพื่อประกาศสังฆธรรมให้หมู่มสัตว์ได้รู้แจ้งในชีวิต และมีการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและถูกต้อง จนมีผู้สามารถรู้แจ้งในธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอน สำเร็จเป็นพระอรหันต์เป็นผู้สิ้นกิเลสโดยสิ้นเชิงในเบื้องต้นมีจำนวนถึง ๖๐ องค์ และเมื่อแรกของการส่งพระสาวกไปเผยแผ่พระธรรมในสถานที่ต่าง ๆ นั้น พระองค์ได้ให้โอวาทแก่หมู่แห่งพระสงฆ์สาวกว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์แก่กุลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พวกเธออย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น อันงามในท่ามกลาง และอันงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีรูปในจักขุน้อย มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม^๑

พระพุทธพจน์นี้ถือเป็นอุดมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มุ่งสู่ทุกทิศ จุดประสงค์ที่สำคัญที่สุดคือ การเผยแผ่พระธรรมสู่ประชาชน เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชนอันเกิดจากการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม ซึ่งทางทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องภิกษุสงฆ์สาวกที่ได้รับพุทธโอวาท ต่างก็ได้ออกเดินทางเพื่อทำหน้าที่ของตนๆ ส่วนพระพุทธองค์ก็เสด็จดำเนินจาริกไปเพื่อปฏิบัติหน้าที่ของพระพุทธเจ้าเพื่อเผยแผ่ธรรมะ เช่นเดียวกับพุทธสาวก นับตั้งแต่บัดนั้นมา จนตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ รวมการปฏิบัติหน้าที่การเผยแผ่พุทธธรรมรวม ๔๕ พรรษา พระกรณียกิจที่สำคัญคือการเสด็จดำเนินจาริกไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อการเผยแผ่ธรรมะประกาศศาสนา แสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ ให้เข้าใจรู้แจ้งถึงชีวิต เป้าหมายสูงสุดของ

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๓.

ชีวิต และการดำเนินชีวิตเพื่อไปสู่เป้าหมายของชีวิตที่เหมาะสมและถูกต้อง ตามหลักการต่างๆ ที่พระพุทธองค์ทรงวางรูปแบบหรือแนวทางไว้ ในการใช้สื่อทางภาษาไว้ที่พอจะสรุปได้ ๒ แนวทางดังนี้ (๑)การเผยแผ่โดยการใช้ภาษาพูด ที่เรียกว่า วจนภาษา หรือการการแสดงธรรม เป็นวิธีที่พระองค์ทรงใช้มากที่สุด และ (๒) อีกวิธีหนึ่งที่พระองค์ทรงใช้เพื่อเป็นเครื่องมือร่วมกับการเผยแผ่ธรรมะ ด้วยภาษาพูด คือ อวจนภาษา ภาษาที่ไม่ใช้คำพูด เช่นการยิ้ม การอุทาน การใช้อุปกรณ์ เวลา และสถานที่ที่พระองค์ใช้ในการแสดงธรรมแก่ผู้ฟังในที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หรืออมนุษย์ รวมถึงกิริยาอาการ ท่าทาง และบุคลิกลักษณะต่างๆ ที่ไม่ใช่การพูด

เบื้องต้นพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดใคร่สักคนหนึ่ง พระพุทธองค์จะทรงตรวจดูจริต หรืออุปนิสัยของบุคคลผู้นั้นเสียก่อน เพื่อทราบถึงสถานภาพของผู้นั้น ทั้งนี้ก็เพื่อที่พระองค์จะแสดงธรรมให้เหมาะสมกับจริตและอัธยาศัย หรือสติปัญญาของผู้นั้นนั่นเอง ซึ่งในการพิจารณาถึงอัธยาศัยหรือสติปัญญาของผู้รับฟังธรรมของพระองค์นั้น พระพุทธองค์ทรงจำแนกลักษณะของผู้ฟังไว้ ๔ ประเภทดังนี้(๑) บุคคลที่เป็น อุคฆฏิตัญญู บุคคลผู้ฟังเข้าใจได้โดยฉับพลัน (๒) บุคคลที่เป็น วิปจิตัญญู บุคคลผู้เข้าใจก็ต่อเมื่ออธิบายขยายความ (๓) บุคคลที่เป็น เนยยะ บุคคลผู้ที่พอจะแนะนำได้ (๔) บุคคลที่เป็น ปทปรมะ บุคคลผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ^๒

นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังทรงจำแนกลักษณะของผู้รับฟังการแสดงธรรมหรือบุคลิกลักษณะในส่วนของผู้ฟังสามารถสังเกตเห็นและรับรู้ลักษณะความหมายได้ เป็นเกณฑ์ในใจที่ใช้วัดในการที่ก่อให้เกิดความเชื่อถือ หรือความนิยมเลื่อมใสในผู้แสดงธรรมไว้ ๔ ลักษณะดังนี้ (๑) รูปร่างปมาณิกา บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ คือมีความเลื่อมใสในรูป (๒) โฉมสัปปมาณิกาบุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ คือมีความเลื่อมใสในเสียง (๓) ฐานัปปมาณิกา บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณคือเลื่อมใสในความเศร้าหมอง (๔) ธัมมัสัปปมาณิกาบุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณ คือเลื่อมใสในธรรม^๓

จะเห็นได้ว่าไม่ว่ารูปร่างหน้าตา รวมถึงลักษณะของบุคคล เสียงพูดวัตถุสิ่งของเครื่องแต่งกายปอนๆ หรือสะอาด ซึ่งปรากฏที่ผู้แสดงธรรมแสดงออกมา เป็นสิ่งที่ผู้รับฟังเกิดความสนใจและให้ความสำคัญ ไม่แพ้เนื้อหาสาระของสารที่ผู้แสดงธรรมส่งออกมา อนึ่งเพราะบุคคลผู้มีอุปนิสัย หรือสติปัญญาในการเข้าใจธรรมที่แตกต่างกัน มีความรู้ความสามารถต่างกันในด้านต่างๆ ดังที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็น เมื่อก่อนจะเสด็จออกประกาศพระพุทธศาสนาว่า

^๒ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^๓ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

“สัตว์ทั้งหลายมีรูปคือกิเลสในจักขุน้อยก็มีอยู่ ผู้มีรูปคือกิเลสในจักขุมากก็มีอยู่ ผู้มีอินทรีย์แก่กล้าก็มีอยู่ ผู้มีอินทรีย์อ่อนก็มีอยู่ ผู้มีอาการดีก็มีอยู่ ผู้มีอาการทรามก็มีอยู่ ผู้จะสอนให้รู้ได้ง่ายก็มีอยู่ ผู้ที่จะสอนให้รู้ได้ยากก็มีอยู่ ผู้มีปกติเห็นปรโลภ และ โลกโดยความเป็นภยก็มี”^๔

ดังนั้น วิธีการ หรือกุศโลบายในการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น จึงมีหลายรูปแบบหลายแนวที่แตกต่างกันไปตามอุปนิสัยของบุคคล มีการแสดงธรรมะเปรียบเทียบด้วยสิ่งต่างๆ และธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงก็มีความสั้นความยาวที่แตกต่างกัน หรือในการแสดงธรรมะบางครั้งมีการใช้อรรถาธิบายร่วมด้วย เช่น พระพุทธองค์ทรงรับนิมนต์โดยอาการหนึ่งที่เรียกว่า ดุณฺหิภาพ เช่น ในอัมพพัสสูตฺร และในโสณทัณฺฑะสูตฺร^๕ เป็นต้น ในการเสด็จไปสู่สถานที่ต่างๆ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เช่นในพรหมชาลาสูตฺร^๖ เป็นต้น รวมถึงพระบุคคลิกลักษณะที่สร้างความอัศจรรย์ใจ และความเลื่อมใสศรัทธารวมทั้งพระองค์มีพระวาทะที่ไพเราะจับใจผู้ฟัง ให้เกิดปีติปราโมทย์ก่อให้เกิดความแก่กล้าอาจหาญเกิดพลังทางใจ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงมีวิธีใช้ภาษาเป็นสื่อเผยแผ่แสดงธรรมะ

ผู้ศึกษามีความเห็นว่าหลักการแสดงธรรมที่สำคัญต่อการเผยแผ่ธรรมเป็นอย่างยิ่งเป็นสิ่งที่ควรศึกษาหาคำตอบในแง่ที่ว่า การเผยแผ่ธรรมะในคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีแนวทางที่ลึกซึ้งอย่างไร ตลอดจนการใช้ภาษาในการแสดงธรรม ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้ตัดสินใจเพื่อทำการวิจัย โดยจะทำการวิจัยทางเอกสาร ในเรื่องการศึกษาวิเคราะห์หลักการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า และสาวกในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จุดประสงค์ที่สำคัญคือการศึกษา หลักการ วิธีการ หรือแนวทางของการเผยแผ่ธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ และนำมาเป็นแนวทางในการเผยแผ่ธรรมเพื่อการพัฒนาการของผู้ศึกษาต่อไป ก่อให้เกิดความเข้าใจในธรรมะในพระพุทธศาสนาเถรวาทแก่สังคมสืบต่อไป

^๔ วิ. ม. (ไทย) ๔/๕๑๒.

^๕ ที. สี. (ไทย) ๕/๒๕๖/๑๕๒.

^๖ ที. สี. (ไทย) ๕/๑/๑.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏใน พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระสาวกที่ปรากฏใน พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ หลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เถรวาทมีอย่างไร

๑.๓.๒ หลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมพระสาวกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ การประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยเป็น oushow

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

หลักการ หมายถึง หลักความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้าพระสาวก และพระสงฆ์ไทยที่ได้เทศนาอบรมสั่งสอนพุทธบริษัท

วิธีการ หมายถึง วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระพุทธเจ้า พระสาวก และพระสงฆ์ ไทย ด้วยวิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น วิธีการสอนแบบสนทนา วิธีการสอนแบบบรรยาย วิธีการสอนแบบตอบปัญหา วิธีการสอน คือ การถ่ายทอดเนื้อหาโดยใช้วิธีการบอกให้รู้และ ให้ผู้เรียนนำไปประพฤติปฏิบัติต่อไป ซึ่งวิธีการสอนนี้เป็นวิธีการที่เกี่ยวข้องระหว่างผู้สอน และผู้เรียน

ประยุกต์ธรรม หมายถึง การนำความรู้ในวิทยาการต่างๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ ให้เข้ากับหลักธรรมและวิธีการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนา แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการสอน ของพระสงฆ์ไทยโดยนำไปเผยแผ่ธรรมให้เข้ากับยุคสมัยของสังคมไทย

การเผยแพร่ หมายถึง การเผยแพร่พุทธธรรมในรูปของการแสดงธรรม สนทนาธรรม หรือตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท และบุคคลทั่วไป ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายไปทุกทิศ ตลอดถึงการรวบรวมรักษาพระสัทธรรมให้มั่นคงอยู่ตลอดไป

พระพุทธเจ้า หมายถึง บุคคลที่ตรัสรู้ด้วยตนเองและสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม ตามคัมภีร์ฝ่ายพุทธนั้น พระพุทธเจ้าพระองค์ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ (พระโคตมพุทธเจ้า) เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในบรรดาพระพุทธรูปทั้งหลาย

อนุพุทธะ หมายถึง บุคคลที่ตรัสรู้เนื่องด้วยคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม ผู้ที่ตรัสรู้ด้วยด้วยเหตุนี้เรียกว่า พระสาวก

พระสาวก หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้าที่มีความโดดเด่นในเรื่องการสอนธรรมอันได้แก่ (๑) พระสารีบุตร เป็นพระสาวกผู้เลิศในด้านปัญญา (๒) พระอานนท์ เป็นพระสาวกผู้เลิศในด้าน พหุสูต (๓) พระปุลณมัตตานีบุตร เป็นพระสาวกผู้เลิศในด้านธรรมกถึก และ (๔) พระมหากัจจายน เป็นพระสาวกผู้เลิศในด้านแสดงธรรมย่อให้พิสดาร

พระสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว เลื่อมใส สละเรือนออกบวช ถีอวัตร ปฏิบัติ ตาม พระธรรมวินัย ที่พระบรมศาสดา สั่งสอนและกำหนดไว้ พระสงฆ์ จัดเป็นรัตนะหนึ่งในจำนวนรัตนสามหรือพระรัตนตรัย ซึ่งได้แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้แก่ ภิกษุ ในพระพุทธศาสนา หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งสละเรือนออกบวชตามพระพุทธเจ้า หลังจากได้ฟังคำสั่งสอนแล้วเกิดความเลื่อมใส ต้องการจะได้บรรลุธรรมตามพระพุทธเจ้าสั่งสอนไว้ ปฏิบัติตามธรรมและวินัยที่กำหนดไว้เฉพาะสำหรับภิกษุ จำนวน ๒๒๗ ข้อ บางครั้งเรียกว่า เรียกว่า พระสงฆ์

พระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งถือตามคติที่พระอรหันต์ พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบไว้ เมื่อปฐมสังคายนา ได้แก่พระพุทธศาสนาที่นับถือแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ลังกา และลาว

พระสงฆ์ไทย หมายถึง พระเถระที่มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง ๔ รูป ได้แก่ พุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และ พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ)

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้ (๑) หลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) หลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระสาวกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (๓) การประยุกต์หลักการและวิธีการ

เผยแผ่ธรรมในการสอนของพระสงฆ์ไทย ผู้วิจัยจะศึกษาถึงการประยุกต์ธรรมเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย โดยซึ่งผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าในเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก จากพระวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา วิทยานิพนธ์ หนังสือตำราการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ เช่น หนังสือวิชาการทางศาสนาหนังสือธรรมะ และบทความทางวิชาการ ตลอดทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และพระสงฆ์เถระ ๔ รูป ได้แก่ พุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และพระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) โดยเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์แก่งานวิจัย หลายเรื่องดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ พระมหาประพันธ์ สุภयर ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้า ต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธธรรม จากผลการศึกษาได้ทราบว่า บุคลิกภาพของพระพุทธเจ้านั้น มีความสำคัญต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งความสำคัญดังกล่าวนี้ จะแยกกล่าวว่ามีค่าสำคัญเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้เลย จากการศึกษาทำให้ทราบถึงบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าที่สำคัญ ต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธธรรมแบ่งออกเป็น ๓ ด้าน คือ (๑) บุคลิกภาพทางกายที่ประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ กิริยาอาการที่สำรวม พระพักตร์ที่แจ่มใสที่แฝงด้วยพระมหากรุณาธิคุณ มีความงดงามดึงดูดความสนใจ ให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น และนำไปสู่สัมมาทิฐิได้ พระจริยวัตรที่ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่ชาวโลก แก่พระญาติ และจริยวัตรในความเป็นพุทธะที่บุคคลสังเกตได้ จนเกิดการปฏิบัติตาม เอาเป็นแบบอย่างเอาเป็นที่พึงได้ (๒) บุคลิกภาพทางวาจาที่ประกอบด้วยพระสุระเสียงที่นิ่มนวลไพเราะชัดเจนนิมิตตละ ตรัสแต่ความจริงเป็นที่หวั่นไหวออกมาแห่งพระธรรมที่บุคคลฟังแล้วสามารถนำไปปฏิบัติจนเกิดผล และ (๓) บุคลิกภาพใน คือสติปัญญาที่ทรงรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมแล้ว นำมาแสดงเพื่อดับความทุกข์ร้อนแก่สรรพสัตว์ การมีโยนิโสมนสิการที่เป็นระบบความคิดในการประกาศพระศาสนา มีความเชื่อมั่นในพระองค์เองสูงมีพระทัยที่เข้มแข็งไม่ทรงย่อท้อต่ออุปสรรค^๓

^๓ พระมหาประพันธ์ สุภयर, “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้า ต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธธรรม” วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนาศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

๑.๖.๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือบรรยายพิเศษ ในการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศว่า ในการไปเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ความรู้ ความสามารถของเรามีด้วยกันทั้งนั้น แต่ไม่ค่อยจะบรรลุผลตามที่เรต้องการ คงจะเกี่ยวกับปัญหา เรื่องยุทธศาสตร์ จึงทำให้มีปัญหาและอุปสรรคอื่น ๆ มาก บางท่านสอนดี ก็ยังอยู่ไม่ได้ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะยังมีปัจจัยอะไรหลายอย่าง งานพระธรรมทูตมีความละเอียดอ่อนมาก แถมยัง ถูกค่อนข้างอดว่าไปสอนเฉพาะคนไทยด้วยกัน เขาเอาเราไปเปรียบเทียบกับพระธรรมทูตทิเบต พระธรรมทูตญี่ปุ่น หรือแม้กระทั่งศรีลังกาที่ประสบความสำเร็จมากกว่า ในการเผยแผ่กับชาว ต่างประเทศ ในขณะที่เราประสบความสำเร็จกับคนไทย จึงต้องทำให้หันมามองเหมือนกันว่า เรื่องนี้เป็นเพราะอะไร ก่อนที่เราจะลงไปเผยแผ่จริงๆ เราต้องทำการวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนแผน ทั้งหลายทำกันก่อนจะลงมือปฏิบัติการจริง^๔

๑.๖.๓ ศุภวรรณ พิพัฒพรณวงศ์ กรีน ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องพระพุทธเจ้าสอน อะไร ไปไม่กำมือเดียว ว่า หากคุณฟังถึงตรงนี้แล้ว อยากจะรู้ว่า แล้วมันจะต้องทำอะไร อย่างไร ต่อไป ดิฉันจะเปรียบเทียบให้คุณเข้าใจง่ายๆว่า บัดนี้เปรียบเสมือนคุณกำลังยืนอยู่ที่สี่แยก โดยมี ดิฉันกำลังพูดเรื่องคุณชีวิตนี้ ให้คนหมู่มากฟังอยู่ตรงใจกลางสี่แยก ดิฉัน จึงบอกคุณต่อไปว่า หากใครต้องการเดินทางออกจากคุกของชีวิตละก็เดินเลี้ยวไปทางทิศเหนือทันที ไปรอที่ปากทางมุ่งสู่ทิศเหนือก่อน และดิฉันจะนำทางคุณต่อไปให้ถึงพระนิพพานเอง การแยกกลุ่มบุคคลจึงเกิดขึ้น คงต้องมีคนเดินไปทางทิศเหนือทันทีเช่นกันถ้าเขาฟังรู้เรื่อง ใครที่ฟังไม่รู้เรื่องเหมือนคนนั่งอยู่ใน ห้องมีดสวมแว่นตาดำ ก็คือที่เลือกเดินไปทางทิศใต้ คือคนที่ฟังเรื่องนิพพานแล้วกลัวสุดขีด ไม่เอา จึงเลือกคิดคุกชีวิตต่อไป คนที่เลือกเดินไปทิศตะวันออกและตะวันตกก็คือ คนที่ขอทำแต่บุญเพื่อ ไปสวรรค์ ไปเมืองพรหม หากคุณเลือกทางเหล่านั้น ดิฉันก็เป็นผู้นำทางหรือเป็น ไกด์ให้คุณไม่ได้ คุณต้องไปคลำทางเอาเอง หน้าที่ของดิฉันจะพากลุ่มคนที่ต้องการมุ่งเหนือเพื่อออกจากคุกชีวิตหรือ ไปนิพพานเท่านั้น หากเราฟังรู้เรื่องและเลือกเดินไปรอดิฉันอยู่ที่ปากทางมุ่งสู่ทิศเหนือละก็ ย่อม หมายความว่า คุณได้เดินละจากโคตรแห่งความเป็น “ปุถุชน” เข้าสู่โคตรแห่งความเป็น “อริยะ” แล้วมีความหมายง่ายๆว่า คุณจะไม่ใช่ชีวิตเยี่ยงปุถุชน ที่มักจะทำอะไรตามความคิดและอารมณ์ ญวนเฉียวของตนเอง ภาษาพระก็คือทำไปด้วยกิเลสนั่นเอง เปรียบเสมือนการใช้ชีวิตเยี่ยงดิรัจฉาน

^๔ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) “บรรยายพิเศษในการอบรมพระธรรมทูตสาย ต่างประเทศ จัดโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ พุทธมณฑล นครปฐม วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๖, ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

อย่างเสีย การเลือกโคตรอริยะของตนเอง คือการเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ จะต้องเริ่มต้นจากการฟัง การคิด ตามแนวทางที่เป็นแนวทางที่ถูกต้องของพระพุทธเจ้า จะประสบผลสำเร็จได้^๕

๑.๖.๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับภาษาพูดไว้ในหนังสือ การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังฆธรรมว่า ภาษาสามารถสื่อสารสังฆธรรมได้ไม่สมบูรณ์ คือมันไม่สามารถจะเอาสังฆธรรมมาวางตั้งไว้ให้เราเห็น เหมือนวางสิ่งของไว้ต่อหน้า มันต้องอาศัยประสบการณ์เก่าที่เราได้อยู่ ถ้าสิ่งใดไม่เคยมีประสบการณ์ ก็เป็นอันว่าเกิดความติดตันที่ไม่สามารถรู้ความจริงได้เต็มที่ ภาษาไม่สามารถแสดงให้เห็น ให้สัมผัสกับประสบการณ์ตรงได้ เพราะฉะนั้น ความรู้สึกในใจ ความรัก ความโกรธ ความเกลียด การได้ลิ้มรสอร่อย หวาน มัน เค็ม และแยกออกเป็นหวาน มะม่วง หวานมะพร้าวเป็นต้น ต่าง ๆ กันไปซึ่งจะต้องเป็นประสบการณ์เฉพาะตัว ที่ภาษาไม่สามารถนำมาถ่ายทอดได้โดยสมบูรณ์ นี่คือการจำกัด หรือขอบเขตของภาษาที่ไม่สามารถให้ถึงความจริงโดยสมบูรณ์ได้ ท่านยังได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการเผยแพร่ การสอนของพระพุทธเจ้าไว้ในหนังสือพุทธวิธีการสอนว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลที่ปราชญ์และพุทธศาสนิกชนได้ให้ความเคารพนับถือในฐานะเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นสารถีฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นที่เคารพนับถือและยกย่องเทิดทูน ในฐานะทรงเป็นนักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน ความยิ่งใหญ่และความปรีชาสามารถ ของพระพุทธเจ้าในด้านการสอนนั้น ถ้าจะพูดให้เห็นด้วยอาศัยประจักษ์พยานภายนอก ก็จะเห็นได้จาก เหตุผลดังต่อไปนี้^๖

ก. พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในยุคที่ชมพูทวีปเป็นถิ่นที่ปราชญ์ เต็มไปด้วยศาสตราจารย์ เจ้าลัทธิต่างๆ เป็นอันมาก แต่ละท่านล้วนมีชื่อเสียงและมีความสามารถ ผู้ที่มาเผชิญพระองค์นั้นมีทั้งมาดีและมาร้าย มีทั้งที่แสวงหาความรู้ และมาลองภูมิ และที่ต้องการมาข่มมาปราบ แต่พระองค์สามารถประสพชัยชนะในการสอน จนมีพระนามนำเด่นมาถึงปัจจุบัน

ข. คำสอนของพระองค์ ขัดแย้งกับคำสอนในศาสนาเดิม และแย้งกับความเชื่อถือความประเพณีปฏิบัติที่แพร่หลายอยู่ในสังคมสมัยนั้น เช่น การทำลายความเชื่อเรื่องวรรณะ เป็นต้น ทรงจัดระบบคำสอนและความเชื่อถืออย่างใหม่ให้แก่สังคม การกระทำเช่นนี้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ย่อมเป็นงานยากอย่างยิ่ง

^๕ สุภวรรณ พัทธพรรณวงศ์ กริน, “เรื่องพระพุทธเจ้าสอนอะไร” ไขไม้กำมือเดียว, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังฆธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๗

ค. ขอบเขตงานสอนของพระองค์กว้างขวางมาก ทั้งโดยเทศะและระดับชนในสังคม ต้องเสด็จไปสั่งสอนในหลายถิ่นหลายแคว้น พบคนทุกชั้นในสังคม ซึ่งมีระดับความเป็นอยู่ความเชื่อถือ การศึกษาอบรม นิสัยใจคอ และสติปัญญาแตกต่างกัน ทุกแบบทุกชนิด ทรงสามารถสอนคนเหล่านั้นให้เข้าใจได้ และยอมเป็นศิษย์ของพระองค์ นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมาทีเดียว

ง. พระพุทธศาสนาเจริญมาได้ตลอดเวลานับเป็นพันๆ ปี แพร่หลายเป็นที่นับถืออยู่ในประเทศต่างๆ และคณะสงฆ์ผู้สืบทอดพระศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันใหญ่และสำคัญในสังคมดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่ของพระองค์ ยืนยันถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์อย่างประจักษ์ชัดโดยไม่ต้องอธิบาย ในเมื่อประจักษ์พยานภายนอกแสดงให้เห็นเช่นนี้แล้ว ย่อมชวนให้พิจารณาสืบค้นต่อไปถึงเนื้อธรรมคำสอน หลักการเผยแผ่พระธรรม วิธีการเผยแผ่ธรรมของพระองค์ว่าเป็นอย่างไร ยิ่งใหญ่และประเสริฐสุดจริงเพียงใด

๑.๖.๕ ปุ๋ย แสงฉาย กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง พุทธปฏิภาณ สรุปได้ว่า ปฏิภาณเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งต่อคนทั้งหลาย ทุกชั้น ทุกเพศ ทุกวัย ยิ่งเป็นผู้ใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า ผู้สอนศาสนา ผู้เป็นทูต เป็นนักการเมือง หรือนักเทศน์ด้วยแล้ว ก็ยังมีปฏิภาณเป็นคุณสมบัติสำคัญยิ่ง พระพุทธเจ้าได้ทรงล้างวาทะ อุปวาทะของเทพยดานุญย์ทั้งหลายที่เป็นเลี่ยนหนามต่อพระพุทธศาสนาโดยชอบธรรมแล้วเป็นอันมาก และทำให้เห็นว่าที่เลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา ด้วยยอมจำนนต่อปฏิภาณของพระพุทธองค์ก็มีมาก พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดา และพระสาวกของพระพุทธเจ้านั้น ล้วนแต่เป็นผู้มีปฏิภาณดีทั้งนั้น ไม่มีศาสดาใด หรือสาวกของศาสดาใดในโลกที่จะเสมอเหมือน จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาถูกชักฟอกมาจนบริสุทธิสิ้นเชิงแล้ว เป็นพระศาสนาที่เปิดโอกาสให้ผู้ชักใช้ไล่เลียงมาแล้ว ไม่ใช่เป็นศาสนาที่ไม่มีผู้รู้ได้ชักใช้ไล่เลียงเลย ส่วนผลอันเกิดจากความคิด ความเห็น ความเลื่อมใส ก็จักมีเป็นอนเนกอนันต์สุดที่จะพรรณนา^{๑๑}

๑.๖.๖ พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหล่า) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” สรุปได้ว่า พระสารีบุตรเป็นพระเถระองค์หนึ่งที่ยึดมั่นอยู่ในหลักการเผยแผ่ที่พระพุทธเจ้าทรงได้ประทานให้กับพระสาวกยึดถือปฏิบัติ จึงทำให้ท่านมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ จนได้รับตำแหน่งเป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า เป็นผู้มีปัญญาเลิศ บทบาทของพระสารี

^{๑๑} ปุ๋ย แสงฉาย, **พุทธปฏิภาณ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๓๐), หน้า บทนำ.

บุตรที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองๆ ในประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็น
กลไกสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง และมั่นคงสืบต่อมาได้จนปัจจุบันนี้^{๑๒}

๑.๖.๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง พุทธวิธีในการสอน
สรุปได้ว่า วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า มีหลายแบบหลายอย่าง วิธีการตอบปัญหา ก็เป็นอีกแบบ
หนึ่งที่น่าสนใจ เพราะผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากจะมีผู้มีความสงสัยข้องใจในธรรมต่างๆ แล้ว
โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา
หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบ
ให้อับจน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบปัญหาพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณ
ลักษณะของปัญหาและวิธีการตอบให้เหมาะสมกัน^{๑๓}

๑.๖.๘ พระมหาสมณฺ์ สนฺติกโร (เกษมญาติ) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของ
พระมหากัจจายนเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” พอจะสรุปได้ว่า พระมหากัจจายนเถระ
เป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีปฏิภาณไหวพริบชี้แจงเหตุผลให้หาย
ข้องใจได้ เช่น การตอบปัญหาแก่พราหมณ์อารามทัมตะ โดยพราหมณ์ได้ถามถึงเหตุปัจจัยความ
ขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคล ท่านตอบว่า เหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีความขัดแย้งกัน เพราะยึด
มั่นในกามราคะ ตามอยู่ในอำนาจของกามราคะ และมีความกำหนัดยินดีในกามราคะ เป็นต้น
พราหมณ์อารามทัมตะหายข้องใจเกิดความเลื่อมใส จึงหันมานับถือพระพุทธศาสนา ได้ประกาศ
ตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิตการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระมหากัจจายนเถระนั้น มีลักษณะเด่น
กว่าพระสาวกรูปอื่นๆ คือ ได้รับการมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้ประกาศพระพุทธศาสนาแทน
พระองค์ เพราะเห็นว่าท่านมีความรู้ความสามารถในการใช้โวหาร สามารถพูดและแสดงธรรมให้
ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและเข้าใจเนื้อความได้ง่าย จึงทำให้แคว้นอวันตีเป็นศูนย์กลางทาง
พระพุทธศาสนาอีกแห่งหนึ่งในสมัยนั้น^{๑๔}

^{๑๒} พระกิตติศักดิ์ ยโสธรโร (แก้วเหล่า), “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย), ๒๕๓๕, หน้า ๔๖.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธวิธีในการสอน*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
พิมพ์สวัย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๐.

^{๑๔} พระมหาสมณฺ์ สนฺติกโร (เกษมญาติ), “การศึกษาบทบาทของพระมหากัจจายนเถระในการเผย
แผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย), ๒๕๔๔, หน้า ๕๕.

๑.๖.๕ วติน อินทสระ กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “อธิบายมิลินทปัญหา” สรุปความได้ว่า พระนาคเสนเป็นพระอรหันต์ ที่ถึงพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา คือความแตกฉานในอรรถ ความแตกฉานในธรรม ความแตกฉานในภาษาและความแตกฉานในปฏิภาณ ได้โต้ตอบปัญหาเกี่ยวกับพระยามิลินท์ ได้ทรงถามถึงสิ่งที่เป็นแก่นสารในพระพุทธศาสนา หมดความสงสัยในพระรัตนตรัยอย่างสิ้นเชิง^{๑๕}

๑.๖.๑๐ บรรจบ บรรณรุจิ ได้กล่าวถึงพระปุลณมณฺฑานินฺบุตรเถระไว้ในหนังสือตีติมหาสาวก สรุปได้ว่า พระปุลณมณฺฑานินฺบุตรเถระ หลังจากได้รับบรรลุพระอรหัตตผลแล้ว ท่านก็ได้เป็นกำลังสำคัญในการช่วยพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนาตลอดเวลา ผลงานชิ้นสำคัญของท่านคือ ได้แสดงธรรมแก่ให้พระอานนทังคราวที่พระอานนทบวชได้ใหม่ๆ จนได้รับบรรลุโสดาปัตติผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลขั้นต้น นอกจากนี้จะสอนพระอานนทให้ได้รับบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ต่อมายังได้สอนกุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์อีก ๕๐๐ คน จนเลื่อมใส แล้วมาของบวชในสำนักของท่าน โดยท่านได้แสดงกถาวิคฤ ๑๐ ประการให้ปฏิบัติ ไม่นานพระเหล่านั้นก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล^{๑๖}

๑.๖.๑๑ พระมหาสาราน้อย ถิรธมฺโม (พีสันทียะ) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาการเขียนบทสุนทรพจน์เพื่อใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระอาจารย์สุเทพ สุเทโว ศูนย์ยุวาทศิลป์ วัดพระศรีอารย์ จังหวัดราชบุรี” พอดีสรุปใจความได้ว่า การเขียนสุนทรพจน์เพื่อใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรม เป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^{๑๗}

๑.๖.๑๒ พระมหาสายเพชร วชิรเวที (หงส์แพงจิตร) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสนเถระ” พอดีสรุปใจความได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น กระทำกันหลายรูปแบบ เช่นการปฏิบัติตนให้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรมเป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าประทานหลักในการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือ เป็นหลักปฏิบัติในการแสดงธรรม คือ ให้มีเนื้อหา

^{๑๕} วติน อินทสระ, กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง อธิบายมิลินทปัญหา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๓.

^{๑๖} บรรจบ บรรณรุจิ, อธิติมหาสาวก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖๐-๑๖๑.

^{๑๗} พระมหาสาราน้อย ถิรธมฺโม (พีสันทียะ) “ศึกษาการเขียนสุนทรพจน์เพื่อใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระอาจารย์สุเทพ สุเทโว ศูนย์ยุวาทศิลป์ วัดพระศรีอารย์ จังหวัดราชบุรี”, (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาธรรมนิเทศ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘, หน้า ๓๕-๓๖).

ต่อเนื่องกันไปตามลำดับ แสดงเหตุผลให้เข้าใจได้ชัดเจนในแต่ละประเด็น แสดงธรรมเพราะอาศัยความเอ็นดูต่อสรรพสัตว์ มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง แสดงธรรมเพราะไม่เห็นแก่อามิสสินจ้างและไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น^{๑๘}

๑.๖.๑๓ วสิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธวิธีการสอนว่า พุทธวิธีการสอนนั้น หมายถึง วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัทด้วยพุทธวิธีหลายอย่าง เพื่อให้เหมาะสมแก่ผู้ฟังเพื่อให้ได้ประโยชน์มากที่สุด เมื่อจบการสอนโดยมีจุดมุ่งหมายในการสอน ๓ ประการคือ (๑) เพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น (๒) เพื่อให้ผู้ฟังตรงความเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังได้ตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง และ (๓) เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลของการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอสังขรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติได้รับผลตามสมควรแก่กำลังการปฏิบัติของตนๆ^{๑๙}

๑.๖.๑๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธวิธีในการสอน ว่า พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะแสดงที่ใดแก่ใครย่อมมีจุดมุ่งหมายเป็นแนวเดียวกัน คือ มุ่งให้เกิดความรู้เข้าใจในสภาพของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ให้มีทัศนคติและปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างถูกต้องในทางที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น แต่เนื้อเรื่องและวิธีการสอนย่อมแตกต่างกันไป ตามอุปนิสัย ความถนัดและความสนใจของผู้ฟังสุดแต่เรื่องใดวิธีใด จะช่วยให้เข้าใจธรรมได้ดี พุทธวิธีในการสอนเป็นความยิ่งใหญ่ และความปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าในการถ่ายทอด พระองค์ทรงมีหลักการสอน แยกแยะกลุ่มเป้าหมาย ลีลาการสอน เทคนิคการสอน กลวิธีและกุศโลบายประกอบการสอนต่างๆ ได้ยอดเยี่ยมจนได้รับการยกย่องว่าเป็นนักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด จนได้รับการขนานพระนามว่าเป็นพระบรมครู^{๒๐}

๑.๖.๑๕ พระมหาสุริยัน จันทนานโม (จันทนานม) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่องศึกษาบทบาทผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระอาจารย์สมภพ โชติปญฺโญ จากการศึกษาผลงานการเผยแผ่ของท่าน ทำให้มองเห็นหลักในการนำเสนอพุทธธรรมที่เน้นหลักคาบัตติยังคะที่เปรียบเสมือนแว่นส่องธรรมให้บุคคลดำเนินในทางที่ถูกต้อง ตั้งมั่นในศีลสมาธิปัญญา ฝึกตนเอง

^{๑๘} พระมหาสายเพชร วชิรเวที (หงส์แพงจิตร) “การศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสนเถระ, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๒.

^{๑๙} วสิน อินทสระ, พุทธวิธีการสอน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐.

ให้มีความพร้อม เมื่อเจอปัญหาและอุปสรรค หรือแม้กระทั่งความสูญเสีย ก็จะไม่ได้เสียศูนย์ สามารถนำไปประพฤติกปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ หรือพัฒนาตนเองด้วยปัญญาจนเข้าถึง ประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา^{๒๑}

๑.๖.๑๖ พระมหาวรจักร ฉนุทชาโต (มุ่งเกี่ยวกลาง) ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง ศึกษา บทบาทและวิธีการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) และสรุปผลการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้ การเผยแผ่พุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล องค์พระสัมมาสัม พุทธเจ้า ที่ทรงแสดงยึดหลักประโยชน์ ๓ ประการ คือ (๑) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ ในชาตินี้ (๒) สัมปรายิกัตถุประโยชน์ ประโยชน์ในชาติหน้า และ (๓) ปรมัตถุประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง วิธีการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า จำแนกได้ ๔ ประการคือ (๑) การสอนแบบ สากัจฉาหรือสนทนา โดยใช้วิธีการถามคู่สนทนา เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจธรรมและความ เลื่อมใสศรัทธา (๒) การสอนแบบบรรยายพระพุทธเจ้าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดง ธรรมประจำวันซึ่งมีประชาชนและพระสงฆ์สาวกเป็นจำนวนมากมารับฟัง (๓) การสอนแบบตอบ ปัญหาจะทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน (๔) แบบวางกฎ ข้อบังคับ ใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์กฎ และข้อบังคับให้พระสาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือ ปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกันเพื่อความสงบสุขแห่งหมู่คณะ^{๒๒}

สรุปว่าเรื่องที่ผู้วิจัยศึกษาในครั้งนี้เป็นเรื่องการประยุกต์ธรรมเพื่อการเผยแผ่ พุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย เป็นเรื่องที่นำศึกษาและสำคัญเพราะยังไม่เคยมีผู้ใดได้ศึกษาวิจัย ไว้ก่อน ฉะนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษางานวิจัยเรื่องนี้ มากเพื่อเป็นประโยชน์ต่อ พุทธศาสนิกชนและผู้สนใจในการศึกษา

๑.๗ วิธีดำเนินงานวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยจะศึกษา ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิ มีลำดับขั้นตอนดังนี้

^{๒๑} พระมหาสุริยัน ฉนุทนาโม (จันทนาม), “ศึกษายบทบาทผลงานในการเผยแผ่พุทธศาสนา ของพระอาจารย์สมถ พุทธิปัญญา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๓.

^{๒๒} พระมหาวรจักร ฉนุทชาโต (มุ่งเกี่ยวกลาง) “ศึกษายบทบาทและวิธีการเผยแผ่พุทธศาสนาของ พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๐, หน้า ก.

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา หนังสือ งานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้องงานวิจัยนี้

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิ และพระสงฆ์เถระ ๔ รูป ได้แก่ พุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และพระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาณโม)

๑.๗.๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอ

๑.๗.๕ เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึงศึกษาหลักการและวิธีการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงหลักการและวิธีการเผยแพร่ธรรมของพระสาวกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงการประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย

บทที่ ๒

หลักการและวิธีการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ มุ่งศึกษาเกี่ยวกับหลักการและวิธีการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งกำหนดกรอบของการศึกษา ๒ ประการ คือ (๑) หลักการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล และ (๒) วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ หลักการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล

หลักการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าตรัสรู้เมื่อทรงมีพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา หลังจากที่ตรัสรู้แล้วพระองค์ได้เสด็จไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงแสดงพระปฐมเทศนาชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”^{*}โปรดพระภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ จนท่านอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลุเป็นโสดาบัน ต่อมาพระภิกษุปัญจวัคคีย์ได้บรรลุพระอรหัตตผล

ระหว่างที่จำพรรษาแรกได้ทรงโปรดพระยสะ บิดา มารดา ภรรยาเก่า สหายของพระยสะชาวเมืองพาราณสี ๔ คน และสหายนอกเมืองพาราณสีอีก จนมีพระสาวกรวม ๖๐ รูปที่ทรงสั่งสอนด้วยพระองค์เองจนบรรลุพระอรหัตตผล และตรัสอบรมสั่งสอนวิธีการอื่น ๆ อีกเพื่อให้พระสาวกเหล่านั้นสามารถอบรมสั่งสอนประชาชนต่อไปได้

จากนั้นทรงส่งพระสาวกทั้ง ๖๐ รูปเหล่านั้น ออกไปประกาศพระศาสนา ส่วนพระองค์เองได้เสด็จไปยังอุรุเวลาเสนานิคม ในระหว่างทางได้โปรดกลุ่มภิกษุวัคคีย์ ๓๐ คนโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยบริวาร แล้วเดินทางไปกรุงราชคฤห์โปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยชาวมคธ ๑๑๐,๐๐๐ คน จนเกิดดวงตาเห็นธรรม

๒.๑.๑ อุดมคติในการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า

หลักธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา คือหลักธรรมโอวาทปาติโมกข์ หมายถึงหลักคำสอนที่สำคัญของพระพุทธศาสนาอันเป็นไปเพื่อป้องกัน และแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตเป็นไปเพื่อความหลุดพ้น หรือคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาหลักธรรมประกอบด้วย (๑) หลักการ ๓ (๒) อุดมการณ์ ๔ (๓) วิธีการ ๖ มีอธิบายดังนี้

^{*} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๑๓/๒๐-๒๕, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๘๑/๕๕๒-๕๕๖, พ.ปฎิ.(ไทย) ๓๑/๓๐/๔๘๒-๔๘๖.

๑. หลักการ ๓

หลักการ ๓ ขื่อนี้ รวมอยู่ในโอวาทปาติโมกข์ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในวันเพ็ญเดือน ๓ ที่บัดนี้เรียกว่า วันมาฆบูชา^๒ พุทธโอวาท ๓ หมายถึง การประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักการใหญ่ ๓ ข้อ คือ (๑) สัพพปาปสฺส อกรรม การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (๒) กุสลสุสฺสพมฺพทา การทำกุศลให้ถึงพร้อม (๓) สจฺจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์^๓ ดังนี้

๑) การไม่ทำบาปทั้งปวง ได้แก่ การงดเว้น การลด ละเลิก ทำบาปทั้งปวง ซึ่งได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐^๔ ทางแห่งความชั่ว มีสิบประการ อันเป็น ความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ (๑) ความชั่วทางกาย ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติ ผิดในกาม (๒) ความชั่วทางวาจา ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดเพื่อเจ้อ (๓) ความชั่วทางใจ ได้แก่ การอยากได้สมบัติของผู้อื่น การผูกพยาบาท และความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

๒) การทำกุศลให้ถึงพร้อม ได้แก่ การทำความดีทุกอย่างซึ่งได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐^๕ เป็นแบบของการทำฝ่ายดีมี ๑๐ อย่างอันเป็นความดีทางกาย ทางวาจาและทางใจความดีทางกาย ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นมิแต่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ มาเป็นของตน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการไม่ประพฤติผิดในกาม การทำความดีทางวาจา ได้แก่ การไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริง พูดคำอ่อนหวานพูดคำให้เกิดความสามัคคีและพูดถูกกาลเทศะ การทำความดีทางใจ ได้แก่ การไม่โลภอยากได้ของของผู้อื่นมีแต่คิดเสียสละการไม่ผูกอาฆาตพยาบาทมิแต่คิดเมตตาและปรารถนาดีและมีความเห็นความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๓) การทำจิตให้ผ่องใส ได้แก่ การทำจิตของตนให้ผ่องใส ปราศจากนิวรณ์ซึ่งเป็นเครื่องขัดขวางจิตไม่ให้เข้าถึงความสงบ มี ๕ ประการ ได้แก่

- (๑) ความพอใจในกาม (กามฉันทะ)
- (๒) ความอาฆาตพยาบาท (พยาบาท)
- (๓) ความหดหู่ท้อแท้ ว่างเหงาหวนอน (ถีนะमितะ)
- (๔) ความฟุ้งซ่าน ไร้คาญ (อุทธัจจะกุกกุจจะ) และ

^๒ ที. ม. (ไทย) ๑๐/๕๔/๕๗.

^๓ พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๕.

^๔ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต),พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๗๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๖.

(๕) ความลึกลับสงสัย (วิจิติจลา) เช่น สงสัยในการทำมาดีความชั่ว ว่ามีผลจริงหรือไม่ วิธีการทำจิตให้ผ่องใส ที่แท้จริงเกิดขึ้นจากการละบาปทั้งปวงด้วยการถือศีลและบำเพ็ญกุศล ให้ถึงพร้อมด้วยการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนา จนได้บรรลุอรหัตผล อันเป็นความผ่องใสที่แท้จริง^๖

๒. อุดมการณ์^๔ คือ

- (๑) ความอดทน ได้แก่ ความอดกลั้น ไม่ทำบาปทั้งทางกาย วาจา ใจ
- (๒) ความไม่เบียดเบียน ได้แก่ การงดเว้นจากการทำร้ายรบกวนหรือเบียดเบียนผู้อื่น
- (๓) ความสงบ ได้แก่ ปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ
- (๔) นิพพาน ได้แก่ การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ ๘

๓. วิธีการ^๕ คือ

- (๑) ไม่ว่าร้าย ได้แก่ ไม่กล่าวให้ร้ายหรือ กล่าวโจมตีใคร
- (๒) ไม่ทำร้าย ได้แก่ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น
- (๓) ตำรวมในปาติโมกข์ ได้แก่ ความเคารพพระเบ็ชวินัย กฏกติกากฎหมาย รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีของสังคม
- (๔) รู้จักประมาณ รู้จักความพอดีในการบริโภคอาหารหรือการใช้สอยสิ่งต่าง ๆ
- (๕) อยู่ในสถานที่ที่สงัด ได้แก่ อยู่ในสถานที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม
- (๖) ฝึกหัดจิตใจให้สงบ ได้แก่ ฝึกหัดชำระจิตให้สงบมีสุขภาพคุณภาพและประสิทธิภาพที่ดี^๗

อุดมคติในการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงเพราะจะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ โดยต้องมีเนื้อหา หรือเรื่องที่จะสอน มีตัวผู้เรียนหรือผู้ฟัง และวิธีการสอนครบถ้วนทุกอย่าง ได้แยกเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่โดยพระองค์ทรงแสดงเองและส่งพระสาวกไปเผยแผ่ทั่วทุกทิศ พระพุทธองค์ทรงถือว่าการประกาศพระพุทธศาสนาเป็นงานหลัก เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้

^๖ สมปราชญ์ อัมมะพันซ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖), หน้า ๔๕.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้ เป็นงานแรกที่พระพุทธองค์ทรงดำริและทรงกระทำแม้กระทั่งลมหายใจสุดท้าย โดยทรงสั่งสอนพระสาวกจนบรรลุคุณพิเศษ ส่วนมากเป็นพระอรหันต์ทรงตรัสสอนให้มีคุณสมบัติ มีวิธีการ และหลักการที่เหมาะสมทุกด้าน เพื่อให้การเผยแผ่แก่ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ หลากหลายประการอันเหมาะสมแก่ผู้ฟัง ตามภูมิหลัง ปัญญาความรู้ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เมื่อจบการสนทนาจึงมักจะได้รับผลตามความมุ่งหมาย คือ ผู้ฟังได้บรรลุมรรคผลนิพพานบ้าง ได้ดวงตาเห็นธรรมบ้าง เข้าถึงพระรัตนตรัยบ้าง หรือแสดงตนเป็นพุทธมามกะบ้าง แล้วแต่อินทรีย์บารมีของแต่ละบุคคล

ระยะต่อมาเมื่อพระพุทธองค์และเหล่าสาวกได้ช่วยกันประกาศพระพุทธศาสนาไปอย่างกว้างขวางแล้ว พระพุทธองค์จึงแต่งตั้งเอตทัคคะผู้เลิศในด้านเผยแผ่ไว้ดังนี้

สำหรับภิกษุ ได้ทรงแต่งตั้งพระปณณมานันตานุตรเป็นเลิศว่าภิกษุทั้งหลายที่เป็นพระธรรมกถึก^๘ พระมหากัจจายนะเป็นเลิศว่าภิกษุทั้งหลายผู้อธิบายหัวข้อธรรมที่ขอให้พิสดาร^๙ พระโสณกุฎทิมณะเป็นเลิศว่าภิกษุทั้งหลายผู้แสดงธรรมด้วยสำเนียงอันไพเราะ^{๑๐} พระกุมารกัสสปะเป็นเลิศว่าภิกษุทั้งหลายผู้แสดงธรรมได้อย่างวิจิตรจับใจ^{๑๑} และในฝ่ายภิกษุณี ทรงแต่งตั้งนางธรรมทินนาเถรีเป็นเลิศว่าภิกษุณีทั้งหลายที่เป็นพระธรรมกถึก^{๑๒}

ในฝ่ายอุบาสก ทรงแต่งตั้งจิตตคฤหบดีเป็นเลิศว่าอุบาสกทั้งหลายที่เป็นธรรมกถึก^{๑๓} และในฝ่ายอุบาสิกา ทรงแต่งตั้งนางขุชชุตตราเป็นเลิศว่าอุบาสิกาทั้งหลายที่เป็นธรรมกถึก ส่วนเอตทัคคะในทางอื่นมิได้ทรงแต่งตั้งไว้ครบทั้ง ๔ บริษัทเหมือนเอตทัคคะในทางเผยแผ่^{๑๔}

พระพุทธองค์ทรงวางหลักการให้พระสาวกผู้ประกาศพระศาสนาปฏิบัติตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ดังได้ถอดความจากพระบาลีว่าขันติคือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสว่า พระนิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียน

^๘ อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๖/๒๖.

^๙ อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๗/๒๖.

^{๑๐} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๖/๒๗.

^{๑๑} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๑๗/๒๘.

^{๑๒} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๕/๓๐.

^{๑๓} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๐/๓๑.

^{๑๔} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๐/๓๒.

ผู้อื่นความร่วมมือในปาฏิโมกข์ความรู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะอันสังัด การประกอบความเพียรในอธิจิตนี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๑๕}

ทรงให้ภิกษุผู้เผยแผ่พระธรรมแก่ชนในกาลทำหน้าที่ต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อความลำบากทั้งทางกายและจิตใจ ทรงให้โอวาทในข้อที่ไม่ควรกระทำ เช่น การไม่เบียดเบียนการไม่ทำร้ายบุคคลอื่น ไม่ทำบาปทั้งปวง เป็นต้น และข้อที่ควรกระทำ เช่น ความรู้จักประมาณในการบริโภคอาหารตามมีตามได้ การอยู่ในที่พักอันเงียบสงบ หมั่นทำกุศลฝึกจิตใจให้ผ่องใส เป็นต้น

๒.๑.๒ จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า

สำหรับจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้าที่สำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

๑. อภิญญาธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น
๒. สนิทานธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุมีผล ที่ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเองได้

๓. สัปปาฏิหาริย์ธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอศจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน^{๑๖}

๒.๑.๓ วิธีที่ทรงใช้ในการเผยแผ่

วิธีที่ทรงใช้ในการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้ามีหลายวิธีด้วยกัน โดยพระพุทธองค์ทรงเลือกใช้ตามความเหมาะสม ตามสถานการณ์ ตามเหตุปัจจัย ตามคำสั่งสติปัญญา ตามความพร้อมของผู้ฟัง แต่ที่พบบ่อยพระพุทธองค์ทรงใช้วิธีดังต่อไปนี้

๑. แบบสนทนา พระพุทธองค์จะทรงเป็นฝ่ายถามนำผู้สนทนาให้เข้าสู่ความเข้าใจหลักธรรม และเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด

๒. แบบบรรยาย จะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมะประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสาวกเป็นจำนวนมาก

๓. แบบตอบปัญหา เป็นวิธีการที่ทรงใช้เมื่อมีผู้มาถามปัญหาความสงสัยข้องใจต่าง ๆ ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบที่เหมาะสม
๔ ประการ คือ

ก. **เอถังสพยากรณียปัญหา** คือ ปัญหาที่ตอบแสดงยืนยันโดยตรงข้างเดียว ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ถาม เช่น ถามว่า “ตาเป็นของไม่เที่ยงหรือ” ฟังตอบว่า “ถูกแล้ว”^{๑๗} หรือตรัสตอบ

^{๑๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๔ – ๑๘๕/ ๕๐-๕๑, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐-๕๑.

^{๑๖} ตูรายละเอียดคนใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๔/๒๘๕, อภ. ตัก. (ไทย) ๒๐/๑๒๖/๓๗๓.

^{๑๗} อภ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๘/๒๐๕-๒๐๖.

พระอานนท์ในเรื่องที่ทูลถามเกี่ยวกับสิ่งที่ภิกษุพึงปฏิบัติ โดยพระอานนท์ทูลถามว่า “พวกข้าพระองค์จึงพึงปฏิบัติในมาตุคามอย่างไร?”

การไม่เห็น อานนท์

เมื่อการเห็นมีอยู่ จะพึงปฏิบัติอย่างไร?

การไม่เจรจา อานนท์

เมื่อต้องเจรจา จะพึงปฏิบัติอย่างไร?

พึงตั้งสติไว้ อานนท์^{๑๘}

ข. ปฏิปจฉาพยากรณ์ คือ ปัญหาที่ควรย้อนถามก่อนแล้วจึงตรัสสอน คือปัญหาที่ผู้ถามถามโดยอาการจะวางเป็นอุบายให้ผู้ตอบพลาดพลั้ง หรือเป็นปัญหาที่ประสงค์จะลองภูมิผู้ตอบปัญหาเช่นนี้ หากตอบโดยตรงทันทีจะเป็นผลร้ายได้ จึงทรงกำหนดให้จำแนกก่อนแล้วให้ตอบเป็นกลางๆ อันเป็นการแสดงให้ผู้ถามทราบว่า ผู้ตอบรู้เท่าทัน แต่ก็มีเมตตามากพอที่จะตอบคำถามนี้แก่ผู้ถาม เช่น คำถามว่า “หูก็เหมือนตาหรือ” พึงย้อนถามว่า “ที่ถามนั้นหมายถึงในแง่ใด” ถ้าเขาบอกว่า “ในแง่เครื่องมองเห็น” พึงตอบว่า “ไม่เหมือน” ถ้าเขาว่า “ในแง่ไม่เที่ยง” พึงตอบว่า “เหมือน”^{๑๙}

ค. วิภังชพยากรณ์ปัญหา คือ ปัญหาที่ควรจะแยกแยะประเด็นให้ชัดเจน คราวหนึ่งคณะโมคคัลลานะ ทูลถามพระองค์ว่า “ในเมื่อพระนิพพานมีอยู่ ทางปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน ก็มีอยู่ และพระพุทธเจ้าผู้สอนก็ดำรงอยู่ แต่เหตุใด พุทธสาวกจึงไม่ถึงนิพพานทุกองค์?”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “พราหมณ์ ท่านชำนาญทางไปกรุงราชคฤห์มิใช่หรือ?”

“ใช่”

พระองค์ทรงย้อนต่อไปอีกว่า “ถ้าเช่นนั้น หากมีคนสองคนมาถามทางไปกรุงราชคฤห์จากท่าน และท่านได้บอกหนทางไปอย่างชัดเจนแล้ว คนคนหนึ่ง จำทางผิดไปกรุงราชคฤห์ไม่ถูก ส่วนอีกคนหนึ่งจำทางไปกรุงราชคฤห์ถูก โดยคนคนเดียว”

พราหมณ์ทูลตอบว่า “ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าจะอย่างไรได้ ข้าพเจ้าเป็นแต่เพียงผู้บอกทาง”

พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกแก่พราหมณ์อีกว่า “ท่านพราหมณ์ เช่นเดียวกับในเมื่อพระนิพพานก็ดำรงอยู่ ทางไปพระนิพพานก็ดำรงอยู่ เราผู้ชักชวนก็ดำรงอยู่ แต่สาวกของเราอันเราโอวาทสั่งสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกเพียงส่วนน้อย ยินดีพระนิพพานอันมีความสำเร็จบางส่วน บางพวกไม่ยินดี เราจะอย่างไรได้ ตลาคตเป็นแต่ผู้บอกหนทางให้เท่านั้น”^{๒๐}

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๓/๑๕๑.

^{๑๙} อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๘/๒๐๕-๒๐๖.

^{๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔-๓๗/๓๘-๓๓.

๖. **อุปนิสัยปัญหา**^{๒๑} คือ ปัญหาที่ทรงไม่ตอบ เพราะเห็นว่า เป็นปัญหาที่ไม่มีประโยชน์ หรือยังไม่ถึงเวลาจะรู้ เหมือนอย่างชายถูกลูกศรอาบยาพิษนอนเจ็บอยู่ ก็ควรจะถอนลูกศรในทันที แล้วเขี้ยวรักษาแผลให้หายเสียก่อน ไม่ใช่มัวไปถามว่า ลูกศรนั้นใครยิงมา ทำด้วยอะไร ขนาดยาว กว้างแคไหนก่อน เป็นต้น ดังนี้ว่า แนะมาลุงกยบุตร เธอทั้งหลายจงทรงจำปัญหาที่เราไม่ตอบ โดยความเป็นปัญหาที่เราไม่ตอบเถิด อะไรเล่าที่เราไม่ตอบ แนะมาลุงกยบุตร ทิฏฐิว่าโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะอันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีวะอย่างหนึ่งสรีระอย่างหนึ่ง สัตว์หลังจากตายแล้ว มีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี สัตว์หลังจากตายแล้ว มีอยู่ก็หาไม่ได้ ไม่มีอยู่ก็หาไม่ได้ ดังนี้ เราไม่ตอบ แนะมาลุงกยบุตร เพราะเหตุใด ชื่อนั้นเราจึงไม่ตอบ เพราะชื่อนั้น ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อความคลายกำหนดเพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานเหตุนี้เราจึงไม่ตอบ^{๒๒}

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ โดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎและระเบียบข้อบังคับ ให้พระสงฆ์สาวกถือปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน ดังคำว่า สงฆสกุญฺจตาย เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์^{๒๓}

๒.๑.๔ แผนการสอนของพระพุทธเจ้า

แผนการสอนของพระพุทธเจ้าไปตามลำดับก่อนหลังดังนี้

๑. **วิเคราะห์ผู้ฟัง** พระองค์จะทรงศึกษาและเลือกบุคคลอย่างละเอียด จะเห็นได้จากพุทธกิจที่ทรงใช้ เช่น ในเวลาใกล้รุ่งจะทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้สมควรได้รับพระกรุณา เป็นต้น

๒. **กำหนดรู้ปริบทของผู้ฟัง** พระพุทธองค์จะทรงกำหนดรู้ถึงคุณลักษณะภูมิหลังของผู้ฟัง เช่น เพศ วัย ฐานะ ความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ชุมชน จารีตประเพณี อุปนิสัย ระดับสติปัญญา เป็นต้น

๓. **กำหนดเนื้อหาสาระที่จะทรงใช้สอน** ขั้นตอนการเลือกธรรมที่จะนำมาสอนนั้นนับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะกับผู้ฟังย่อมมีความพร้อม มีคุณสมบัติปริบททางสังคมที่ต่างกัน มีอินทรีย์ที่แก่กล้าต่างกัน การกำหนดเนื้อหาสาระที่มีความยากง่ายให้ตรงกับความต้องการของผู้รับฟัง ย่อมมีผลต่อการรับรู้ธรรมะของผู้ฟังทั้งสิ้น

๔. **รูปแบบการนำเสนอ** พระพุทธเจ้าทรงมีรูปแบบในการสอนมากมาย เช่น การสนทนา การบรรยาย และการตอบปัญหา เป็นต้น

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๗๐.

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๒-๑๒๘/๑๓๓-๑๔๑.

^{๒๓} วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๒๓๔.

๕. **วิธีการนำเสนอ** พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการนำเสนอที่หลากหลาย เช่น บางครั้งทรงใช้วิธีอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบ บางครั้งใช้วิธีตอบปัญหา บางครั้งใช้วิธีเล่านิทานประกอบเป็นต้น

๖. **ลดส่วนที่เกินเพิ่มส่วนที่พร่อง** การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้ามุ่งประโยชน์เกื้อกูลและประโยชน์ต่อชาวโลกโดยอาศัยพระกรุณาธิคุณเป็นที่ตั้ง

๗. **การประเมิณผล** พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการประเมิณผลในการแสดงธรรมทุกครั้ง เมื่อจบการแสดงธรรมเทศนาแล้วจะเกิดคำว่า อัมมาภิสสมโย คือ การได้บรรลุธรรมตามเหตุปัจจัย ส่วนคนที่อยู่ในที่ประชุมนั้นก็จักสามารถบรรลุคุณธรรมมากน้อยต่างกันไปตามความแก่กล้าของอินทรีย์

๘. **การติดตามผล** พระพุทธองค์จะทรงติดตามผลความคืบหน้าในเรื่องที่ทรงสอนไป เช่น ทรงมอบให้พระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทแก่พระราชาผู้บวชเมื่อแก่ ภายหลังเมื่อพระสารีบุตรนำมาเฝ้า จึงได้ตรัสถามถึงความเป็นไปของพระราชา ซึ่งพระสารีบุตรก็ทูลว่าพระราชาเธอเป็นผู้วางใจสอนง่ายเหลือเกิน เป็นต้น^{๒๔}

๒.๑.๕ กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการสอนเพื่อสื่อสารให้ประชาชนเข้าใจหลักธรรมแล้วยังใช้กลวิธีและอุบายประกอบการสอนอีกมากมาย ในที่นี้พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ

วิธีการนี้เป็นการทำให้เข้าใจความหมายแห่งธรรมะได้โดยง่าย เช่น ลิงเฝ้าสวน^{๒๕} เรื่องมีอยู่ว่า พระโศภิตัสสวสพระชาติเป็นบัณฑิต ได้คิดเตียนฝูงลิงที่ช่วยกันรดน้ำต้นไม้ในพระราชอุทยาน โดยที่ลิงได้พากันถอนต้นไม้ดูรากก่อนจึงรดน้ำถ้าต้นไม้ที่มีรากยาวก็จะรดน้ำมากถ้าต้นไม้ที่มีรากสั้นก็จะรดน้ำน้อยทำอยู่อย่างนี้ตลอด ๗ วัน ต้นไม้จึงตายหมด ท่านจึงกล่าวว่าผู้ไม่ฉลาดคิดจะทำประโยชน์แต่ก็ทำประโยชน์ให้เสียไปเหมือนลิงเฝ้าสวน และ อีกตัวอย่างหนึ่ง คราวหนึ่ง ยังมีนายพรานจับเอาสัตว์ ๖ ชนิด คือ งู จระเข้ นก สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก และ ลิง มาผูกไว้ด้วยกัน โดยเชือกที่เหนียวแน่นแล้วทิ้งไว้ คราวนั้น สัตว์ทั้ง ๖ ก็กระเสือกกระสนไปยังที่อยู่ของตน กล่าวคือ งูจะเลื้อยไปยังจอมปลวก จระเข้จะคลานไปลงน้ำจนจะบินขึ้นอากาศ สุนัขบ้านจะเดินกลับบ้าน สุนัขจิ้งจอกจะวิ่งไปกินป่าช้า และ ลิงก็จะกลับเข้าไปในป่า จึงเกิดการดึงดันกันขึ้น สัตว์ที่มีกำลังมาก

^{๒๔} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/-/๑-๒, พระราชบัญญัติการพิมพ์ (ชววิโส/ไชยวงศ์), “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมมัสสวนะ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๔๒,” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๒๕} พุ.ชา.อ. ๒/๔๖/๒๐-๒๑.

ที่สุด ก็สามารดดึงสัตว์ตัวอื่นๆ ติดตามตนไปได้ในที่สุดแล้วพระองค์จึงตรัสสรุปว่า ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่ได้อบรม ซึ่งกายคตาสติก็ฉันนั้น จักขุย่อมจุกติขุไปในรูปอันน่าพอใจ รูปอันไม่น่าพอใจ ย่อมเป็นของปฏิกุศล อสังวรย่อมเป็นเช่นนี้^{๒๖}

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา

วิธีการนี้ช่วยทำให้เข้าใจเรื่องลึกซึ้งที่เข้าใจยากได้ง่ายขึ้น ทรงอธิบายเรื่องนามธรรมอันละเอียดอ่อนให้ชัดเจนโดยการอุปมา เช่น ภูเขาหินย่อมไม่หวั่นไหวเพราะแรงลมอันใด บัณฑิตก็ไม่หวั่นไหวเพราะคำนิทาและสรรเสริญนั้น^{๒๗} เป็นต้น

คนเรียนรู้น้อย ย่อมแก่ลง คุงโคถึก เนื้อของมันเจริญ และปัญญาหาเจริญไม่^{๒๘} เมื่อดวงอาทิตย์จะขึ้น ย่อมมีแสงเงินแสงทองปรากฏขึ้น เป็นนิมิตมาก่อนอันใด ความมีมิตรดี ย่อมเป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของโพชฌงค์ ๗ ฉะนั้น^{๒๙} และ อีกตัวอย่างหนึ่ง ทรงตั้งสอนภิกษุทั้งหลายเกี่ยวกับที่สุดของวิญญูสงสาร โดยทรงยกอุปมาไว้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชา กิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียน ท่องเที่ยวไป เปรียบเหมือนบุรุษตัดหญ้า ท่อนไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ในชมพูทวีปนี้แล้วรวมเป็นกองเดียวกัน ครั้นรวมกันแล้วจึงมัด มัดละ ๔ นิ้ว วางไว้ สมมติว่านี่เป็นมารดาของเรา เป็นมารดาของมารดาของมารดาของมารดาแห่งบุรุษนั้น ไม่พึงสิ้นสุด ส่วนหญ้า ท่อนไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ในชมพูทวีปนี้ทั้งหมด ลื่นไป ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าสงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลาย ไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชา กิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป อุปมานี้ฉันใด อุปมาไม่ก็ฉันนั้น เธอทั้งหลายเสวยความทุกข์ ได้รับความลำบาก ได้รับความพินาศเต็มป้าชา เป็นเวลายาวนาน ดังนั้น เธอทั้งหลายจึงควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนัด ควรเพื่อหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง^{๓๐}

๓. การใช้สื่อธรรมชาติใกล้ตัวเป็นอุปกรณ์ในการสอน

วิธีการนี้พระพุทธองค์จะทรงใช้สื่อธรรมชาติเป็นอุปกรณ์ในการสอน ดังจะยกตัวอย่าง

^{๒๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๔๗/๒๖๒-๒๖๓.

^{๒๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘๑/๕๓.

^{๒๘} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๒/๗๕.

^{๒๙} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๕๓/๑๒๖.

^{๓๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๔/๒๑๕.

เช่น สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ในป่าประคูลาย ใกล้เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบประคูลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่าใบประคูลายในพระหัตถ์กับในป่าอย่างไหนจะมากกว่ากัน

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ในป่ามากกว่า พระพุทธองค์จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอนเหมือนใบประคูลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนใบประคูลายในพระหัตถ์ และตรัสแสดงเหตุผลในการที่ได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ไว้ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์มิใช่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องนำไปสู่จุดหมายคือนิพพานได้^{๓๑}

๔. การทำเป็นตัวอย่าง เป็นทำนองสาธิตให้ดู แบบไม่ต้องกล่าวสอนสำหรับวิธีการนี้ พระพุทธองค์จะทรงกระทำให้เป็นแบบอย่างในทำนองสาธิตให้สาวกดูแล้วให้สาวกทำตาม ดังตัวอย่างเช่น เรื่องทรงพยาบาลภิกษุใช้สมัยหนึ่ง พระองค์พร้อมด้วยพระอานนที่ตามเสด็จขณะเสด็จจาริกไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ทรงเห็นพระภิกษุรูปหนึ่งเป็นไข้ เป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองอุจจาระและมูลของตน ไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหา จัดการทำความสะอาดให้นอนโดยเรียบร้อย เสร็จแล้วประพรมสงฆ์ ทรงสอบถามเรื่องราว แล้วตรัสกับภิกษุสงฆ์ตอนหนึ่งว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจักพยาบาล ผู้ใดจะพึงอุปัฏฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุไข้เกิด^{๓๒}

๕. การใช้ภาษาในความหมายใหม่

วิธีการนี้เป็นการใช้ภาษาในความหมายใหม่ อันเป็นการเล่นภาษาเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ดังเช่น คำว่า “ขัญ” หมายถึงเครื่องไทยธรรมซึ่งพระองค์ทรงสรรเสริญ มิใช่หมายถึงมหาขัญ ๕ ประการของพราหมณ์ ดังที่อุชชยพราหมณ์ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า แม้ท่านพระโคตมเองก็ทรงสรรเสริญขัญของพวกข้าพเจ้าหรือ เป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เราไม่ได้สรรเสริญขัญไปเสียทุกอย่าง และเราก็ไม่ได้ตีเทียนขัญไปเสียทั้งหมด เราไม่สรรเสริญขัญที่มีกิริยา ๑ คือ ขัญที่มีการฆ่าโค ๑ ขัญที่มีการฆ่าแพะ ๑ และ ขัญที่มีการฆ่าไก่สุกร ๑ ขัญที่ทำให้สัตว์ต่างๆ ได้รับความเดือดร้อน ๑ ข้อนั้น เพราะเหตุไรเพราะพระอรหันต์หรือท่าน ผู้บรรลุนิพพานมรรคยอมไม่เกี่ยวข้องกับขัญที่มีกิริยาอย่างนั้นแต่เราสรรเสริญขัญที่ไม่มีกิริยา คือ นิจทานและอนุถุลขัญ คือ ขัญที่ไม่มีมีการฆ่าโค ๑ ขัญที่ไม่มีมีการฆ่าแพะ ๑ และ ขัญที่ไม่มีมีการฆ่าไก่ สุกร ๑ ขัญที่ไม่ทำให้สัตว์ต่างๆ ได้รับความเดือดร้อน ๑ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพระอรหันต์หรือท่านผู้บรรลุนิพพานมรรคยอมเกี่ยวข้องกับขัญที่ไม่มีกิริยาอย่างนี้ แล้ว

^{๓๑} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

ตรัสอีกว่า มหายัญที่มีกิริยามากเหล่านั้น คือ อัศวเมธ บุษเมธ สัมมาปาสะวาชเปยยะ นิรัคคะ ไม่มีผลมาก พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบ แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับยัญที่มีการฆ่าแพะ แกะ โค และสัตว์ต่าง ๆ แต่พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบ แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ย่อมเกี่ยวข้องกับยัญที่ไม่มีกิริยา อื้ออำนวยประโยชน์ ประชาชนบูชาทุกเมื่อ และไม่มีการฆ่าแพะ แกะ โค และสัตว์ต่าง ๆ นักปราชญ์ฟังบูชายัญนี้ที่มีผลมาก เพราะเมื่อบูชายัญอย่างนี้ ย่อมมีแต่ความดีไม่มีความชั่ว ยัญย่อมแพร่หลาย และเทวดาก็เลื่อมใส

๖. การเลือกบุคคลที่จะทรงเผยแผ่

การเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธองค์ จักทรงเลือกบุคคลที่เป็นหัวหน้าก่อน แม้ในการแสดงธรรมในท่ามกลางพุทธบริษัท เมื่อมีเป้าหมายจะโปรดบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นพิเศษแต่ก็ไม่ทรงทิ้งบุคคลส่วนมาก ทำให้ทุกคนได้รับประโยชน์ในการฟังธรรมตามกำลังของตน เช่นเมื่อครั้งตรัสรู้ใหม่ๆ ได้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ ผู้ที่อยู่ใกล้ซิดพระองค์เมื่อครั้งออกแสวงหาธรรมก่อน ข้อนี้พิจารณาได้ทั้งในแง่ที่ปัญจวัคคีย์เป็นผู้เฝ้ารอหรือในแง่ที่เป็นผู้ที่เคยมีอุปการะกันมาหรือในแง่ที่ว่าเป็นการสร้างความมั่นใจ ทำให้ผู้เคยเกี่ยวข้องกับศกความสงสัยในพระองค์ ตัดปัญหาในการที่ท่านเหล่านั้นอาจไปสร้างความสงสัยขึ้นแก่ผู้อื่นต่อไปด้วย จากนั้น ก็ได้โปรดสกุลบุตร พร้อมทั้งเสวยสุติผู้เป็นบิดาและญาติมิตรจากนั้น เมื่อจะเสด็จแคว้นมคธ พระองค์ก็เสด็จไปโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมทั้งบริวารหนึ่งพัน แล้วนำชฎิลเหล่านี้ผู้เป็นสาวกแล้ว เข้าสู่กรุงราชคฤห์ ประกาศหลักธรรม ได้พระราชทานเป็นสาวกทำให้การประกาศพระศาสนาเป็นไปอย่างกว้างขวางได้โดยง่ายในระยะเวลาอันรวดเร็ว

๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส

วิธีการนี้คือ การรอความพร้อมของผู้รับฟังทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางจิตใจของบุคคลนั้น เช่น เรื่องนายโคบาลชื่อนันทะ^{๓๓} ที่เล่าไว้ว่า เศรษฐีคนหนึ่ง ผู้มั่งคั่งซื่อว่านทะเลิกหลบราชภัยไปเป็นคนเลี้ยงโค นำปัญญาโครสไปให้อานาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นประจำ จนได้พบกับพระพุทธเจ้า ด้วยความศรัทธาในพระพุทธเจ้า นายนันทะก็ได้ทูลนิมนต์พระองค์ให้เสด็จไปยังที่อยู่ของตน แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงรับ รอให้ญาณแก่กล้าก่อน และต่อมา พระองค์ทรงทราบข่าวว่ามีญาณแก่กล้าแล้ว จึงเสด็จไปหาเขา แม้นายนันทะก็ได้นิมนต์แล้วถวายทานตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ พระพุทธเจ้า ได้ทรงอนุโมทนา แสดงธรรมให้ฟัง เขาได้บรรลุธรรม

^{๓๓} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/-/๑๔๕-๑๕๑.

๘. การยืดหยุ่นในการสอน

วิธีการนี้ทรงมีความยืดหยุ่นในการสอนตามเหตุปัจจัย คือ ทรงให้การยกย่อง การข่มการ ปลูกประโลม และการ โอนอ่อนผ่อนตาม พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า เราข่อมฝึกคนด้วยวิธี ละเอียดไม่บ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีที่ทั้งอ่อนละเอียดไม่ และทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง^{๓๔} ดังที่พระพุทธองค์ตรัสกับนายเกสสารเถิกคนฝึกม้า นายเกสสีฝึกม้า ใช้วิธีฝึกม้า ๔ แบบ คือ แบบนุ่มนวล แบบรุนแรง แบบผสมผสานทั้งสองอย่างและแบบฆ่าทิ้ง ในการฝึกม้าถ้าตัวไหนเป็นม้าอาชาไนย เป็นม้ารู้ระเบียบวินัย ก็ใช้วิธีนุ่มนวล ถ้าเป็นม้าพยศเกรี้ยว ต้องใช้วิธีรุนแรง จึงจะฝึกได้ แต่ถ้าเป็นม้า ที่ฝึกยากสอนยาก บางครั้งดีบางครั้งไม่ดีว่ายากสอนยาก ก็ใช้วิธีผสมผสานรวมกัน เมื่อใช้ทั้ง ๓ วิธี ครบแล้ว สอนไม่ได้เลี้ยงไปก็เสียหญ้าและน้ำ เสียเวลาทิ้งเสียฝึกไปก็เปล่าประโยชน์ และ นายเกสสีได้เรียนถามว่า พระองค์เวลาสอนสาวก ใช้วิธีอย่างไรบ้างที่จะถอดพยศสาวกได้พระพุทธ องค์ตรัสตอบว่า เราก็ใช้วิธี ๔ แบบเหมือนกัน คือ วิธีนุ่มนวล (สเนหปฏิบัติ วินยมิ) วิธีรุนแรง (ผรุสปฏิบัติ เวเนมิ) วิธีผสมผสาน (สเนหผรุสปฏิบัติ วินยมิ) และวิธีฆ่าทิ้ง (หนามิ) แต่ในการฆ่าทิ้งของพระองค์ คือ การไม่เกี่ยวข้องกับเพราะไม่มีประโยชน์ที่จะทรงสั่งสอน

๙. การลงโทษและการให้รางวัล

สำหรับวิธีการนี้นั้น ในทางวินัยถือว่ามิมีบทบัญญัติแห่งความประพฤติอยู่แล้ว ทรง บัญญัติโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ พร้อมทั้งกำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดไว้ สำหรับการตรัส ชมของพระพุทธองค์ทรงใช้ในลักษณะการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น ให้มั่นใจในการกระทำความ ดีของตน ดังที่มีในพระไตรปิฎกที่ว่า ทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงขอรบบริษัท ไม่ทรงรุกราน บริษัททรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมิกถา^{๓๕}

ตรัสชมพระสุชาต^{๓๖} ดังเรื่องที่เล่าไว้ว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสุชาตกำลังเดินมาแต่ไกล ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า กุลบุตรนี้ย่อมงาม ด้วยสมบัติ ๒ ประการ คือ (๑) มีรูปงาม น่าดู น่าชม ประกอบด้วยผิวพรรณงามยิ่งนัก (๒) ได้ทำให้ แจ่มประโยชน์ยอดเยี่ยมตรัสชมพระลกุณฏกัททิตะ^{๓๗} ดังเรื่องที่เล่าไว้ว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวันทอดพระเนตรเห็นท่านพระลกุณฏกัททิตะกำลังเดินมาแต่ไกล แล้วตรัสกับภิกษุ ทั้งหลายว่า เธอทั้งหลายเห็นภิกษุผู้มีผิวพรรณไม่งาม ไม่น่าดู เดี้ย เป็นผู้ถูกภิกษุทั้งหลายดูแคลนที่

^{๓๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๒๓๗.

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๘๑.

^{๓๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๓๕/๓๓๑.

^{๓๗} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๔๐/๓๓๒.

กำลังเดินมานั้นหรือเมื่อภิกษุทั้งหลายพูดว่า เห็นพระพุทธเจ้าข้า จึงตรัสว่า ภิกษุนี้ไม่มีฤทธานุภาพมาก สมบัติที่เธอไม่เคยเข้าเธอก็เข้าได้โดยง่าย และเธอได้ทำให้แจ้งประโยชน์ยอดเยี่ยม

เรื่องทรงดำหนิเดือนพระนันทะ^{๓๘} ดังเรื่องที่ได้เล่าไว้ว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ทราบว่า ท่านพระนันทะห่มจีวรที่ทুবแล้วทুবอีก หยอดคนย่นตา และถือบาตรมีสี กาวาวจึงตรัสว่า นันทะ ข้อที่เธอห่มจีวรที่ทুবแล้วทুবอีก หยอดคนย่นตาและถือบาตรมีสี กาวาว ไม่สมควรแก่เธอผู้เป็นกุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา ข้อที่เธอพึงเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร เป็นผู้เที่ยว บิณฑบาตเป็นวัตรเป็นผู้งมผ้า ขังสกุลเป็นวัตร และไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลายอยู่อย่างนี้ จึงสมควรแก่เธอผู้เป็นกุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา

๑๐. การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้เลิศด้วยปฏิภาณไหวพริบสามารถแก้ไขปัญหามาเฉพาะหน้าได้ด้วยดี ดังจะยกตัวอย่างเช่น คราวหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เชตวัน หลังจากสนทนาธรรมแล้ว ได้ทูลถามว่าบรรดาคณาจารย์เจ้าลัทธิผู้มีชื่อเสียงทั้งหลาย คือ ปุณณะกัศปะเป็นต้น เมื่อถูกพระองค์ถามก็ไม่ปฎิญาณว่าตนได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เหตุใดพระพุทธเจ้าซึ่งบวชไม่นานและยังมีอายุน้อยจึงกล้าปฎิญาณว่าตนได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณพระพุทธเจ้าตรัสตอบด้วยไหวพริบปฏิภาณว่า มหาบพิตร มีของอยู่ ๔ อย่าง คือ ที่ไม่ควรดูหมิ่น ของ ๔ อย่างนั้น คือ กษัตริย์ ไม่ควรดูหมิ่นว่ายังทรงพระเยาว์ งามไม่ควรดูหมิ่นว่าตัวเล็กไฟไม่ควรดูหมิ่นว่าเล็กน้อย และภิกษุไม่ควรดูหมิ่นว่ายังหนุ่ม เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสจบลงพระเจ้าปเสนทิโกศลก็บังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าอย่างจริงใจและปวารณาตัวเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

๒.๒ วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล

๒.๒.๑ วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า

การเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าพระพุทธองค์ได้ตรัสองค์แห่งธรรมกถึกไว้ว่า อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟังมิใช่สิ่งที่กระทำได้ง่ายผู้แสดงธรรมแก่คนอื่นฟังตั้ง ธรรม ๕ อย่างไว้ในใจ คือ

๑. เราจักแสดงธรรมไปตามลำดับ
๒. เราจักแสดงอ้างเหตุ
๓. เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู
๔. เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม

^{๓๘} ต.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๒/๓๓๔.

๕. เราจักไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น^{๓๘}

การเผยแผ่ธรรมนั้นผู้ที่คือนักเผยแผ่จะกล่าวหรือแสดงธรรมต้องยึดหลักการสอน ๕ ประการดังกล่าวแก่ผู้ฟัง ซึ่งมีอยู่ ๔ ประเภท ตามระดับสติปัญญา กล่าวคือ

๑. อุกมภูติปัญญา ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที

๒. วิปจิตปัญญา ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน

๓. เนยยะ ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน

๔. ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้งและมีความเห็นผิดอย่างรุนแรง

การแสดงธรรมของพระองค์จึงทรงยังใช้หลักการสอนที่เหมาะสมกับบุคคลประเภทต่างๆ โดยคำนึงถึงตัวผู้เรียนและเกี่ยวกับการสอนหรือเนื้อหาของเรื่องที่สอนเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับ หลักการสอน ได้แยกไว้เป็นประเด็น ดังนี้^{๔๐}

๑. เนื้อหาหรือเรื่องที่พุทธเจ้าสอน

การสอนแต่ละครั้งนอกจากพระองค์ทรงคุ้นเคย หรือระดับภูมิปัญญาแล้ว เนื้อหาหรือเรื่องที่จะทรงสอนนั้นก็ต้องคำนึงด้วย ซึ่งเนื้อหาที่จะทรงสอนนั้นพระองค์ก็มีหลัก ๗ ประการคือ

(๑) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่รู้เห็นหรือเข้าใจยาก

(๒) สอนเนื้อเรื่องที่ลุ่มลึกค่อยๆ ลงไปตามลำดับขั้นและความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป

(๓) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง

(๔) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คบคุมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่กวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเนื้อหา

(๕) สอนมีเหตุผล สามารถตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า “สนิทาน”

(๖) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

(๗) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่เขาเอง

๒. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

ตัวผู้เรียนนี้ก็คล้ายกับเนื้อหาหรือเรื่องที่พระองค์ทรงเลือกมาเพื่อสอน พระองค์จะสอนใครนั้นต้องดูก่อนว่ามีความพร้อมที่จะเรียนรู้หรือไม่ หรือคนไหนมีความรู้ระดับไหนพระองค์ก็จะ

^{๓๘} อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๑๕๕ / ๒๖๓.

^{๔๐} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, หน้า ๓๐ – ๓๘.

ปรับความยากง่ายให้เข้ากับบุคคลนั้น พระองค์จะรู้ว่าบุคคลนั้นมีนิสัยหรือจิตในทางใด(รู้ด้วยทศพลญาณ) พระองค์ก็จะสอนตามนั้น เกี่ยวกับตัวผู้เรียนจึงแบ่งออกเป็น ๗ ประเภท ดังนี้

(๑) รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น บุคคล ๔ ประเภท เป็นต้น

(๒) ปรับวิธีสอนสอนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี

(๓) นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุขงาม ความแสร้งบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่บาลีเรียกว่า “ปริปาละ” ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไป

(๔) สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้และความเข้าใจชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง

(๕) การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบโดยเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง

(๖) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไปตามสมควรแก่กาลเทศะ และเหตุการณ์

(๗) ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ค่อย ๆ ฟื้นคืนสติ

๓. เกี่ยวกับตัวผู้สอน

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงภาพรวมของผู้สอน ซึ่งหมายถึง นักเผยแผ่พุทธธรรมทุกรูปและก็รวมไปถึงการสอนของพระพุทธรูปด้วย ในการสอนหรือเผยแผ่พุทธธรรมทุกครั้งนั้นผู้สอนจะต้องคำนึงถึงตนเองในฐานะผู้นำเสนอและผู้เรียนตามหลัก ๕ ประการ ดังนี้

(๑) ในการสอนนั้น การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นสอนที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเรื่องถึงความสนใจ

(๒) สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว

(๓) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้และความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสิ่งสำคัญไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตนไม่มุ่งเสียดสีใคร

(๔) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียน ไร้เวลา หรือเห็นเป็นคนชั้นต่ำ ๆ

(๕) ใช้ภาษา สุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่ายเห็นภาพไปในตัว

๒.๒.๒ ทิศทางการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า

ทิศทางการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า การกำหนดทิศทางพุทธวิธี หมายถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนและกำหนดแผนยุทธวิธีใหม่ เพื่อที่จะไปสู่ทิศทางที่ได้กำหนดไว้ในอนาคต ซึ่งจะต้องพิจารณาให้รอบคอบและละเอียดถี่ถ้วน และในที่นี้จะขอยกกรณีตัวอย่างมาประกอบ มีดังนี้

กรณีการให้บรรพชาอุปสมบท พระสาวกรุ่นแรกที่ทรงจัดส่งไปประกาศพระศาสนา จำนวน ๖๐ รูปนั้น ล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือพระพุทธเจ้าประทานการอุปสมบทด้วยพระดำรัสว่า “(พวก) เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด” แล้วตรัสต่อไปว่า “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว (พวก) เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”^{๕๑} เมื่อท่านเหล่านั้นสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ได้ทรงจัดส่งไปประกาศพระศาสนา โดยทรงให้แยกย้ายกันจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่คนหมู่มาก ออกไปประกาศพรหมจรรย์ เพื่อผู้มีธุลีคือกิเลสเบาบางจักได้บรรลุธรรม แม้แต่พระพุทธองค์ก็จักเสด็จไปอุรุเวลาเสนานิคม^{๕๒} นี่เป็นแผนครั้งแรกที่ทรงตัดสินพระทัยจัดส่งพระอรหันต์สาวกไปประกาศพระศาสนาทั่วทิศานุทิศ และก็ได้ผลด้วย เพราะต่อมามีกุลบุตรเป็นจำนวนมากเลื่อมใสมาขอบรรพชาอุปสมบทแต่พระสาวกเหล่านั้นยังไม่ได้รับพระพุทธานุญาตไว้ให้การบรรพชาอุปสมบทด้วยตนเองได้ ก็ต้องพากันเหล่านั้นเดินทางมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นความลำบากมาก พระพุทธเจ้าก็ต้องทรงปรับเปลี่ยนทิศทางกลยุทธ์ใหม่ ตัดสินพระทัยอนุญาตให้ภิกษุเหล่านั้นให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่เข้ามาขอบรรพชาอุปสมบทด้วยตนเองได้ “เราอนุญาตบรรพชาอุปสมบทด้วยไตรสรณาคมน์เหล่านี้”^{๕๓} แต่อย่างไรก็ดี ผู้ที่เข้ามาทูลขอบรรพชาอุปสมบทกับพระองค์โดยตรงในช่วงนี้ก็ยังได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทาอยู่

ในส่วนภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากสำนักพระเถระต่างๆ ในยุคแรกก็อาจออกไปอยู่กันตามลำพัง มีปัญหาเกิดขึ้นมากมาย เพราะขาดสมณสาธูป มีความประพฤติไม่เหมาะสม ทำให้ชาวบ้านเสื่อมความเลื่อมใส พากันตำหนิติเตียน เหตุเช่นนี้ทำให้พระพุทธองค์ทรง

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕; ๔/๓๓/๔๐.

^{๕๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒-๔๓.

คิดใหม่ เพราะการได้ปริมาณสาวกเพิ่มแต่ไม่มีคุณภาพก็ไม่มีประโยชน์อันใด ต้องทรงปรับเปลี่ยนทิศทางใหม่ กำหนดให้มีการถืออุปัชฌาย์ ทรงวางระเบียบทั้งอุปัชฌาย์วัตรและสัททวิหารีวัตรที่จะพึงปฏิบัติต่อกัน^{๔๔}

วิธีการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเป็นยอดบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพระองค์ทรงมีหลักการเผยแผ่และการสอนอย่างมีประสิทธิภาพทำให้ผู้ที่ได้รับคำสอนได้ดวงตาเห็นธรรมและบรรลุมรรคผลเป็นจำนวนมากทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีหลักในการสอนพร้อมทั้งเทคนิคที่ผู้ทำหน้าที่สอนควรนำไปปฏิบัติดังนี้

๑. หลักการสอน

ในการทำหน้าที่ของครู อาจารย์แต่ละครั้งจำเป็นต้องมีหลักในการสอน เพื่อเป็นแนวทางให้มุ่งไปสู่เป้าหมายที่วางเอาไว้คือ ให้นักเรียน นักศึกษา ที่รับการถ่ายทอดความรู้ได้รับผลสูงสุดในสิ่งที่ได้ถ่ายทอดออกไป ในทางพระพุทธศาสนา ได้วางหลักการไว้ ๓ ประการ คือ

๑) อภิญญาขัมมเทศนา สอนให้รู้จริงเห็นจริงในสิ่ง (วิชา) ที่ควรรู้ ควรเห็น

๒) สนิทานขัมมเทศนา สอนอย่างมีเหตุผล ที่ผู้ฟังพิจารณาได้ตรงตามแล้วเห็นจริง เห็นเป็นความถูกต้องจึงทำได้ ทำให้ผู้รับการสอนเกิดความเข้าใจ และเกิดปัญญาในเรื่องนั้น อย่างถ่องแท้เสมือน หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง จุดไฟให้เกิดแสงสว่างในที่มืด

๓) สัปปาฏิหาริย์ขัมมเทศนา สอนเป็นอัศจรรย์ คือ เมื่อรับการสอนแล้วนำไปปฏิบัติ ตามก็จะประสบผลสำเร็จตามควรแก่การปฏิบัติจริงเป็นอัศจรรย์^{๔๕}

หลักการสอนที่ดี คือ สอนให้รู้เห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ ควรเห็น สอนอย่างมีเหตุผล เมื่อได้พิจารณาตามจะเข้าใจได้อย่างชัดเจน และเมื่อนำไปปฏิบัติจะเกิดผลตามนั้นจริง ๆ อย่างเช่น เรื่องพระยสะที่พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้ให้เห็นความเป็นจริงของชีวิต กระทั่งได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในขณะที่เป็นฆราวาสอยู่ เป็นต้น

๒. เทคนิคในการสอน

การสอนที่จะให้เกิดประสิทธิผลต่อผู้เรียนนั้น จะต้องอาศัยเทคนิคหรือวิธีการสอนที่ดี เริ่มตั้งแต่การชี้แจงเนื้อหาโดยสรุป การบอกถึงวัตถุประสงค์ของเรื่องที่จะเรียน การลำดับเนื้อหา การยกตัวอย่างประกอบที่ชัดเจน น้ำเสียง ท่าทาง บุคลิกภาพ สื่อหรืออุปกรณ์ช่วยสอนต่าง ๆ ซึ่งเทคนิคที่จะใช้ต้องสอดคล้องกับเนื้อหา เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนจึงจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนรู้ ในที่นี้ได้นำเทคนิค หรือวิธีการสอนที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอนบุคคล หรือกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เรียกว่า สติลาการสอน ๔ ประการ ได้แก่ (๑) สันทสสนา ชี้แจงบรรยายเรื่องนั้นให้ละเอียด

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔-๓๘/๓๕-๕๓.

^{๔๕} อจ. ติก. (บาลี) ๒๐/๕๖๕/๑๕๖.

แจ่มแจ้ง ชัดเจน (๒) สมาทปนา พุคโน้มน้าว ชักชวนใจให้ผู้รับการสอน อยากรับเอาไปปฏิบัติหรือ
 อยากทำตาม (๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญแก้อั้วกล้า คือ ปลุกเร้าให้กระตือรือร้น เกิดความ
 อุตสาหะ เกิดกำลังใจ เชื่อมั่นในตนเองที่จะทำให้ปฏิบัติให้สำเร็จได้ และ (๔) สัมปหังสนา
 สร้างอารมณ์ให้ผู้รับการสอนเกิดความร่าเริงใจ และเกิดความเพลิดเพลินในเรื่องที่สอน ฟังแล้ว
 อยากฟังอีก^{๔๖}

เทคนิคการสอนที่ดีนั้น คือ ชี้หลัก ชักชวน ปลุกใจ ให้เพลิน ในเรื่องที่สอนแต่ละครั้ง
 ดังกรณีตัวอย่าง ที่พระผู้มีพระภาค ทรงใช้ในการให้การปรึกษาที่นำมาแสดงไว้ เช่น ในเรื่อง
 สิงคาลกมามพ ที่ทรงแสดงการไหว้ทิศ ๖ ให้นำไปปฏิบัติตาม เป็นต้น

๓. จุดมุ่งหมายในการสอน

ในการสอนแต่ละครั้งนั้น ผู้ทำหน้าที่จะต้องมีจุดมุ่งหมายถึงเรื่องที่สอน วิชาที่สอน เพื่อ
 มุ่งหมายให้เกิดสิ่งใดขึ้นในตัวของผู้เรียน ในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้วางหลักซึ่งเป็นเจตนารมณ์
 ของพระพุทธศาสนาไว้ ผู้ทำหน้าที่สอนสามารถนำไปใช้ได้ ดังนี้

๑. จักขุญาณกรณียา เพื่อสร้างดวงตา คือ ปัญญา และญาณ เครื่องรู้เครื่องเข้าใจให้
 เกิดขึ้น

๒. ทมถาย เพื่อรู้จักฝึกฝนตนเอง

๓. อุปสมาย เพื่อพัฒนาจิตให้สงบระงับ

๔. อภิญญา เพื่อความรู้ยิ่ง

๕. สัมโพธาย เพื่อความรู้ดี

๖. นิพพานาย เพื่อความดับเพลิงกิเลส และกองทุกข์^{๔๗}

๒.๒.๓ การใช้สื่อในการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า

การใช้สื่อในการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงใช้อุปกรณ์เสริมในการสอน
 การใช้อุปกรณ์ในการสอนนั้น เป็นการใช้อย่างต่างๆ ที่มีอยู่แวดล้อมตัวเราเพื่อ เป็นสื่อในการสอน ซึ่ง
 ก็จัดอยู่ในลักษณะที่คล้ายการใช้วิธีการอุปมา วิธีการสอนแบบนี้ พระพุทธองค์จะทรงใช้อุปกรณ์
 รอบตัวเป็นสื่อในการแสดงธรรม ตัวอย่างเช่น ในครั้งที่ประทับอยู่ที่สี่สพาวนโลกเมืองโกสัมพี ก็ได้
 สอนภิกษุทั้งหลายโดยใช้ใบประคู้เป็นอุปกรณ์ โดยพระองค์ได้ทรงหยิบใบประคู้ลายมาเล็กน้อย
 แล้วตรัสตามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในป่ากับในพระหัตถ์ของพระองค์ ที่ไหนมากกว่ากัน ภิกษุ
 ทั้งหลายทูลว่า ในป่ามากกว่ายิ่งนัก แล้วพระองค์ก็ตรัสแสดงการที่พระองค์ไม่ทรงสอนทั้งหมด

^{๔๖} ที.สี. (บาลี) ๕/๑๕๘/๑๖๑.

^{๔๗} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓.

เพราะคำสอนของพระองค์นั้นมีมากมาย เหมือนไม้ประคูลายในป่า แต่ที่ตรัสเปรียบคำสอนที่จำเป็นว่าเหมือนใบไม้ในกำมือ เพราะมีความจำเป็นต่อการทำที่สุดแห่งทุกข์ให้สิ้นไป^{๔๔}

๒.๒.๔ การใช้วณะภาษาเป็นสื่อของพระพุทธเจ้า

การใช้วณะภาษาเป็นสื่อของพระพุทธเจ้า หมายถึง ภาษาพูด คำพูดบุคลิกภาพ หมายถึง สภาพเฉพาะตัวบุคคล รูปร่างท่าทาง ความรู้ปฏิบัติของแต่ละบุคคล ฯ พระพุทธองค์มีวิธีการใช้วณะภาษาในการเผยแผ่ธรรม ดังนี้

การใช้วณะภาษาเป็นสื่อของพระพุทธเจ้าทรงมีหลักการและวิธีการในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี คือ ก่อนที่พระองค์จะทำการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนนั้น ได้เตรียมการถึง ๒ ครั้ง ๑ ครั้งแรกก่อนที่จะส่งพระอรหันต์สาวก ๖๐ รูปไปช่วยประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาครั้งที่ ๒ เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ หรือวันจาตุรงคสันนิบาต ซึ่งเป็นวันที่พระอรหันต์สาวก ๑,๒๕๐ รูปมาประชุมพร้อมกันที่เวฬุวันมหาวิหาร แคว้นมคธ ในครั้งนั้น พระองค์ทรงประทานหลักการอันเป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าโอวาทปาติโมกข์ เพื่อให้พระสงฆ์สาวกนำไปเผยแผ่แก่ประชาชนในโอวาทปาติโมกข์นั้น พระองค์ทรงใช้สื่อบุคคลช่วยในการส่งสาร และทรงเน้นคุณสมบัติของผู้ส่งสาร โดยประกาศหลักการว่า

“ขันติคือความอดกลั้นเป็นคบอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสพระนิพพานว่าเป็นยอดผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่จัดว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนสัตว์อื่น ไม่ถือว่าสมณะผู้เป็นสมณะไม่กล่าวร้ายผู้อื่น ไม่ทำร้ายผู้อื่น ฟังสารรวมในปาติโมกข์ รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร และที่นั่งที่นอนอันเป็นสังค ไม้พุกพลาณ ฟังละความชั่ว ประกอบความดี หมั่นประกอบความเพียรเพื่อชำระจิต”^{๔๕}

ดังนั้น วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ จึงเริ่มมีขึ้นทั้งหลักการ และหลักปฏิบัติแตกต่างกันไปตามกาลเทศะและบุคคลที่จะทรงสั่งสอนพระธรรมปิฎก(ประยูร ธมฺมปยุตฺโต)^{๔๖} กล่าวว่า สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจอย่างหนึ่ง ได้แก่ ลักษณะงานสอนซึ่งแตกต่างกันตามประเภทวิชา อาจแยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ วิชาประเภทชี้แจงข้อเท็จจริง เช่น ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ เป็นต้น การสอนวิชาประเภทนี้ หลักสำคัญอยู่ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในข้อเท็จจริง การสอนจึงมุ่งเพียงหาวิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิดพหุสัจจะเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวิชาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณค่าในทางความประพฤติ โดยเฉพาะวิชาศีลธรรม และวิชาจริยธรรมทั่วไป การสอนที่จะได้ผลดี นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้วจะต้องให้เกิดความรู้สึกลมองเห็นคุณค่าความสำคัญ จนมี

^{๔๔} ศ.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๑/๖๑๓.

^{๔๕} สุริย์ มีกิจผล, *พุทธประวัติ*, (กรุงเทพฯ : บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๘.

^{๔๖} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมปยุตฺโต), *เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๓๑), หน้า ๖ – ๒๖.

ความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วย สำหรับวิชาประเภทนี้ ผลสำเร็จอย่างหลังเป็นสิ่งสำคัญมาก และมักทำได้ยากกว่าผลสำเร็จอย่างแรก เพราะต้องการคุณสมบัติขององค์ประกอบในการสอนทุกส่วน นับตั้งแต่คุณสมบัติส่วนตัวของผู้สอน ไปทีเดียว ยิ่งในงานประดิษฐ์งานพระพุทธศาสนาที่จะให้คนจำนวนมากยอมรับด้วยแล้วก็ยิ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก ฉะนั้น การพิจารณาเทคนิคและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า จึงเริ่มตั้งแต่คุณสมบัติของผู้สอน

การใช้วณะภาษาเป็นสื่อของพระพุทธเจ้า เช่น ...พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ลีลสพวัน เมืองโกสัมพีนครครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหยิบใบประคู้ลาย ๒ - ๓ ใบ ขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความหมายนั้นว่าอย่างไร ใบประคู้ลาย ๒-๓ ใบ ที่เราหยิบขึ้นมา กับใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้ที่ใหญ่มากกว่ากัน” ลำดับนั้นภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า “ใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้ที่ใหญ่มากกว่าใบประคู้ลาย ๒-๓ ใบ ที่พระองค์หยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อยพระพุทธเจ้าข้า”

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เราารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนั้นไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายความกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงมิได้บอก สิ่งอะไรเล่าที่เราบอกแล้ว คือ เราได้บอกว่ นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เพราะเหตุไร เราจึงบอก เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายความกำหนัด เพื่อดับทุกข์ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้อย่าง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงบอกภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้เธอพึงทำความเพียร เพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ”^{๕๐}

การใช้วณะภาษาเป็นสื่อของพระพุทธเจ้า เช่น พระองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าภิกษุจะพึงจับชายสังฆาฏิของเราติดตามรอยเท้าเรา ติดตามไปข้างหลังแต่ภิกษุนั้นมีความละโมภ กำหนดยึดถืออย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท คิดประทุษร้ายหลงลืมสติไม่รู้ตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมในอินทรีย์ แท้จริงแล้วภิกษุนั้นก็ยังชื่อว่าอยู่ห่างไกลเรา เราก็กห่างไกลภิกษุนั้น นั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นยังไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรม ชื่อว่าไม่เห็นเราภิกษุทั้งหลาย แม้ถ้าภิกษุอยู่ไกลเราถึง ๑๐๐ โยชน์ แต่ภิกษุนั้นไม่มีความละโมภไม่กำหนดยึดถืออย่างแรงกล้าในกาม มีจิตไม่พยาบาท ไม่คิดประทุษร้าย มีสติมั่นมีความรู้สึกลับตัว มีจิตตั้งมั่นแน่ว

^{๕๐} ส.ม. (ไทย) ๑๕ /๑๐๑ / ๖๑๓.

แน่ ส้ารวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุ นั้นชื่อว่าอยู่ใกล้เรา เราก็อยู่ใกล้ภิกษุ นั้น นั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุ นั้นเห็นธรรม แม้เห็นธรรม ชื่อว่าเห็นเรา”^{๕๒}

๒.๒.๕ การใช้อวจนะภาษาเป็นสื่อของพระพุทธเจ้า

การใช้อวจนะภาษาเป็นสื่อของพระพุทธเจ้า หมายถึง สัญลักษณ์ รหัสที่ไม่ใช่ตัวอักษร คำพูด แต่เป็นที่เข้าใจระหว่างส่งสารการเผยแผ่ บางตำราเรียกว่าภาษาเกียบ ภาษากาย ภาษาท่าทาง พระพุทธเจ้าทรงเป็นทั้งนักกวีศิลปิน และทรงเป็นทั้งนักสื่อสารที่มีปรีชาสามารถ เข้าใจในหลักการสื่อสารเป็นอย่างดีและทะลุปรุโปร่ง สามารถที่จะสื่อสารกับบุคคลได้ทุกคน ทุกประเภทและทุกสถานที่ และประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่พระองค์ตั้งไว้ใน การพูดเพื่อการโน้มน้าวใจผู้ฟังหรือในการสื่อสารนั้น คำพูดถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างความเข้าใจ และทำให้ การสื่อสารครั้งนั้นประสบผลสำเร็จ ในขณะเดียวกันอวจนะภาษาที่มากพร้อมกับคำพูดนั้นก็ เป็นสิ่งที่ผู้สื่อสารจะมองข้ามไม่ได้ อวจนะภาษาหรือภาษาที่ไม่ใช่คำพูดของพระพุทธเจ้าผู้เป็นนักสื่อสาร และนักกวีศิลปินผู้เลิศนั้น ย่อมมีปรากฏเช่นเดียวกันกับที่ปรากฏในการสื่อสารของบุคคลอื่นทั่วโลก พระพุทธองค์มีวิธีการใช้อวจนะภาษาในการเผยแผ่ธรรม ดังนี้

ภาษาท่าทาง พระพุทธเจ้าทรงแสดงภาษาท่าทางในลักษณะต่าง ๆ เพื่อบอกความประสงค์ของพระองค์โดยไม่ใช้คำพูด เช่น การเสด็จมาประทับนั่งบนอาสนะหลังจากได้ทราบคำสนทนาของภิกษุสงฆ์ การเสด็จจงกรมเพื่อแสดงพระองค์ให้ปรากฏแก่สายตาผู้ที่พระองค์ประสงค์จะสนทนาด้วย การรับนิมนต์โดยอาการนิ่งหรือคุษณีภาพ เป็นต้น

พรหมชาลสูตร^{๕๓} พระพุทธเจ้าเสด็จ ไปประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่หอนั่ง สาเหตุ เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงทราบคำสนทนาของภิกษุทั้งหลาย ซึ่งลุกขึ้นสนทนากันเกี่ยวกับเรื่อง ที่พระพุทธเจ้าทรงสามารถรู้ความแตกต่างของบุคคลแต่เข้าตัว โดยสนทนาเรื่องพรหมทัตตมาณพและสุปปิยปริพาชกผู้อาจารย์ที่เดินทางมาด้วยกัน แต่มีความเห็นขัดแย้งกัน เมื่อได้ทรงทราบดังนั้นจึงเสด็จไปที่หอนั่ง ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ หลังจากนั้นก็ทรงสนทนาและแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์

ในอัมพัฏฐสูตร^{๕๔} พระพุทธเจ้าทรงสนทนากับอัมพัฏฐมาณพในวิหาร หลังจากนั้นได้เสด็จออกจากวิหารเสด็จจงกรมอยู่ ลักษณะท่าทางที่พระองค์ทรงแสดงนี้ จุดประสงค์เพื่อแจ้งให้อัมพัฏฐมาณพทราบ โดยพระองค์ประสงค์จะทำลายความสงสัยในลักษณะมหาบุรุษประการหนึ่ง

^{๕๒} พุ. อิติ. (ไทย) ๒๕ / ๕๒ / ๔๖๕.

^{๕๓} ที. ส. (ไทย) ๕ / ๔ / ๒.

^{๕๔} ที. ส. (ไทย) ๕ / ๒๘๘ / ๑๐๖.

คือ พระคุษฐานที่เร็นอยู่ในฝัก แต่พระองค์มิได้ตรัสพระดำรัสอะไร เพียงเสด็จจงกรมเท่านั้น เพื่อให้อัมพัฏฐมาณพได้สังเกตเห็นพระคุษฐานที่เร็นอยู่ในฝัก ซึ่งถูกปกปิดด้วยสบงและจีวรอยู่

อัครัญญสูตร เวลาเย็น พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากที่หลีกเร็นเสด็จจงกรมอยู่ที่กลางแจ้งที่ร่มเงาปราสาท^{๕๕} ท่าทางที่ทรงแสดงในสูตรนี้ หมายถึง ทรงแจ้งให้ผู้ประสงคจะเข้าเฝ้าได้ทราบว่พระองค์ทรงเปิดโอกาสให้เข้าเฝ้าในเวลานี้ได้

ส่วนในมหาปริณิพพานสูตร^{๕๖} และสูตรทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์ด้วยอาการคุษณิกภาพ คือ พระพุทธองค์ทรงแสดงอาการนิ่งมิได้ตรัสพระดำรัสอะไร เมื่อมีผู้ทูลนิมนต์ให้เข้าไปเสวยภัตตาหารหรือในเรื่องอื่น ๆ พระอาการนิ่งที่ทรงแสดงนี้ เป็นท่าทางที่มีความหมายเฉพาะกาลและเฉพาะวัฒนธรรม ซึ่งในสมัยนั้น การนิ่งหมายถึงการยอมรับ หรือการรับคำ แม้พระสงฆ์สาวกทั้งหลายในสมัยนั้น ก็แสดงท่าทางเช่นเดียวกันเมื่อมีผู้มานิมนต์ แต่หากไม่ทรงรับนิมนต์หรือไม่ยอมรับ พระพุทธองค์ก็จะทรงตรัสบอก เช่น ไม่ทรงรับนิมนต์ของพระเจ้าลิจวิ ก็ตรัสบอก เพราะได้ทรงรับนิมนต์เสวยภัตตาหารในเรือนของนางอัมพปาลีคณิกาไว้ก่อนแล้วคั้งที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรตอนหนึ่ง

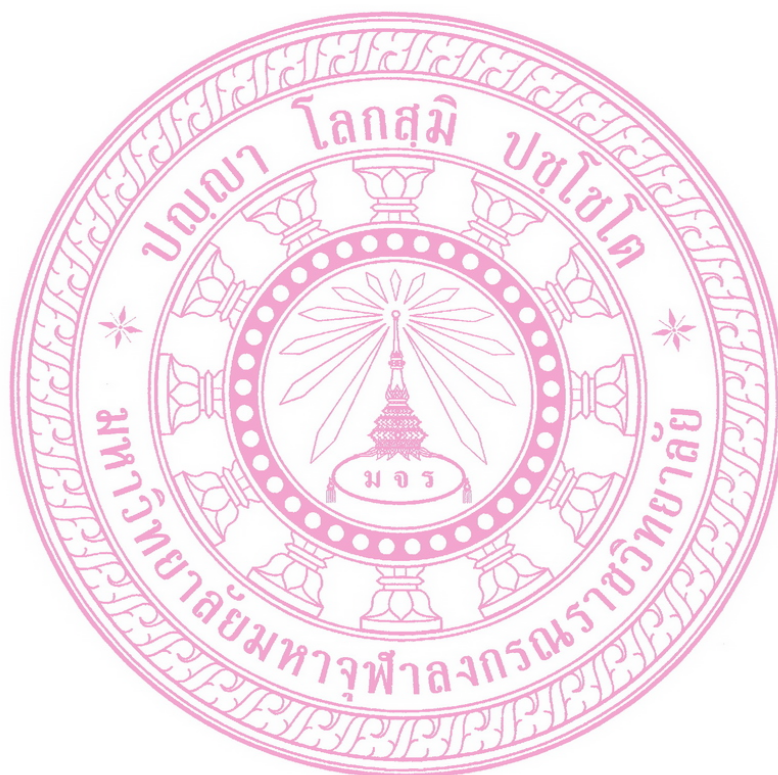
ลักษณะภาษาท่าทางทั้งการเสด็จมาประทับนั่งบนพุทธอาสน์ การรับนิมนต์ด้วยอาการนิ่ง การเสด็จออกจากที่หลีกเร็นมาจงกรมอยู่ พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยไม่ตรัสพระดำรัสอะไร แต่ผู้พบเห็นจะทราบได้โดยนัยว่า พระพุทธเจ้ามีความประสงค์อย่างไร การเสด็จมาประทับนั่งท่ามกลางสงฆ์ก็เพื่อจะไขปัญหาที่เกิดขึ้นแก่พระสงฆ์ การนิ่งหมายถึงการยอมรับหรือเห็นด้วยเพื่ออนุเคราะห์ผู้ทำบุญมิใช่เพื่อลาภหรือสักการะ การเสด็จจากที่หลีกเร็นมาทรงจงกรมอยู่กลางแจ้งเพื่อแจ้งให้ผู้พบเห็นได้ทราบว่า ทรงเปิดโอกาสให้เข้าเฝ้าได้แล้ว หรือถึงเวลาที่จะทรงแสดงธรรมหรือสนทนาธรรมกับผู้เข้าเฝ้าได้แล้ว

อวัจนภาษา มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารไม่แพ้การสื่อสารด้วยวัจนภาษา ทั้งสองภาษานี้มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกัน เพราะต่างมีส่วนเกื้อกูลในการสื่อสาร สารบางอย่างมีความเป็นนามธรรมมาก ยากต่อการทำความเข้าใจ การใช้วัจนภาษาช่วยย่อมนจะสร้างความเข้าใจแก่ผู้ฟังเพิ่มขึ้น และในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมนั้น พระพุทธเจ้าก็มีการใช้วัจนภาษาร่วมด้วย รวมถึงมีคำสอนที่เกี่ยวข้องด้วยอวัจนภาษา เช่น การสอนให้บุคคลผู้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนามีความประพฤติเป็นแบบแผน สร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น โดยกิริยาอาการเหล่านั้นมิใช่

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

^{๕๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๘/๕๓.

การเสแสร้งเพื่อผลประโยชน์แก่ลาภสักการะ หรือยศถาบรรดาศักดิ์ แต่อวัจนภาษาที่แสดงออก
เหล่านั้นเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เพื่อความมีสติสัมปชัญญะ เพื่อลดละเลิกกิเลสที่มีอยู่ภายในจิต
ของตน จึงเห็นได้ว่า อวัจนภาษามีบทบาทสำคัญในเผยแผ่ธรรมะแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้า ไม่ค่อย
ไปกว่าอวัจนภาษา

บทที่ ๓

หลักการและวิธีการเผยแพร่ธรรมของพระสาวกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ มุ่งศึกษาเกี่ยวกับหลักการและวิธีการเผยแพร่ธรรมของพระสาวกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งกำหนดกรอบของการศึกษา ๘ ประการ คือ (๑) หลักการเผยแพร่ธรรมของพระสาวกในสมัยพุทธกาล (๒) แนวคิดในการเผยแพร่ธรรมของพระสาวก (๓) หลักการเผยแพร่ธรรมพระสาวก (๔) การกำหนดทิศทางในการเผยแพร่ธรรมของพระสาวก (๕) วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระสาวกในสมัยพุทธกาล (๖) การเผยแพร่ธรรมของพระสาวก (๗) การใช้วัจนะภาษาเป็นสื่อของพระสาวก และ (๘) การใช้วัจนะภาษาเป็นสื่อของพระสาวก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ หลักการเผยแพร่ธรรมของพระสาวกในสมัยพุทธกาล

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปทั่วทุกสารทิศทั้งจำนวนผู้เผยแพร่และจำนวนของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาก็มีจำนวนมากยิ่งขึ้นต้องยอมรับว่าองค์ที่สำคัญคือองค์ผู้เผยแพร่นั้นคือ พระสาวกทำให้กองทัพธรรมซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นธรรมเสนาบดีมีพระมหาโมคคัลลานะเป็นธรรมเสนาช้ายมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา การวิจัยในครั้งนี้จะเลือกนำเสนอพระสาวกในสมัยพุทธกาลที่ท่านได้ทำงานในเรื่องของการเผยแพร่นี้มีบทบาทสำคัญ ๆ เฉพาะบางรูปเท่านั้นมาเป็นตัวอย่างเพื่อเป็นหลักการการเผยแพร่ธรรมและให้มองเห็นภาพรวมในบทบาทและรูปแบบวิธีการของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสาวกในสมัยพุทธกาล โดยหลักการการเผยแพร่ของพระสาวกมีตัวอย่างดังนี้

๑. หลักการการเผยแพร่ของพระอัสสชิเถระ^๑

ช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และสั่งสอนธรรมได้ ๑ พรรษา ตอนนั้นพระองค์ได้สั่งสอนจนสามารถทำให้สาวกที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ถึง ๖๐ รูป และทรงส่งพระสาวกชุดนั้นไปประกาศศาสนา ซึ่งบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้น มีพระอัสสชิซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาพระปัญจวัคคีย์รวมอยู่ด้วย ท่านเป็นพระสาวกรูปหนึ่งที่ไม่ได้เน้นเรื่องการพูดแต่เน้นในเรื่องของการสำรวม โดยทำให้ดูเป็นตัวอย่าง จนได้บุคลากรที่มีคุณภาพถึง ๒ คน คือ

^๑ พระมหาสุชญา โรจนญาโม, “การศึกษามหากรรมของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐, หน้า ๑๗ – ๑๘.

พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้ายต่อมา ดังมีเรื่องตัวอย่างต่อไปนี้

เช้าวันหนึ่ง พระอัสสชิได้ออกไปบิณฑบาต ณ กรุงราชคฤห์ ระหว่างทางอุปติสสปริพาชกเดินทางกลับมาจากสำนักสังขยัปปริพาชก พบพระเถระเข้าก็เกิดศรัทธาเลื่อมใส เพราะท่านเดินด้วยอาการสำรวมอินทรีย์เหลียวซ้ายแลขวาวอย่างระมัดระวัง คือ การก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้ และการเหยียดแขน นำเลื่อมใส มีนัยน์ตาทอดลงต่ำ สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ^๒ อุปติสสปริพาชกคิดว่า “นักบวชแบบนี้เราไม่เคยเห็นมาก่อน คงจะเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ที่มีอยู่ในโลกนี้” และอยากทราบว่ามีใครเป็นศาสดาของท่าน แต่เห็นว่าไม่ใช่เวลาที่จะถาม จึงได้เดินติดตามไปข้างหลัง เมื่อพระอัสสชิบิณฑบาตเสร็จแล้วเตรียมจะฉันภัตตาหาร จึงเข้าไปอุปัฏฐาก และได้สนทนาปราศรัยกับพระอัสสชิอย่างอ่อนน้อมว่า “อินทรีย์ของท่านช่างผ่องใส ผิวพรรณผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร ?”

พระอัสสชิ ตอบว่า “มีท่านพระมหาสมณะผู้เป็นศาสดาบุตรเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล เราบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นศาสดาของเรา และเราชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น”

อุปติสสปริพาชก “ก็พระศาสดาของท่านตรัสอย่างไร สอนอย่างไร”
พระอัสสชิ “ท่าน เราเป็นผู้บวชใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ ไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารแก่ท่านได้ แต่จักกล่าวแต่ใจความโดยย่อแก่ท่าน”

อุปติสสปริพาชก “เอาเถอะ ผู้มีอายุ จะน้อยหรือมากก็ตาม จงกล่าวเถิด จงกล่าวแต่ใจความแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องการแต่ใจความเท่านั้น ท่านจะทำพญชชนะให้มากไปทำไม ”

พระอัสสชิ “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”^๓

หลังจากพระอัสสชิกล่าวจบอุปติสสะก็ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” และได้ถามถึงพระพุทธเจ้าที่ทราบ

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๖๐ / ๓๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓ – ๓๔.

ว่าพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวันมหาวิหาร จึงตามไปส่งพระเถระ แล้วมุ่งหน้าไปสู่อำนาจของปริพาชกเพื่อลาอาจารย์สญชัย

จากเรื่องนี้จัดได้ว่า วิธีการเผยแผ่ของพระอัสสชิท่านใช้วิธีการสื่อสารทางอาการสำรวมเพื่อสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้พบเห็น ไม่จำเป็นต้องพูดอย่างเดียว แต่อาศัยกริยาอาการแสดงออกเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และได้ผลดีเกิดคาดอีกด้วย

๒. หลักการเผยแผ่ของพระสารีบุตร^๔

ท่านก็เป็นมหาสาวกรูปหนึ่งที่โดดเด่นในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ดังต่อไปนี้

หลังจากอุปติสสปริพาชก ได้ดวงตาเห็นธรรมหลังจากได้ฟังพระอัสสชิแล้ว ก็เดินทางไปบอกข่าวสารแก่เพื่อนรักของตน คือ โกณฑิยะ โดยกล่าวธรรมที่พระอัสสชิแสดงให้ฟัง ทำให้เพื่อนได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกัน ถือว่าท่านก็เป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่ทำตามสัญญา ต่อมาท่านก็ได้พาบริวารและเพื่อน ได้ไปบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าพร้อมกับบริวาร หลังจากที่ท่านบวชจนได้บรรลुพระอรหันต์แล้ว ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา

วิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระสารีบุตร ใช้วิธีการเดียวกับพระพุทธเจ้า คือ การเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเริ่มต้นที่ดีในการเผยแผ่จะให้ผลสำเร็จดีเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังสร้างบรรยากาศให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ตึงเครียด ไม่เกิดความอึดอัดแก่ผู้รับสารหรือผู้ฟังเป็นสำคัญ อนึ่งการเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่นำมาเผยแผ่ ไม่กระทบทั้งตนและผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่เสียดสีใคร ๆ ใช้ภาษาที่นุ่มนวล สละสลวย ไม่หยาบคายชวนให้สบายใจ ตั้งใจสอนหรือเผยแผ่โดยเคารพ พระสารีบุตรใช้ลีลาในการสอน ๔ อย่าง คือ

๑. สันทสสนา อธิบายความชัดเจนแจ่มแจ้ง
 ๒. สมหาปนา จูงใจให้เห็นจริงชวนคล้อยตามยอมรับและนำไปปฏิบัติ
 ๓. สมุตเตชนา การเร้าใจให้เกิดความกลัวกลัว เกิดกำลังใจ ไม่ท้อต่อปัญหา
 ๔. สัมปหังสนา การขโลมใจให้เกิดความร่าเริงเบิกบานใจ เปี่ยมด้วยความหวัง
- ตัวอย่างของการเผยแผ่ มีดังต่อไปนี้

ครั้งหนึ่งคฤหบดีชื่อนกุลบิดา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทราบถึงวิธีที่ทำให้เกิดสุขพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงกายอันกระสับกระส่าย เหมือนฟองไข่อันมีผิวหนังหุ้มเอาไว้ คฤหบดี

^๔ พระกิตติศักดิ์ โสทรโร (แก้วเหลา), “การศึกษายาทาของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕.

ชื่นชมยินดีกับพุทธภายิต แล้วทูลลาพระพุทธรองค์มุ่งหน้าสู่ที่อยู่ของพระสารีบุตร ได้ไปขอให้ท่าน สอนธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข พระสารีบุตรเถระ กล่าวว่า

ดูก่อนคฤหบดี ผู้ที่มีกายอ่อนเพลีย กระสับกระส่ายเพราะไม่ฉลาดในธรรมของท่าน สัตบุรุษไม่ได้รับการแนะนำในสัปปริสธรรม ย่อมเห็นรูปโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีรูป ย่อม เห็นรูปในตน ย่อมเห็นตนในรูป เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า “เราเป็นรูป รูปเป็นของเรา” เมื่อเขา ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ รูปย่อมแปรปรวนไปเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรปรวนเป็นอย่างอื่น ไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดขึ้น ฯลฯ ย่อมเห็นวิญญูณโดยความเป็นตน ย่อม เห็นตนมีวิญญูณ ย่อมเห็นวิญญูณในตน ย่อมเห็นตนในวิญญูณ เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า “เราเป็นวิญญูณ วิญญูณเป็นของเรา” เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ วิญญูณย่อมแปรปรวนแปร ไปเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญูณแปรปรวนเป็นอย่างอื่น ไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึง เกิดขึ้น ดังนี้^๕

ท่านอธิบายให้คฤหบดีฟังจนเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้น ชื่นชมและประทับใจในตัวท่าน พระสารีบุตร ในเรื่องของลีลาการสอน เพราะจะเห็นได้ว่าท่านได้รับคำชมเชยจากพระพุทธรเจ้าว่า มีปัญญาที่ละเอียดอ่อน สามารถนับเม็ดฝนที่ตกลงมาจากท้องฟ้าได้ ไม่มีสาวกรูปไหนที่มีปัญญา แดกฉานเหมือนกับท่าน สมกับที่ได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาอย่างแท้จริง และวิธีการเผยแผ่ของ พระสารีบุตร กล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

๑. แบบบรรยาย เช่น การบรรยายธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่าด้วยผู้มีธรรม ๖ ประการ
๒. แบบตอบปัญหา เช่น ตอบปัญหานางปริพาชกา ชื่อสุจิมุณี
๓. แบบสากัจฉา เช่น สันทนาธรรมที่ลวโรใสใจ โดยอุบายแยบคายกับท่านมหาโกณฑัญญะ ขณะประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
๔. แบบวางกฎระเบียบ เช่น เมื่อเกิดมีภิกษุทำผิด พระสารีบุตรจะนำเรื่องราวไปกราบ ทูลพระพุทธรเจ้า เพื่อให้บัญญัติพระวินัย

๓. การเผยแผ่ของพระปุลณมัตตานีบุตรเถระ

พระปุลณมัตตานีบุตรเถระ ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาโดยการชักนำของ พระอัญญาโกณฑัญญเถระผู้เป็นลุง ในสมัยเมื่อพระพุทธรองค์หลังจากทรงจำพรรษาแรกที่ป่าอิสิป ตนมฤคทายวัน เมื่อออกพรรษาแล้วทรงส่งสาวกจำนวน ๖๐ รูป ออกประกาศพระศาสนา ซึ่งรุ่นนั้น นับว่าเป็นพระธรรมทูตรุ่นแรก พระอัญญาโกณฑัญญเถระก็เป็นหนึ่งในจำนวนนั้นด้วย ท่านได้ กลับไปที่บ้านของท่านแสดงธรรมโปรดญาติพี่น้องของท่าน ขณะนั้น ปุลณมัตตานีบุตรหลานชาย ของท่านเกิดศรัทธาเลื่อมใสของบวชในพระพุทธศาสนา ซึ่งท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรไว้ก่อน

^๕ ส.ข. (ไทย) ๑๓ / ๑ / ๑ - ๔.

แล้วพาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าที่กรุงราชคฤห์ พระพุทธองค์ประทานการอุปสมบทให้เมื่อบวชไม่นานท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ และท่านมีปฏิปทาตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม ๑๐ ประการ คือ

๑. อัปปิจจตา เรื่องความปรารถนาน้อย
๒. สันตญฺฐิตา เรื่องความสันโดษ
๓. ปวิเวกตา เรื่องความสงัด
๔. อสังสัคคตา เรื่องความไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ
๕. วิริยารัมภะ เรื่องความเพียร
๖. สีสิตตา เรื่องศีล
๗. สมาริ เรื่องสมาธิ
๘. ปัญญา เรื่องปัญญา
๙. วิมุตติ เรื่องความหลุดพ้น
๑๐. วิมุตติญาณทัสสนะ เรื่องความรู้ความเห็นที่หลุดพ้น

คุณธรรม หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้ท่านปุลณมณฺฑานินฺบุตรเถระ จะสั่งสอนบริวารของท่านด้วยคุณธรรมนี้แม้แต่พระอานนทเมื่อบวชใหม่ ๆ ก็ได้ฟังธรรมกถา ๑๐ ประการนี้จากท่านจนได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันด้วยเหตุนี้ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของท่านไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใด ๆ ก็จะพากันกล่าวยกย่องท่านให้ปรากฏแก่พุทธบริษัทในที่นั้นๆเสมอแม้พระสารีบุตรเถระได้ทราบข่าวคุณธรรมของท่านแล้วก็มีความปรารถนาจะได้สนทนาธรรมกับท่านสำหรับการสนทนาธรรมของท่านปุลณมณฺฑานินฺบุตรเถระกับพระสารีบุตรเถระ มีเรื่องกล่าวไว้ ดังนี้

สมัยหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเสด็จมายังเมืองสาวัตถี ณ ที่นั้นพระสารีบุตรกับพระปุลณมณฺฑานินฺบุตรได้มีโอกาสพบเจอกัน พระสารีบุตรได้สนทนาไปตามท่านเกี่ยวกับวิสุทธิตี ๗ ประการ อันได้แก่

๑. สีสวิสุทธิตี ความหมจดจ่ดแห่งศีล
๒. จิตตวิสุทธิตี ความหมจดจ่ดแห่งจิต
๓. ทิฏฐิวิสุทธิตี ความหมจดจ่ดแห่งทิฏฐิ
๔. กังขาวิตรณวิสุทธิตี ความหมจดจ่ดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย
๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิตีความหมจดจ่ดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นว่าทงหรือไม่ว่

ทง

๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิตี ความหมจดจ่ดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทงปฏิบัติ
๗. ญาณทัสสนวิสุทธิตี ความหมจดจ่ดแห่งญาณทัสสนะ กล่าวคือ มรรคญาณ

พระปุลณมณฺฑานีบุตรได้ถวายคำอธิบายว่าวิสุทธิทั้ง ๗ ประการนี้ย่อมเป็นปัจจัยอาศัยส่งต่อกันไปจนถึงพระนิพพานท่านเปรียบเหมือนรถ ๗ คันที่ส่งต่อ ๆ กันไปโดยลำดับเมื่อการสนทนาไปตามกันและกันจบลง พระเถระทั้งสองต่างก็กล่าวอนุโมทนาคุณกถาของกันและกันกลับสู่ที่พักของตนเพราะความที่พระปุลณมณฺฑานีบุตรเถระท่านดำรงตนตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม เช่น ไร้กิเลสอนบรราคาธิยและพุทธบริษัทอื่น ๆ ให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมนั้นด้วยพระผู้มีพระภาคจึงทรงยกย่องท่านปุลณมณฺฑานีบุตรในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้เป็นธรรมกถึก^๖

๔. หลักการเผยแผ่ของพระอานนท์

พระอานนท์ เป็นพระสาวกองค์หนึ่งในบรรดาพระสาวกที่มีชื่อเสียง พระอานนท์มีความโดดเด่นแตกต่างไปจากพระสาวกรูปอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน เช่น เป็นผู้มรูปร่างงาม น่าเลื่อมใสใฝ่ต่อการศึกษา ช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม สุภาพอ่อนโยน รักรการประหยัด มีจิตเมตตาเพราะผู้เอาพาชและเป็นผู้ที่ได้บรรลุอรหัตผลที่แปลกกว่ารูปอื่น คือ ในระหว่างอริยาบถทั้ง ๔ พร้อมทั้งได้รับการสรรเสริญจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้มีบุญ สมบูรณ์ด้วยอภิวินัย และบารมีธรรม ๑๐ ประการ และได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะ ๕ ประการ ได้แก่ เป็นพหูสูต เป็นผู้มสติเป็นผู้มคติ เป็นพุทธอุปัฏฐาก มีบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวิธีการแสดงธรรม สนทนาธรรม ได้ตอบปัญหาธรรม สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความซาบซึ้งในธรรมนั้นอย่างถูกต้อง และมีบทบาทในการทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าพระอรหันตสาวก ตลอดถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสมอบรมมา เรื่องเกี่ยวกับพระธรรมที่มีความลึกซึ้งยากแก่การทำความเข้าใจให้กระจ่างชัด เรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุ ภิกษุณี ถึงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ตามพระธรรมวินัย เรื่องเกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา ผู้ถวายการอุปถัมภ์จะปฏิบัติให้เหมาะสมกับอาชีพการงาน เรื่องที่ควรปฏิบัติต่อบุคคลที่มีได้นับถือพระพุทธศาสนา พอสรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑. แสดงธรรมเพื่อระงับความกำหนัดที่รับกวนจิตแก่ภิกษุวิงสะ
๒. แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้มีราตรีเจริญแก่ภิกษุทั้งหลาย
๓. แสดงธรรมเรื่องสัมมาทิฏฐิแก่ภิกษุฉันนะ
๔. แสดงธรรมเรื่องกามคุณแก่ภิกษุทั้งหลาย
๕. แสดงธรรมเรื่องเครื่องผูกแก่พระกามภู
๖. แสดงธรรมเรื่องพยากรณ์การบรรลุพระอรหันต์แก่ภิกษุทั้งหลาย
๗. แสดงธรรมเรื่องการเสวยอายุคณะแก่ภิกษุทั้งหลาย

^๖ พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กฤษณธรรมโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕.

๘. แสดงธรรมเรื่องที่แคบแก่พระอุทายี
 ๙. แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้รู้สึกแก่ภิกษุทั้งหลาย
 ๑๐. แสดงธรรมเรื่องสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็นธรรม เป็นประโยชน์
 แก่ภิกษุทั้งหลาย

๑๑. แสดงธรรมเรื่องสิ่งที่เป็นยอด ๕ ประการกับพระภัททชิ

๑๒. แสดงธรรมแก่ภิกษุณี เช่น เรื่องการรู้จักคุณวิเศษ เรื่องอาพาธ เป็นต้น

๑๓. แสดงธรรมแก่อุบาสก เช่น เรื่องของการจุดของเทวดาแก่วิทูรกเสนาบดี
 เรื่องพระ เสด็จแก่พระเจ้ามหายานามะ เรื่องธรรมอย่างเอกแก่ ทสมคฤหบดี ตอบปัญหาธรรมของ
 พระเจ้าปเสนทิโกศล เรื่องสติปัญญา ๔ แก่สิริวัฑฒ์ คฤหบดี เป็นต้น

๑๔. แสดงธรรมแก่อุบาสิกา เช่น เรื่องคติภพอากาศน้ำแก่มิสสาอุบาสิกา เป็นต้น

๑๕. แสดงธรรมแก่บุคคลทั่วไป เช่น เรื่องบัญญัติการละราคะ โทสะ และโมหะ แก่ฉันท
 นะปริพาชก เรื่องสวากขาตธรรมแก่คฤหบดีแก่สาวกของอาชีวก เรื่องการไม่ประพฤติพรหมจรรย์
 และเรื่องการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจแก่ปริพาชกทั้งหลาย เป็นต้น

มีหลายเรื่องที่พระอานนท์ใช้เป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อย่างที่เห็นชัดเจน
 คือ เป็นผู้ตอบปัญหาธรรมแก่พระมหากัสสปะในครั้งที่ทำสังคายนาครั้งแรก และได้เป็นผู้ทูลถาม
 ปัญหาต่าง ๆ เมื่อพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ เช่น เรื่องเกี่ยวกับพระธรรม มีเรื่องอนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา เป็นต้น^๑

๓.๒ แนวคิดในการเผยแผ่ธรรมของพระสาวก

แนวคิดในการเผยแผ่ธรรมของพระสาวกได้รูปแบบมาจากพระพุทธเจ้าที่เป็นแบบอย่าง
 ที่เหล่าพระสาวกในสมัยพุทธกาลยึดถือในการเผยแผ่ธรรมคือมีความประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่
 ศรัทธาของเหล่าพุทธบริษัทมีคุณสมบัติที่ดีคุณลักษณะของผู้สอนซึ่งเรียกว่า องค์คุณของ
 กัลยาณมิตร ดังนั้น พระธรรมกถึกหรือพระสาวกผู้เผยแผ่พุทธธรรมที่ดีจึงมีลักษณะคุณสมบัติซึ่ง
 เป็นองค์ของกัลยาณมิตร ๗ ประการ ดังนี้

๑. ปิโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ในฐานะเป็นที่สบายและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไป
 ปรึกษาได้ถาม

^๑ พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม, “การศึกษายทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่
 พระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย), ๒๕๓๗, หน้า ๕๖ - ๗๐.

๒. ครู เป็นที่เคารพ ในฐานะประพาศิสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย เป็นที่ยกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ

๔. วคฺตา จ เป็นนักพูด รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนกฺขโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่นุนเฉียว

๖. คมกิริณฺจ กถ กคฺตา เป็นผู้พูดด้วยถ้อยคำลึกซึ้งได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. โน จฏฺฐานน นิโยชเย ไม่ชักนำในอฐานะ คือไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

๓.๓ หลักการเผยแผ่ธรรมพระสาวก

หลักการเผยแผ่ธรรมพระสาวก ได้ยึดแบบอย่างดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสองค์แห่งธรรมกถึกคือผู้แสดงธรรมผู้เผยแผ่ธรรมต้องยึดหลักแห่งองค์ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ คือ^๔

๑. อนุพุพุกถา กล่าวความไปตามลำดับ คือแสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. ปริยายทศสววี ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความ ยกอ้างอิงไปต่าง ๆ ตามแนวเหตุผล

๓. อนุทยต ปฏิจฺจ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือสอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่เขา

๔. น อามิสฺนตโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือสอนเขามีโชเพราะมุ่งที่ตนจะได้ลาภ หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อคฺตฺตานณฺจ ปรมฺจ อนุปหฺจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือสอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เมื่อทรงพระดำริที่จะประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระองค์จึง

^๔ นวม สวงนทรัพย์ (พ.อ.), พุทธจริยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๔๕.

ทรงระลึกถึงพระปัญญาจักขีย์ทั้ง๕จึงเสด็จไปที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระองค์ได้แสดงปฐมเทศนาเป็นครั้งแรกในโลกคือพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร จนท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นคนแรก และได้ขอบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุพระองค์ทรงประทานอนุญาตให้การอุปสมบท ถือว่าท่านเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาต่อมาพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา อนัตตลักขณสูตรแก่พระปัญญาจักขีย์ที่เหลือ จนได้รับบรรลุเป็นพระอรหันต์หมดทุกรูป และได้ทรงแสดงธรรมแก่สกุลบุตรพร้อมเพื่อนอีก ๕๔ คน จนบรรลุอรหัตผลในกาลต่อมา จึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในขณะนั้น๖รูปรวมทั้งพระพุทธองค์ด้วย ดังนั้นพระองค์ทรงส่งพระภิกษุสงฆ์ทั้ง๖รูปออกไปประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยให้แยกกันไปในทิศทางต่างๆ ให้ไปรูปเดียว ส่วนพระองค์เองเลือกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม

หลักพื้นฐานการสอนธรรมของพระสาวกตามแนวพุทธจริยาพระพุทธเจ้าที่ทรงเน้นข้อวัตรให้เป็นแบบอย่างในการสอนโดยยึดหลักการเผยแผ่ธรรมที่พุทธองค์ทรงใช้ในการเผยแผ่

พุทธจริยา คือ พระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า หมายถึงการบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ คือ โลกัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ญัตตจริยา การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ และพุทธัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะเป็นพระพุทธเจ้า

การสอนหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยก่อน เนื่องจากสังคมยุคนั้นมีความสนใจในปรัชญาธรรม เมื่อพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เกิดขึ้น จึงมีคนสนใจเข้ามาสอบถาม ฟังธรรม สนทนาธรรม แม้ว่าการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์จะมีเจตนาแตกต่างกันออกไปตามความต้องการของแต่ละกลุ่มบุคคล แต่เพราะความเป็นสังฆธรรม รวมทั้งคุณสมบัติส่วนตัวของพระสงฆ์ที่ เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร จึงสามารถสร้างศรัทธาความเชื่อมั่นและการยอมรับนับถือของประชาชนเป็นอันมาก^๕

งานการสอนในสมัยนั้นท่านทำกันในหลายรูปแบบและวิธีการ เช่น การปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจ การแสดงธรรม โดยพระพุทธเจ้าทรงประทานหลักในการเผยแผ่ไว้ พระสงฆ์แต่ละรูปต่างก็ทำงานกันด้วยความเสียสละ มีเมตตากรุณาเป็นหลักใจ ทรงกำหนดเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ให้ปฏิบัติต่อชาวบ้านไว้ว่า

“ห้ามมิให้เขาทำความชั่ว ให้ประพฤติปฏิบัติความดี สงเคราะห์เขา
ด้วยน้ำใจอันงาม ให้ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง อธิบายสิ่งที่เขาฟังแล้ว
ให้เข้าใจแจ่มแจ้ง บอกทางสวรรค์ให้”

^๕ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕), หน้า ๖๕.

๓.๔ การกำหนดทิศทางในการเผยแพร่ธรรมของพระสาวก

การกำหนดทิศทางเป็นเป้าหมายของการสอนของสาวกได้ยึดแบบอย่างตามพระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงตรัสรู้และทรงแสดงธรรมแก่โลกแล้ว เชื่อว่าทรงสมบูรณ์ด้วยพระคุณ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ และการที่พระองค์ทรงช่วยโลกด้วยความกรุณานั้นก็โดยมีเป้าหมายหลัก ๓ ประการ คือ

๑. **อิตถายะ** เพื่อประโยชน์ พระธรรมที่ทรงแสดงจึงแบ่งออกเป็นประโยชน์ ๓ ระดับ คือ (๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน อันอาจอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นแก่คนทั้งหลายตามสมควรแก่ฐานะ หน้าที่ อาชีพของเขาเหล่านั้น (๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในกาลภายหน้า โดยเน้นไปที่ความสุขกายและสบายใจเป็นหลัก ประโยชน์ระดับนี้สามารถติดตามคนไปได้ในภพชาติต่าง ๆ (๓) ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างสูงสุด ซึ่งเป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ได้แก่ มรรค ผล นิพพาน ซึ่งคนสามารถสัมผัสได้ทั้งในโลกนี้และในโลกต่อไป

๒. **หิตายะ** เพื่อเกื้อกูล พระธรรมนั้นมีลักษณะเกื้อกูลตามสภาพ แต่ธรรมะข้อใดจะเกื้อกูลแก่ใครนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องวิเคราะห์กันเป็นราย ๆ ไป เหมือนยาซึ่งตามปกติแล้วมีประโยชน์ในการรักษาโรค แต่การจะให้ยาอะไรจึงจะเกื้อกูลแก่คนไข้เป็นเรื่องของหมอที่จะต้องพิจารณาเป็นเฉพาะกรณี

๓. **สุขายะ** เพื่อความสุข ธรรมที่เป็นประโยชน์อันมีลักษณะเกื้อกูลนั้น จะต้องออกผลมาในรูปของความสุขชั้นต่าง ๆ เป็นสำคัญ พระธรรมที่ทรงสั่งสอนจึงอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่องค์ธรรมนั้น ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงมีหลักในการแสดงธรรม หรืออาการ (พฤติกรรมการสอน) ในการสอนธรรม ๓ ประการ คือ

(๑) ทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟัง (ผู้เรียน) รู้ยัง เห็นจริง ในสิ่งที่เขาควรรู้ควรเห็น คือ ใครมีพื้นฐานทางสติปัญญาความสามารถ และความจำเป็นที่จะรู้เรื่องอะไร พระองค์ก็จะทรงแสดงในเรื่องนั้นแก่เขา (ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ)

(๒) ทรงแสดงมีเหตุผล ที่ผู้ฟังเมื่อพิจารณาตามไป กำหนดคิดตามไป จะเกิดความเห็นจริงตามนั้นได้

(๓) ทรงแสดงธรรมเป็นอวัชระ คือ ใครก็ตามเมื่อปฏิบัติตามที่ทรงแสดงไว้ ผลจะเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นั้นตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ

การประชุมสงฆ์ที่เรียกว่าจาตุรงคสันนิบาต ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร นครราชคฤห์ในวันมาฆบูชา พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระอรหันตสาวก เพื่อทำความเข้าใจก่อน

ส่งพระสาวกออกไปประกาศพระพุทธศาสนา ใจความสำคัญของโอวาทปาติโมกข์ที่พระองค์ทรงแสดงในวันนั้น ส่วนหนึ่งทรงวางหลักการสอนว่าด้วยคุณสมบัติของผู้สอนไว้ ๖ ประการ ดังนี้^{๑๐}

๑. การไม่กล่าวร้าย ไม่ก้าวร้าว ผู้สอนต้องเป็นผู้มีความสุภาพ นุ่มนวล อ่อนโยนและอ่อนหวาน พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง แม้เขาจะมีทีท่าว่าจะไม่เลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของตนก็ตาม แต่ผู้สอนจะต้องไม่กล่าวร้าย ไม่รุกราน ไม่ให้ร้าย รวมทั้งการไม่กล่าวร้ายหลักการหรือคำสอนและบุคคลอื่นด้วย การสอนหรือการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลได้รับการใส่ร้ายจากลัทธิต่าง ๆ มากมาย แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามพระสาวกว่าไม่ให้ไปใส่ร้ายศาสนาอื่น ให้แสดงธรรมไปตามความเป็นจริง ซึ่งพระสงฆ์ผู้เป็นศาสนทายาทได้ถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

๒. ไม่เบียดเบียนผู้อื่น การสอนเป็นการแนะนำหรือบอกทางเพื่อความดีงามแห่งชีวิต โดยเฉพาะการสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาหมายถึงการนำความสุขร่มเย็นไปสู่ประชาชน สร้างความสงบสุขสันติให้เกิดขึ้น สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชน แม้ว่าการสอนอาจมีความกระทบกระทั่งกันระหว่างผู้สอนที่ต่างศาสนา ต่างลัทธิ ต่างความเชื่อก็ตาม แต่พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการให้พระสาวกปฏิบัติว่าให้หลีกเลี่ยงการเบียดเบียนทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน

๓. ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ผู้สอนต้องเป็นผู้มีระเบียบวินัย พระพุทธศาสนาแบ่งวินัยออกเป็น ๒ ประเภท คือ วินัยภายใน หมายถึงจิตสำนึกในความมีวินัย โดยไม่ต้องมีข้อบังคับภายนอกมาเป็นเครื่องตัดสิน ภาษารธรรมเรียกว่า สมณสัญญา ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า จิตสำนึก และวินัยภายนอก ได้แก่ข้อบังคับ กฎระเบียบ กติกาต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้นมาเพื่อเป็นกรอบของความประพฤติปฏิบัติความมีระเบียบวินัยเป็นหัวใจสำคัญของผู้สอน อันได้แก่การรักษาวินัย รักษาภริยามรรยาท ความประพฤติของตนเอง ไม่ละเมิดกฎระเบียบและกติกาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวินัยภายในอันจะส่งผลต่อวินัย ภายนอก รวมความว่าผู้สอนต้องมีจรรยาบรรณในวิชาชีพและการสอน เพราะหากมีวินัยในตนเองหรือมีจิตสำนึกในภาวะและหน้าที่แล้ว ย่อมอยู่เหนือกฎระเบียบใด ๆ วินัยภายนอกจึงเป็นเพียงรูปแบบที่กำหนดเพื่อควบคุมพฤติกรรมภายนอก หรือควบคุมคนที่ไม่ระเบียบวินัยภายใน ดังนั้น ผู้สอนจึงต้องสำรวมระวังพฤติกรรมตนเองด้วยการควบคุมพฤติกรรมภายใน

๔. ความรู้จักประมาณในการบริโภค การรู้จักประมาณหมายถึงการสำรวมระวัง และการรู้จักความพอดี (กินง่าย กินเป็น) รวมความว่าการรู้จักประมาณในการบริโภค หมายถึงการมีความพอดีและการมีความสำรวมระวังในการบริโภคอาหาร ความพอประมาณในการบริโภคอาหาร

^{๑๐} วศิน อินทสระ, *พุทธวิธีในการสอน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๑.

ทำให้มี “ทุกข์น้อย แก่ช้า อายุยืน” ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระเจ้าโกศลว่า มนุษย์ที่มีสติทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้ว เวทนาของผู้นั้นมีน้อย จะค่อย ๆ หล่อเลี้ยงชีวิตไป แก่ช้า

ผู้สอนจะต้องมีความระมัดระวังในการบริโภคอาหาร มีสุภาสิตไทยว่า “หนังท้องตึง หนังคาก็หย่อน” สะท้อนให้เห็นว่าการกินมากเกินไปส่งผลต่อสุขภาพกาย อย่างน้อยที่สุดก็เกิดอาการง่วงนอน และอาจส่งผลกระทบต่อการทำงาน สอดคล้องกับพุทธพจน์ว่า เมื่อใดคนกินมาก เมื่อนั้นก็จะนอนกลิ้งเกลือกมาก เหมือนสุกรที่เขาเลี้ยงด้วยผัก มันซึม เข้าห้องนอนบ่อย ๆ ดังนั้นพึงระลึกเสมอว่า กินเมื่อหิว ไม่ใช่กินเมื่ออยาก

๕. การอยู่ในเสนาสนะอันสงัด หมายถึงการพักอาศัยในที่ที่เงียบสงบ (อยู่ง่าย) เหมาะสมกับภาวะและหน้าที่ของตน รวมถึงการไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ้งเฟ้อในด้านที่อยู่อาศัย งดเว้นการคลุกคลีที่ก่อให้เกิดความบันเทิงใจ วิชาชีพครูหรือผู้สอนเป็นวิชาชีพที่ต้องรู้จักประมาณตน สังคมให้ความเคารพยกย่องนับถือในฐานะผู้สอน

๖. การประกอบความเพียรในอธิจิต อธิจิต หมายถึงสมาธิที่ถูกต้องต้อง (สัมมาสมาธิ) มีความเพียรพยายามชอบ สติชอบ และสมาธิชอบ ผู้สอนจะต้องมีความเอื้อต่อการปฏิบัติทางจิต เพื่อฝึกหัดพัฒนาจิตของตนให้เป็นสมาธิที่ชอบ เพื่อเป็นแบบอย่างของการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วย ปรีชาดี ปฏิบัติ และปฏิเวธ^{๑๑}

๓.๕ วิธีการเผยแผ่ธรรมของพระสาวกในสมัยพุทธกาล

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนักเผยแผ่แต่ละรูป ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้มีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ที่เหมือนกันและแตกต่างกันออกไป ตามความถนัด และความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ หรือตามจริตของแต่ละรูป ดังตัวอย่าง คือ

๑. พระอัสสชิเถระท่านมีแนวทางการเผยแผ่ด้วยการใช้วิธีการสื่อสารทางอากาศสำรวมอินทรีย์เพื่อสร้างศรัทธาให้แก่ผู้พบเห็น

๒. พระสารีบุตรพระอัครสาวกเบื้องขวา ผู้มีแนวทางการเผยแผ่ด้วยการเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่เผยแผ่ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่เสียดสีใคร ใช้ภาษาที่นุ่มนวล สละสลวย ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ ตั้งใจสอนโดยเคารพ

^{๑๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ธรรมะของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๕.

๓. พระมหาโมคคัลลานะ พระอัครสาวกเบื้องซ้าย ได้มีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่แบบสนทนา บรรยาย ตอบปัญหา และใช้ฤทธิ์ ซึ่งถือว่าเป็นความโดดเด่นที่แตกต่างไปจากพระสาวกรูปอื่น ๆ

๔. พระมหากัสสปะเถระพระผู้ทรงจุดดวงกวีตร มีเอกลักษณ์เฉพาะ คือ การรักษาและธำรงไว้ซึ่งพุทธพจน์ซึ่งสามารถรักษาคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้ได้

๕. พระอานนท์เถระ พุทธอุปัฏฐาก ผู้มีความโดดเด่นที่แตกต่างไปจากพระเถระรูปอื่น เช่นเป็นผู้มีรูปร่าง น่าเลื่อมใส ใฝ่ต่อการศึกษา ช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม สุภาพอ่อนโยน รักษาการประหัดมีจิตเมตตาต่อผู้อาวุส มีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ ทั้งวิธีการแสดงธรรม สนทนาธรรม ได้ตอบปัญหาธรรม สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความซาบซึ้งในพุทธธรรมอย่างถูกต้อง เป็นต้น

การประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบเชิงรุกของพระพุทธเจ้าได้เริ่มขึ้นแล้วและเหล่าพระสาวกได้ใช้เป็นแบบในการเผยแผ่ธรรมตามแบบพระพุทธรองค์ ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรูปแบบวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล โดยสรุปเป็นภาพรวมได้ ๑๐ วิธี คือ^๒

๑. วิธีการเข้าหาผู้นำทางศาสนา การเมืองและทางเศรษฐกิจ ภายหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ออกประกาศพระพุทธศาสนาโดยเริ่มต้นที่ผู้นำศาสนาด้วยการเสด็จไปโปรดพราหมณ์ ปัญจวัคคีย์ผู้คงแก่เรียนมีจิตใจที่มุ่งมั่นเต็มเปี่ยมด้วยความปรารถนาว่าจักได้บรรลุธรรมตามพระพุทธรองค์จนกระทั่งประสบผลสำเร็จ หลังจากนั้นเสด็จไปโปรดชฎิล ๗ พี่น้องซึ่งมีบริวาร ๑,๐๐๐ คน โดยชฎิล ๓ พี่น้องนี้เป็นเจ้าลัทธิใหญ่ที่นิยมการบูชาไฟและเป็นทีเคารพนับถือของพระเจ้าพิมพิสารและประชาชนชาวแคว้นมคธเป็นอย่างมาก พระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอาทิตตปริยายสูตรและแสดงปาฏิหาริย์เพื่อให้ชฎิลกลุ่มนี้เข้ามานับถือพระพุทธศาสนาจนประสบความสำเร็จ ได้บรรลุธรรมและอุปสมบทเป็นภิกษุทั้งหมด ต่อจากนั้นพระองค์เสด็จไปหาผู้นำทางการเมือง คือพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชแห่งแคว้นมคธและเข้าทาสบริวารพระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการบริวารพอเห็นว่าชฎิลสามพี่น้องที่ตนนับถือได้ประกาศตนเป็นสาวกของพระพุทธรองค์แล้วก็กลายทิฐิมานะและน้อมใจฟังพระธรรมเทศนาด้วยความเคารพ ในที่สุดก็ได้ดวงตาเห็นธรรมและหันมานับถือพระพุทธศาสนา ต่อมาพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายวัดเวฬุวันแก่พระสงฆ์ โดยมีพระพุทธรองค์ทรงเป็นประมุข นอกจากนี้พระองค์ยังทรงแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนเหล่าผู้นำทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสังคมและประเทศชาติด้วยพระองค์เอง ผู้นำทางเศรษฐกิจที่พระองค์เสด็จไปโปรดคือ ยสกุณฑลพร้อมบิดามารดา ภรรยาและมิตรสหายรวม ๕๔ คน วิธีการเผยแผ่ธรรมะโดยการเข้าหาหัวหน้าผู้เป็นผู้นำทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจเช่นนี้นับเป็นวิธีการที่มีความชาญฉลาดและแยบ

^๒ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒนมหาเถร), หลักการศึกษาของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๓.

ยลในตัวอย่างมาก เหมือนกับยิงปืนนัดเดียวได้นกทั้งฝูง เพราะคนเหล่านี้ต่างมีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมอย่างยิ่งทั้งเป็นผู้ที่มีพวกพ้องและบริวารมาก เมื่อคนเหล่านี้นับถือศาสนาใด ผู้คนในสังคมนั้นก็มักจะหันมานับถือตามไปด้วย จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกของการเผยแผ่ธรรมะนั้นพระองค์ทรงใช้วิธีการนี้มาโดยตลอด ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักมีประชาชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาเข้ามานับถืออย่างมากมายนับได้ว่าเป็นพระปรีชาสามารถของพระพุทธองค์และพระสาวกทั้งหลายด้วย ผู้นำศาสนานั้นบางทีอาจจะมีความสำคัญหรือทรงอิทธิพลต่อจิตใจของประชาชนมากกว่านักปกครอง เพราะนักปกครองมักควบคุมประชาชนด้วยอาวุธหรือด้วยอำนาจ ส่วนผู้นำทางศาสนานั้นควบคุมประชาชนด้วยธรรมะ ฉะนั้นประชาชนจึงมีความมั่นคงเลื่อมใสต่อพระและนักบวช นอกจากความเลื่อมใสศรัทธาแล้วยังช่วยอำนวยความสะดวกในด้านการทำงานบำรุงพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาอย่างดีด้วยการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ และสร้างวัดวาอารามต่างๆ

๒. วิธีการปฏิบัติหลักคำสอนและหลักความเชื่อบางประการของลัทธิศาสนาดั้งเดิม พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติทางสังคมขั้นที่ชาวชมพูทวีปยึดถือมานาน เช่น ศาสนาพราหมณ์มีข้อบัญญัติทางสังคมหลายด้าน เช่น เรื่องวรรณะ ที่กำหนดให้แต่ละวรรณะมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด มีการกำหนดให้แต่ละวรรณะยึดถือและปฏิบัติอยู่ในวรรณะของตนเองมิให้สมาคมกับวรรณะอื่นๆ โดยเฉพาะวรรณะศูทรที่ไม่สามารถมีสิทธิในสังคม กำหนดให้วรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะประเสริฐสูงสุด อันถือได้ว่าเป็นการลิดรอนสิทธิของวรรณะอื่นๆ พระองค์ตรัสปฏิเสธแนวคิดดังกล่าวอย่างสิ้นเชิง และทรงสอนว่า“บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติตระกูลก็หาไม่หรือไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติตระกูลก็หาไม่บุคคลเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรมหรือไม่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม” หมายความว่า คนดี หรือชั่วมิใช่ชาติตระกูล แต่ขึ้นอยู่กับกระทำความดีของคนนั้น หากทำดีก็เป็นคนดี และหากทำชั่วก็เป็นคนชั่วนอกจากนั้นพระองค์ยังทรงปฏิเสธทางสุดโต่ง ๒ ทาง คือ กามสุขัลลิกานุโยค คือการหมกมุ่นในกามสุข กับอัตตกิลมณานุโยค คือการทรมานตนเอง พระองค์ทรงเคยปฏิบัติเช่นนั้นมาก่อนแล้วทรงยืนยันว่าเป็นหนทางที่ผิด ไม่ใช่หนทางที่จะนำสัตว์โลกไปสู่ทางบรรลुธรรมได้ ทรงแนะนำให้ดำเนินในทางสายกลางอันได้แก่มรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางปฏิบัติที่ไม่เข้มงวดและไม่หละหลวมเกินไป ทรงถือว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสมที่สุด

๓. วิธีการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมและลัทธิต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จึงทำให้พระพุทธเจ้าต้องมีความเกี่ยวข้องกับถ้อยคำทางศาสนา ด้วยมีความมุ่งมั่นที่จะประกาศพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงอย่างรวดเร็ว จึงไม่ทรงหักล้างคำสอนหรือถ้อยคำของศาสนาอื่นอย่างทันที แต่พยายามให้กลมกลืนกันไปเรื่อยๆ จนกลายเป็นการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่รู้ตัวหรือบางทีก็ใช้วิธีการ โอนอ่อนผ่อนตาม คำสอนใดถูกต้องดีงาม

พระองค์ก็ทรงรับรองว่าถูกต้องดีงามเป็นของสากลโดยธรรมชาติ คำสอนของศาสนาพราหมณ์มีอยู่อย่างไร พระองค์ไม่ทรงหักล้าง แต่จะทรงปฏิรูปไปใหม่นำมาใช้ในทางพระพุทธศาสนาเช่น คำว่าพรหม ทางศาสนาพราหมณ์หมายถึง ผู้สร้างโลก แต่พระองค์ทรงเอามาใช้ในความหมายใหม่ หมายถึงมารดาบิดา๑๓ คำสอนใดที่มีความขัดแย้งกับพุทธศาสนาทรงชี้แจงแกล้งให้เห็นว่าการปฏิบัติเช่นนั้นไม่ใช่แก่นสารพร้อมทั้งแนะนำแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องให้ เช่น การบูชาขัญ ในคำสอนเดิม หมายถึงการฆ่าสัตว์บูชาขัญแต่พระองค์ทรงสอนในความหมายใหม่ หมายถึงการบูชามารดาบิดา สมณพราหมณ์ เป็นต้น

๔. วิธีการเสนอหลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา วิธีการนี้เป็นวิธีที่สืบเนื่องมาจากวิธีการดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้น กล่าวคือ เมื่อทรงอธิบายชี้แจงถึงส่วนดีส่วนบกพร่องของศาสนาพราหมณ์แล้ว ได้เสนอหลักการใหม่ที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วนั้น ขึ้นแทนที่และเผยแผ่หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนเพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์และสรรพสิ่ง หลักธรรมที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ คือความเป็นของไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ความไม่คงที่แน่นอนของสรรพสิ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยกันเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป และหลักอริยสัจ ๔ ถือได้ว่าเป็นหลักหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่สำคัญครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา กุศลธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนารวมอยู่ในอริยสัจทั้งสิ้น พระพุทธองค์ทรงบรรจุธรรมก็ด้วยหลักธรรมข้อนี้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและดับไปอย่างมีเหตุปัจจัย เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงเพื่อโปรดสัตว์มากที่สุด

๕. วิธีการปฏิบัติเชิงรุก หรือเยี่ยมเยียนตามบ้าน เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ตลอดการเผยแผ่ธรรมะ ทรงแผ่ข่ายคือพระญาณของพระองค์เพื่อสำรวจดูเวไนยสัตว์ที่มีอุปนิสัยแก่กล้าพอที่จะบรรจุธรรมแล้วเสด็จไปเทศนาโปรดถึงบ้าน อันเป็นพระกรณียกิจประจำวันของพระองค์อีกประการหนึ่งด้วยเช่นกัน ผู้ที่ได้รับการเทศนาโปรดเช่นนี้ก็จะได้รับบรรจุธรรมอยู่เสมอ เรียกว่าพุทธกิจ ๕ ประการของพระพุทธเจ้า ได้แก่เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต เวลาสายทรงแสดงธรรม เวลาค่ำประทานโอวาท กลางคืนตอบปัญหาเทวดา และเวลาจวนสว่างตรวจดูสรรพสัตว์ผู้ที่สมควรและยังไม่สมควรตรัสรู้

๖. วิธีการบริการชุมชน วิธีการนี้เป็นการเผยแผ่เชิงรุกซึ่งได้ผลมากที่สุดอีกวิธีหนึ่ง พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายจะเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยสังคมนั้นๆ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและความเข้าใจอันดีระหว่างชาวบ้านและพระสงฆ์ เช่นการเข้าไปสงเคราะห์ประชาชนในกุกุณฑ

สูตรพระองค์ได้ทรงเข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านโดยวิธีแก้ปัญหาโดยการจัดระบบเศรษฐกิจให้ประชาชนอยู่ดีกินดีมีความสุขในสังคม

๗. วิธีการใช้ปาฏิหาริย์ต่างๆ เป็นวิธีการเผยแผ่ที่ใช้ความสามารถพิเศษเข้ามาช่วยโดยมีจุดประสงค์เพื่อปราบปรามคนที่แสดงอาการกระด้างกระเดื่อง ไม่ยอมรับนับถือหรืออยากลงมือให้สิ้นพยศ การแสดงปาฏิหาริย์นี้ไม่นิยมใช้นักเพราะทรงเล็งเห็นว่าการแสดงฤทธิ์นั้นมีทั้งแง่ดีและไม่ดีในตัวเอง คือผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสก็ยิ่งยกย่องส่งเสริมมากขึ้น ส่วนผู้ที่ไม่เลื่อมใสอาจจะดูหมิ่นว่าการแสดงปาฏิหาริย์แบบนี้ไม่เห็นแปลกอะไรเพราะคนที่เรียนวิชา “คัมภีร์” ก็ สามารถทำได้ เช่นเดียวกัน และตรัสว่า “เราเล็งเห็นโทษในอิทธิปาฏิหาริย์อย่างนี้ จึงอึดอัดระอาเกลียดการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์” แต่วิธีการที่ทรงโปรดและใช้อยู่เสมอคือ อนุศาสนิปาฏิหาริย์คือการสอนอย่างธรรมดา อธิบาย ชี้แจง โต้ตอบกันไปมาโดยไม่ต้องมีการใช้ฤทธิ์เดชเข้ามาช่วย เป็นวิธีที่ทำให้คนเข้าถึงสัจธรรมได้ตามพุทธประสงค์และมีความมั่นคงยืนยาวมาถึงปัจจุบัน

๘. วิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นวิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อเป็นการเผยแผ่ให้ง่ายมากขึ้นทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกว่าผู้เผยแผ่เป็นเสมือนญาติของตนเองจึงเกิดความเต็มใจที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาแต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามยกพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต และทรงปรับอรรถทุกถ้อยคำพระภิกษุผู้แสดงพุทธพจน์เป็นภาษาสันสกฤตทรงอนุญาตในการแสดงธรรมด้วยภาษาของตนเอง เพราะเป็นภาษาสามัญที่ประชาชนจำนวนมากสามารถเข้าใจได้ เป็นการเปิดโอกาสให้มวลชนทุกระดับชั้นได้มีโอกาสเข้ามาเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาจึงแพร่หลายไปสู่มวลชนอย่างรวดเร็วทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกระดับชั้นได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงกัน ตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ที่จำกัดสิทธิการศึกษาทั้งยังใช้ภาษาสันสกฤตซึ่งถือได้ว่าเป็นภาษาต้องห้ามสำหรับคนบางวรรณะ เช่นวรรณะศูทรในการสั่งสอนอีกด้วย

๙. วิธีการเผยแผ่ด้วยบุคลิกภาพ บุคลิกภาพที่ดีนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของนักเผยแผ่ นอกเหนือจากคุณสมบัติด้านคุณธรรม เพราะบุคลิกภาพที่สง่างาม นำมอมน่าเลื่อมใสย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นได้ พระพุทธองค์ทรงมีพระวรกายที่สง่างามประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ดังมีจังกิพราหมณ์ชมว่า “พระสมณโคดมมีพระรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดูจพรหม มีพระวรกายดูจพรหม โอกาสที่จะพบเห็นยากนัก” การเผยแผ่พระพุทธศานานอกจากมีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่แล้ว คุณสมบัติของนักเผยแผ่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ เพราะนักเผยแผ่ที่ดีนั้นแม้จะไม่ออกปากพูดก็สามารถเผยแผ่พุทธธรรมได้ บุคลิกลักษณะที่ดึงดูดก็ยังความผ่องใสแห่งจิตใจให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

๑๐. วิธีการสนทนา การบรรยายและตอบปัญหา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ยกวิธีสอนของพระพุทธเจ้าไว้ มีหลายแบบหลายอย่างซึ่งผู้วิจัยจะยกมาเพียง ๓ หัวข้อ ที่น่าสังเกตหรือพบบ่อย คงจะได้แก่วิธีต่อไปนี้^{๑๑}

๑๐.๑ แบบสากัจฉา หรือสนทนา วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนาพระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนาคูสนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน อย่างในมงคลสูตรว่า “กาเลน ชมฺมสากัจฉา เอตมฺมํกฺลมฺตุม การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม” ดังนี้

๑๐.๒ แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวันซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจ ก็มีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอที่จะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้น แต่ละคนจะรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

๑๐.๓ แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมา ถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธรองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม ในสังคีตสูตร ท่านแยกประเภทปัญหาไว้ตาม ลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่างคือ

๑) เอกังสพยากรณีปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว พระอรุณกถาจารย์ยกตัวอย่างเช่น ถามว่า “จักขุเป็นอนิจจังหรือ” ฟังตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า “ถูกแล้ว”

๒) ปฏิปุจฉาพยากรณีปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้ พระอรุณกถาจารย์ยกตัวอย่างเช่นเขาถามว่า “โศตะก็เหมือนจักขุหรือ” ฟังย้อนถามก่อนว่า “ที่ถามนั้นหมายถึงแง่ใด” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นเครื่องมองเห็น” ฟังตอบว่า “ไม่เหมือน” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นอนิจจัง” จึงควรตอบรับว่า “เหมือน”

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๘๗.

๓) วิภังชฌายการณปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกความตอบ เช่น เมื่อเขาถามว่า “สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้แก่ จักขุไซ้ไหม ?” ฟังแยกความออกตอบว่า “ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น ถึงโศตะ ฆานะ ฯลฯ ก็เป็นอนิจจัง” หรือปัญหาว่า “พระตถาคตตรัสว่าจาซึ่งไม่เป็นที่รักที่ชบใจของคนอื่นไหม ?” ก็ต้องแยกตอบตามหลักการตรัสว่าจา ๖ หรือปัญหาว่าพระพุทธเจ้าทรงดิเคียนตบะทั้งหมดจริงหรือ”ก็ต้องแยกตอบว่าชนิดใดดิเคียน ชนิดใดไม่ดิเคียน ดังนี้เป็นต้น

๔) ฐปนียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์อันจักเป็นเหตุให้เขว ยึดเชื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า ฟังยับยั้งเสีย แล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไป ท่านยกตัวอย่าง เมื่อถามว่า “จิระอันใด สรีระก็อันนั้นหรือ ?” อย่างนี้เป็นคำถามประเภทเกินความจริง ซึ่งถึงอธิบายอย่างไรผู้ถามก็ไม่อาจเข้าใจ เพราะไม่อยู่ในฐานะที่เขาจะเข้าใจได้ พิสูจน์ไม่ได้ ทั้งไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่เขาด้วย^{๕๔}

๓.๖ การเผยแผ่ธรรมของพระสาวก

การเผยแผ่ธรรมของพระสาวกมีบทบาทหลัก คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนพุทธบริษัท โดยเฉพาะในด้านการดำรงชีวิตที่ดำรงชีวิตที่ประเสริฐตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า บทบาทของครูคือผู้สอนสั่ง แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่าเป็นพระบรมครู ทำหน้าที่ฝึกเทวดาและมนุษย์ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เพราะพระพุทธองค์ทรงฝึกคนธรรมดาให้กลายเป็นคนดี (กัลยาณชน) และกลายเป็นคนประเสริฐ (อริยชน) ในระดับสูงสุด

ดังนั้นบทบาทของพระสาวกในฐานะครูและผู้ประกาศธรรมตามแบบที่พระองค์ทรงสอนไว้ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลถึงความจริงแห่งธรรมชาติของมนุษย์ในข้อที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้^{๕๕} พระพุทธศาสนาถือเป็นหลักสำคัญ ซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นพระศาสดา และการทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า ดังที่ได้เน้นไว้ในพุทธคุณบทที่ว่า อนุตตโร ปริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानิ เป็นสารถิฝึกคนที่ควรฝึก ผู้ยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวะและมนุษย์ทั้งหลาย^{๕๕}

มีพระพุทธพจน์มากมาย ที่เน้นย้ำหลักการฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์และเร้าเตือนพร้อมทั้งส่งเสริมกำลังใจ ให้ทุกคนมุ่งมั่นในการฝึกศึกษาพัฒนาตนจนถึงที่สุด เช่น ทนฺโต เสฏฺโฐ

^{๕๔} พระเทพคิลิก (ระแบบ จิตฺตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕.

^{๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕/๖๗.

มนุสเสสุ ในหมู่มนุษย์ ผู้ประเสริฐสุด คือคนที่ฝึกแล้ว^{๑๖} คือ การมองมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และมีความสามารถในการฝึกตัวเองได้จนถึงที่สุด แต่ต้องฝึกจึงจะเป็นอย่างนั้นได้ และกระตุ้นเตือนให้เกิดจิตสำนึกตระหนักในการที่จะต้องปฏิบัติตามหลักแห่งการศึกษาฝึกฝนพัฒนาตน^{๑๗}

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวกได้ใช้วิธีการแบบเดียวกับการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าเป็นหลักสำคัญ เพราะทำให้ผู้รับฟังเกิดความเข้าใจง่ายและเปลี่ยนทัศนคติจนเกิดการยอมรับ และนำหลักการปฏิบัติไปใช้ในชีวิตเป็นประโยชน์แก่ตนเอง เป็นปัจจัยนำไปสู่ประโยชน์สูงสุด คือ พระนิพพาน ซึ่งพระสงฆ์สาวกใช้วิธีการเผยแผ่ตามแบบพระพุทธเจ้า(พระบรมครู) เป็นสิ่งนำไปสู่ความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเผยแผ่พระพุทธศานานอกจากมีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่แล้ว คุณสมบัติของพระสงฆ์นักเผยแผ่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ เพราะพระสงฆ์นักเผยแผ่ที่ดีนั้นแม้จะไม่ออกปากพูดก็สามารถเผยแผ่พุทธธรรมได้ ด้วยบุคลิกลักษณะที่ดีสง่างามก็ยิ่งความพอใจแห่งจิตใจให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ดังตัวอย่างที่ อุปติสสะปริพาชก ได้พบเห็นบุคลิกภาพของพระอัสสชิ^{๑๘}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีพระสงฆ์สาวกที่มีความโดดเด่นอยู่หลายรูป และมีบทบาทวิธีการเผยแผ่ที่แตกต่างกัน แต่ท่านพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นก็สามารถประสบความสำเร็จได้ดี เพราะพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นยึดแบบอย่างในการเผยแผ่ตามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระบรมครู พระสงฆ์สาวกเหล่านั้นได้รับการยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะด้านต่าง ๆ จากพระพุทธเจ้า และเป็นที่ยอมรับและศรัทธาจากพุทธบริษัทจนทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองจนถึงทุกวันนี้ ผู้วิจัยจึงได้ยกตัวอย่างพระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ที่ท่านมีความโดดเด่นและสามารถประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัด เป็นแบบอย่างให้พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันได้ดำเนินรอยตามหลักการเผยแผ่ได้อย่างถูกต้อง

ท่านก็เป็นพระมหาสาวกรูปหนึ่งที่โดดเด่นในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ดังต่อไปนี้ หลังจากอุปติสสะปริพาชก ได้ดวงตาเห็นธรรมหลังจากได้ฟังพระอัสสชิแล้ว ก็เดินทางไปบอกข่าวสารแก่เพื่อนรักของตน คือ โกณฑิยะ โดยกล่าวธรรมที่พระอัสสชิแสดงให้ฟัง ทำให้เพื่อนได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกัน ถือว่าท่านก็เป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่ทำตามสัญญา ต่อมาท่านก็ได้พบบริวารและเพื่อน ได้ไปบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าพร้อมกับ

^{๑๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๕๗.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับเติม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.) หน้า ๓๔๕.

^{๑๘} วิ.มา.(ไทย) ๔/๖๐/๗๒.

บริวารและเพื่อนได้ไปบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าพร้อมกับบริวาร หลังจากท่านบวชจนเป็น พระอรหันต์แล้วก็ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและวิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระสารีบุตรใช้วิธีการเดียวกับพระพุทธเจ้า คือ การเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเริ่มต้นที่ดีในการเผยแผ่จะให้ผลสำเร็จดีเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังสร้างบรรยากาศให้ปลอดภัยปลดปล่อยไม่ตึงเครียดไม่เกิดความอึดอัดใจแก่ผู้รับสารหรือผู้ฟังเป็นสำคัญ อนึ่งการเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่นำมาเผยแผ่ไม่กระทบทั้งคนและผู้อื่นไม่ยกตนข่มท่านไม่เสียดสีใครๆ ใช้ภาษาที่นุ่มนวล สละสลวยไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ ตั้งใจสอนหรือเผยแผ่โดยการพระสารีบุตรให้ถือในการสอน ๔ อย่าง คือ

- ๑) สันถัสสนา อธิบายความชัดเจนแจ่มแจ้ง
- ๒) สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงชวนคล้อยตามยอมรับและนำไปปฏิบัติ
- ๓) สมุตเตชนา การเข้าใจให้เกิดความแจ่มกระจ่าง เกิดกำลังใจ ไม่ท้อต่อปัญหา
- ๔) สัมปหังสนา การขโลมใจให้เกิดความร่าเริงเบิกบานใจ เปี่ยมด้วยความหวัง

ดังตัวอย่างของการเผยแผ่ มีดังต่อไปนี้

ครั้งหนึ่งคฤหบดีชื่อนกุลบิดา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทราบถึงวิธีที่ทำให้เกิดสุข พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงกายอันกระสับกระส่าย เหมือนฟองไขอันมีผิวหนังหุ้มเอาไว้ คฤหบดีชื่นชมยินดีกับพุทธภาษิต แล้วทูลลาพระองค์มุ่งหน้าสู่ที่อยู่ของพระสารีบุตร ได้ไปขอให้ท่านสอนธรรมที่เป็นประโยชน์ เพื่อความสุข พระสารีบุตรเถระ กล่าวว่า

ดูก่อนคฤหบดี ผู้ที่มีกายอ่อนเพลีย กระสับกระส่ายเพราะไม่ฉลาดในธรรมของท่าน สัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในสัปปริสธรรม ย่อมเห็นรูปคนในรูป เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า “เราเป็นรูป รูปเป็นของเรา” เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ รูปย่อมแปรปรวนไปเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ อุปายาส จึงเกิดขึ้น ฯลฯ ย่อมเห็นวิญญูณ โดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีวิญญูณ ย่อมเห็นวิญญูณในตน ย่อมเห็นตนในวิญญูณ เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า “เราเป็นวิญญูณ วิญญูณเป็นของเรา” เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ วิญญูณย่อมแปรปรวนแปรไปอย่างอื่น เพราะวิญญูณแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดขึ้น ดังนี้^{๑๕} ท่านอธิบายให้คฤหบดีฟังจนเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้น ชื่นชมและประทับใจในตัวท่านพระสารีบุตรในเรื่องของลีลาการสอนเพราะจะเห็นได้ว่าท่านได้รับคำชมเชยจากพระพุทธเจ้าว่า มีปัญญาที่ละเอียดอ่อน สามารถนับเม็ดฝนที่ตกมาจากท้องฟ้าได้ ไม่มีสาวกรูปไหนที่มีปัญญาแตกฉานเหมือนกับท่าน สมกับที่ได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาอย่างแท้จริง และวิธีการเผยแผ่ของพระสารีบุตร กล่าวโดยสรุปคือ (๑) แบบบรรยาย

^{๑๕} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑/๑-๔.

เช่น การบรรยายธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่าด้วยผู้มีธรรม ๖ ประการ เป็นต้น (๒) แบบตอบปัญหา เช่น ตอบปัญหานางปริพาชิกา ชื่อสุจิมุขี (๓) แบบสากัจฉา เช่น สนทนาธรรมที่ควรใส่ใจโดยอุบายแบบคายกับท่านมหาโกณฑัญญะขณะที่ประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (๔) แบบวางกฎระเบียบ เช่น เมื่อเกิดมีภิกษุทำผิด พระสารีบุตรจะนำเรื่องราวไปกราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อให้บัญญัติพระวินัย^{๒๐}

๓.๓ การใช้วัจนะภาษาเป็นสื่อของพระสาวก

การใช้วัจนะภาษาเป็นสื่อของพระสาวก หมายถึง ภาษาพูด คำพูดบุคคลิกภาพ หมายถึง สภาพเฉพาะตัวบุคคล รูปร่างท่าทาง ความรู้ปฏิภาณของแต่ละบุคคล ฯ พระสาวกมีวิธีการใช้วัจนะภาษาในการเผยแผ่ธรรม ดังนี้

การใช้วัจนะภาษาเป็นสื่อของพระสาวกทรงมีหลักการและวิธีการในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี คือ ก่อนที่พระสาวกจะทำการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนนั้น ได้เตรียมรูปแบบการสอนแบบพระพุทธเจ้า มีวิธีการแสดงธรรมแบบพระพุทธเจ้าทุกครั้ง จะทรงใช้พุทธวิธีการสอนซึ่งมีรูปแบบและวิธีการแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ทรงเตรียมแผนการสอน พร้อมทั้งศึกษาสภาพแวดล้อม วิเคราะห์ผู้ฟัง มีข้อมูลไว้อย่างพร้อมมูล ตั้งแต่ต้นจนจบ ทรงใช้รูปแบบการสอนครบทั้ง ๔ ประการ ได้แก่ (๑) สันตสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือให้ไปเห็นกับตา (๒) สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติตาม (๓) สมุตเตชนา ระวังใจให้แกล้วกล้าบังเกิดกำลังใจปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขันมั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก (๔) สัมปหังสนา ชโลมใจให้ชุ่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปรี๊ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการปฏิบัติ (๕) แผนการสอนของพระสาวกเมื่อจะกล่าวถึงแนวทางการวางแผนการสอนของพระสาวกนั้น พระสาวกจะทำตามลำดับก่อนหลัง ดังนี้

๑. วิเคราะห์ ผู้ฟังจะศึกษาและเลือกบุคคลอย่างไร พระพุทธเจ้า ดังปรากฏอยู่ในพุทธกิจที่ทรงใช้ประจำคือในเวลาใกล้สว่างจะทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้สมควร ได้รับพระกรุณา

^{๒๐} พระกิตติศักดิ์ ยโสธร, “การศึกษายาทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๗๑.

๒. กำหนดรู้บริบทของผู้ฟัง เช่น เพศ วัย ฐานะ ความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อมชุมชน จารีตประเพณี อุปนิสัย ระดับสติปัญญา เป็นต้น

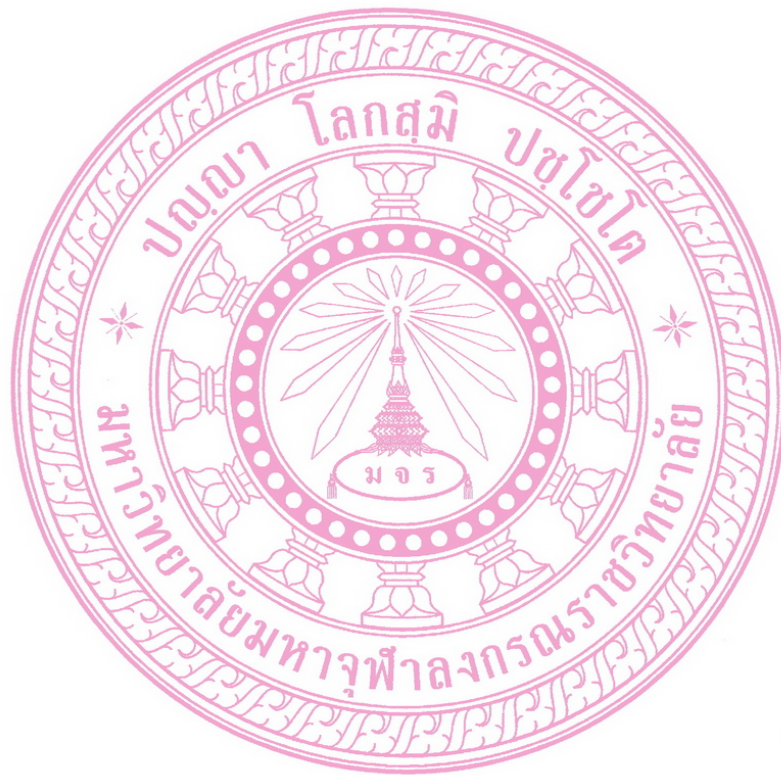
๓. กำหนดเนื้อหาสาระที่จะทรงใช้สอน มีขั้นตอนการเลือกธรรมที่จะนำมาสอนนับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้ฟังย่อมมีความพร้อมมีคุณสมบัติบริบททางสังคมที่ต่างกัน มีอินทรีย์ที่แก่กล้าต่างกัน การกำหนดเนื้อหาสาระที่มีความยากง่ายให้ตรงกับความต้องการของผู้รับฟัง ย่อมมีผลต่อการรับรู้ธรรมะของผู้ฟังทั้งสิ้น^{๒๐}

๓.๘ การใช้อวัจนภาษาเป็นสื่อของพระสาวก

การใช้อวัจนภาษาเป็นสื่อของพระสาวก หมายถึง สัญลักษณ์ รหัสที่ไม่ใช่ตัวอักษร คำพูด แต่เป็นที่เข้าใจระหว่างสงสารการเผยแผ่ บางตำราเรียกว่าภาษาเชิงขบ ภาษากาย ภาษาท่าทาง ของพระสาวกเป็นทั้งนักวาทศิลป์ และทรงเป็นทั้งนักสื่อสารที่มีปรีชาสามารถเข้าใจในหลักการ สื่อสารเป็นอย่างดีและทะลุปรุโปร่ง สามารถที่จะสื่อสารกับบุคคลได้ทุกคน ทุกประเภทและทุกสถานที่ และประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่พระองค์ตั้งไว้ใน การพูดเพื่อการโน้มน้าวใจผู้ฟัง หรือในการสื่อสารนั้น คำพูดถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างความเข้าใจ และทำให้ การสื่อสารครั้งนั้นประสบผลสำเร็จ ในขณะที่เดียวกันอวัจนภาษาที่มาพร้อมกับคำพูดนั้นก็เป็ นสิ่งที่ผู้สื่อสารจะมองข้ามไม่ได้ อวัจนภาษาหรือภาษาที่ไม่ใช่คำพูดของพระพุทธเจ้าผู้เป็นนักสื่อสารและนักวาทศิลป์ ผู้เลิศนั้น ย่อมมีปรากฏเช่นเดียวกันกับที่ปรากฏในการสื่อสารของบุคคลอื่นทั่วโลกและพระสาวก มีวิธีการใช้อวัจนภาษาในการเผยแผ่ธรรม กล่าวคือ ภาษาท่าทางของพระสาวกได้แสดงภาษาท่าทาง ในลักษณะต่าง ๆ เพื่อบอกความประสงค์ของพระสาวกโดยไม่ใช้คำพูด เช่น การนั่งบนอาสนะ แสดงธรรม การเดินจงกรมเพื่อแสดงธรรมแก่สายตาผู้ที่ประสงค์จะสนทนาด้วย การรับนิมนต์ โดยอาการนิ่งหรือคุษณีภาพ เป็นต้น และในส่วนการใช้อวัจนภาษา เช่น ขณะพระอัสสชิเดิน บิณฑบาตโดยอาการสำรวมนิ่งที่เรียกว่า คุณหิภาพ เป็นต้น และได้สร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้กับ

^{๒๐} พระมหาจรัญ ปญญาวิโร, “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๔.

พระสารีบุตร รวมทั้งมีวาจาที่ไพเราะจับใจต่อผู้ฟัง ให้เกิดปีติปราโมทย์ก่อให้เกิดความแก่สัวกล้า
 อาจหาญเกิดพลังทางใจซึ่งพระสาวกมีวิธีใช้ภาษาเป็นสื่อเผยแผ่แสดงธรรมะ^{๒๒}

^{๒๒} พระกิตติศักดิ์ ยโสธรโร, “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”,
 วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐),
 หน้า ๗๕.

บทที่ ๔

การประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย

ในบทนี้ มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย ซึ่งกำหนดกรอบของการศึกษา ๕ ประการ คือ (๑) หลักการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน (๒) วิธีการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน (๓) ประวัติตัวอย่างพระสงฆ์ไทยกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (๔) พระสงฆ์กับการประยุกต์พุทธวิธีในการทำหน้าที่สอน และ (๕) พระสงฆ์กับการประยุกต์หลักพุทธวิธีมาใช้กับผู้เรียน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ หลักการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน

หลักการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน พระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นบริษัทเดียว ที่มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ย่อมต้องศึกษา ให้เข้าใจถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การนำธรรมะไปสู่ประชาชนเพื่อให้เขาเหล่านั้น ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ อันก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและแก่สังคมโดยทั่วไป พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ เรียกว่า “พระนักเทศน์, พระนักเผยแผ่, พระธรรมจาริก” ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า “ธมมกถิก” โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ รูปแบบและวิธีการเทศนาที่ควรจะมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างสะดวกและเป็นที่ยอมรับของประชาชน ดังนั้น แล้วจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรเรียนรู้หลักการเทศน์ที่ถูกต้อง (The principle of sermon) ดังนี้

ความหมายของพระนักเทศน์หรือพระธรรมกถึก (The meaning of lecture)^๑

พระนักเทศน์หรือเผยแผ่ หมายถึง ผู้เชี่ยวชาญในการแสดงธรรม สามารถยกหลักธรรมขึ้นอธิบายได้อย่างแจ่มแจ้ง เป็นที่ประทับใจของท่านผู้สดับรับฟัง ทำให้ผู้ฟังมีจิตเลื่อมใสในคำสอน และจดจำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อพัฒนากาย วาจา และใจ ให้บริสุทธิ์สะอาดปราศจากความชั่วร้าย นักเทศน์ หมายถึง พระผู้นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ไปแสดงให้ผู้ฟังได้รู้และเข้าใจ โดยผู้ฟังเหล่านั้นสามารถปฏิบัติให้บรรลุผล ตามสมควรแก่การปฏิบัติ

^๑ เสนาะ ผดุงฉัตร, วาทศาสตร์ ศิลปะเพื่อการพูด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๔.

๔.๑.๑ วัตถุประสงค์ของการเผยแพร่หรือการเทศนาของพระสงฆ์

การเทศน์แต่ละครั้งผู้เทศน์ต้องตั้งเป้าหมาย หรือจุดมุ่งหมายไว้ จะให้ธรรมะอะไรแก่ผู้ฟังแต่เป้าหมายสูงสุดของเทศน์ขั้นสูงสุด คือ วิมุตติ หมายถึง ความหลุดพ้นจากกิเลสจนถึงมรรคผลนิพพานแต่การเทศน์จนถึง วิมุตติ นั้นเป็นเรื่องยาก ทั้งผู้เทศน์และผู้ฟัง แต่ถึงอย่างไรแล้วผู้เทศน์ก็ต้องใช้ความสามารถในการเทศน์อย่างจริงจัง รู้จิตใจของผู้ฟังว่าเขาต้องการฟังอย่างไร ผู้ฟังก็ควรมีอุปนิสัยในการฟังเพื่อถึงวิมุตติ เมื่อกระทำได้เช่นนี้ แม้จะไม่ถึงวิมุตติตามพุทธประสงค์ แต่ผู้เทศน์ก็ต้องนึกไว้ทุกครั้งว่า วิมุตติ คือ จุดหมายของการเทศน์ เพราะวิมุตติมิใช่มีอย่างเดียวแต่มีถึง ๕ อย่าง คือ

๑. วิกขัมภนนิโรธ (วิกขัมภนวิมุตติ) ดับหรือพ้นจากกิเลสด้วยการข่มไว้ เช่นการดับกิเลสของท่านผู้บำเพ็ญฌาน ถึงปฐมฌาน ข่อมข่มนิรวณไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น

๒. ตทังคนิโรธ (ตทังควิมุตติ) ดับด้วยองค์นั้น ๆ คือ ดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับหรือธรรมตรงกันข้าม เช่น ดับสักกายทิฏฐิ ด้วยความรู้ที่กำหนดแยก รูป นาม ออกได้ เป็นการดับชั่วคราวกิเลสยังเกิดขึ้นได้อีก

๓. สมุจเจทนิโรธ (สมุจเจทวิมุตติ) คือ ดับด้วยตัดขาด คือ ดับกิเลสสิ้นเด็ดขาดด้วยโลกุตตรมรรค กิเลสข่อมไม่เกิดขึ้นอีก

๔. ปฏิปัสสัทธินิโรธ (ปฏิปัสสัทธวิมุตติ) คือ ดับด้วยสงบระงับ หมายถึง อาศัยโลกุตตรมรรค ดับกิเลสเด็ดขาดไปแล้ว บรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันสงบระงับไปหมดแล้ว ไม่ต้องขวนขวายเพื่อดับ ในขณะที่แห่งผลนั้น ชื่อว่า ปฏิปัสสัทธินิโรธ

๕. นิสสรณนิโรธ (นิสสรณวิมุตติ) ดับด้วยความปลอดโปร่ง คือ ดับกิเลสสิ้นเชิงดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยื่นตลอดไป ภาวะนั้นชื่อว่า นิสสรณนิโรธ คือ อมตธาตุ ได้แก่ นิพพาน^๒

๔.๑.๒ จุดมุ่งหมายของการเทศนาหรือการเผยแพร่ของพระสงฆ์

ในการเทศน์ทุกครั้งนักเทศน์ทุกคนจะต้องวางจุดหมายของการเทศน์ไว้ ๒ ชั้น คือ

๑. จุดหมายชั้นสูงสุด ได้แก่ วิมุตติ คือ เทศน์ให้ผู้ฟังเข้าถึงวิมุตติ หลุดพ้นจากกิเลสจนบรรลุมรรคผลนิพพาน

๒. จุดหมายชั้นต่ำลงมา คือ ให้ผู้ฟังได้อานิสงส์การฟังธรรม อย่างน้อย ๕ ประการ คือ (๑) อสุสุตฺ สุกมาติ คือ ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง (๒) สุตฺ ปริโยทเพติ คือ เข้าใจชัดสิ่งที่ได้

^๒ เสนาะ ผดุงฉัตร, วาทศาสตร์ ศิลปะเพื่อการพูด, หน้า ๑๖๔.

ฟังแล้ว (๓) กงขี้ วิหัตติ คือ แก้วกล้าในเรื่องที่ได้ฟังแล้ว (๔) ทิฏฐิ อูชฺห กโรติ คือ ไม่เป็นโรค ร้ายแรง และ (๕) จิตตมุตส ปสฺสิตติ คือ เป็นผู้มิมิตร^๓

๔.๑.๓ หลักการเผยแพร่ธรรมพระสงฆ์ไทย

พระนักเผยแผ่ของประเทศไทยในปัจจุบันบางรูปเน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่ลึกซึ้ง เช่น หลวงพ่อพุทธทาส บางรูปเน้นการเผยแผ่พุทธธรรมด้วยการเป็นที่ยอมรับจากพุทธบริษัททั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) บางรูปเน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่เป็นวิชาการ เช่นพระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต)บางรูปเน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่เข้าใจง่าย เป็นหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานของศีลธรรม จริยธรรมในสังคม เช่น พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กัลยาโณ) เป็นต้นการเผยแผ่พุทธธรรมและการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ให้กับพุทธศาสนิกชน นักเรียน นักศึกษา และลูกหลานไทยในยุคนี้ พระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นบริบทหนึ่งของสังคมมีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ย่อมต้องศึกษาให้เข้าใจในการเผยแผ่พุทธธรรม คือ การนำธรรมะไปสู่ประชาชนเพื่อให้เขาเหล่านั้นปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ อันก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและแก่สังคมโดยทั่วไป พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเพิ่มความใส่ใจในการแสวงหาความรู้เพื่อการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) เพราะเทคโนโลยีการสื่อสารก้าวไปเร็วมาก ก่อให้เกิดพฤติกรรมการสื่อสาร โดยเฉพาะทุกวันนี้ การสื่อสารมีหลายรูปแบบทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อเฉพาะกิจ พระสงฆ์ในปัจจุบันจำเป็นต้องใช้สื่อเป็นช่องทางในการเผยแผ่พุทธธรรมให้มากขึ้น รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ถูกต้อง และเป็นที่ยอมรับของประชาชน เพราะงานเผยแผ่พุทธธรรมเป็นงานหลักเป็นหัวใจที่ทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรือง เป็นงานแรกที่พระบรมศาสดาดำริและทรงทำแม้ลมหายใจสุดท้าย^๔ แม้ภายหลังเสด็จดับขันธ ประินิพพานไป เหล่าสาวกทั้งหลายก็ได้ดำเนินการแสดงพระธรรมเทศนา สั่งสอนตามรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ของพระองค์เป็นลำดับสืบมา

๔.๒ วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน

ธรรมะในพระพุทธศาสนา มีบทบาทในการหล่อหลอมความรู้สึกลึกซึ้งนึกคิดของพุทธศาสนิกชนไทยมาเป็นเวลาช้านาน ยังความสงบสุขพอเพียงให้เกิดขึ้นจนเป็นส่วนหนึ่งของ

^๓ อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๑/๓๖๓.

^๔ เต่าไม้แห่ง-เต่าทารก, ฝากไว้กับกาลเวลา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตะวันออก, ๒๕๔๖),

วัฒนธรรมแบบชาวพุทธ แต่เมื่อโลกมีความเจริญทางวัตถุอย่างยิ่งยวด เป็นยุคแห่งสังคมข่าวสารหรือสารสนเทศ (Information Age) เกิดปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่เราเห็นได้ชัด คือ การไหลเวียนข่าวสารระหว่างประเทศต่าง ๆ ดำเนินไปอย่างรวดเร็วและหลากหลาย ก่อให้เกิดความเสื่อมถอยของคุณธรรมในใจคนเพิ่มขึ้นอย่างทบเท่าทวีคูณ ธรรมะเป็นสิ่งล้ำค่าที่สมัยในความคิดของคนบางกลุ่ม การกอบโกยเพื่อผลประโยชน์ของตนเองของพวกเขาป้องและปากท้องของตนเองเป็นสิ่งสำคัญเมื่อวิชาครอบงำมากขึ้น^๕

๔.๒.๑ การเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ไทย

พุทธศาสนิกชนยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นสรณะในการดำรงชีวิต ในประเทศไทยประชาชนมากกว่าร้อยละ ๘๕ นับถือพระพุทธศาสนาเป็นเวลากว่าพันปีแล้วที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย จนแยกกันไม่ออก ความเจริญหรือความเสื่อมของพระพุทธศาสนาย่อมมีผลกระทบต่อสังคมไทย พวกเราชาวพุทธจึงมีหน้าที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงสืบไป หน้าที่สำคัญของชาวพุทธมีดังนี้

๑) บทบาทของพระภิกษุในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมายหน้าที่ของพระภิกษุที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์ ได้แก่ การให้ความอนุเคราะห์ชาวบ้าน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่พระภิกษุเป็นเสมือนทิศเบื้องบนได้แก่

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว คือ งดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ไม่ทำลายทั้งชีวิตตนเองและผู้อื่น

๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี งดเว้นอบายมุข 6

๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดีด้วยน้ำใจอันงาม โดยยึดถือหลักสังคหะ

วัตถุ ๔

๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง คือ สอนให้รู้จักแยกแยะเมตตัมมิตรแท้ มิตรเทียม ให้คบบัณฑิตเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ

๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ในสิ่งที่สดับเล่าเรียนมาแล้ว เช่น การแสวงหาทรัพย์โดยวิธีสุจริต การรู้จักรักษาทรัพย์ และการดำรงชีวิตตามฐานะ

^๕ ฉันทนันท์ ประกายสันติสุข, “ธรรมะเพื่อการเรียนรู้เท่าทันสื่อ”, ใน ธรรมนิเทศปริทรรศน์, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย นิสิตบัณฑิตวิทยาลัย สาขาธรรมนิเทศรุ่นที่๑๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมะปริทัศน์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๑-๑๓๖.

๖. บอกทางสวรรค์ให้ คือ การแนะนำวิธีครองตน ครองคน ครองงาน หรือวิธีครองชีวิตให้ได้รับผลดีมีความสุข

๒) บทบาทของพระภิกษุในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อาจทำได้ดังต่อไปนี้

๑. การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อพระภิกษุประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วย่อม นำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและบุคคลผู้พบเห็นโดยทั่วไป

๒. การสั่งสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเทศนา ปาฐกถาธรรม หรือเผยแผ่ธรรมทางสื่อมวลชน

๓. การทำกิจกรรมอันเป็นการสงเคราะห์ชาวบ้าน เช่น ช่วยสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ เป็นผู้นำชาวบ้านในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ เช่น รักษาป่า ขุดลอกหนองบึง ส่งเสริมอาชีพสุจริต ตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ เป็นต้น

๔. จัดกิจกรรมอันเป็นประเพณีและศาสนพิธีในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ชาวบ้านได้ทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยกัน อันจะทำให้เกิดความรักสามัคคีในหมู่บ้าน ชุมชน สังคม รวมทั้งการถือโอกาสเทศนาธรรมสั่งสอนให้งดเว้นจากอบายมุข ให้ประพฤติดี หลีกหนีความชั่ว

๕. การเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมเช่นฝึกสมาธิเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา

๓) การแสดงธรรมและการปาฐกถาธรรม

การแสดงธรรมและการปาฐกถาธรรมของพระภิกษุ สามารถกระทำได้ทั้งภายในวัดและภายนอกวัด การเผยแผ่ภายในวัด เช่น มีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ มีการบรรยายธรรมหรือพระธรรมเทศนาในวันอาทิตย์ ตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น ส่วนการเผยแผ่ภายนอกวัด เช่น การสนทนาธรรมตามบ้านเรือนประชาชนในโอกาสอันสมควร การบรรยายธรรมหรือการแสดงพระธรรมเทศนาตามที่มีผู้นิมนต์การแสดงธรรมหรือการปาฐกถาธรรมของพระภิกษุ หมายถึง การกล่าวสั่งสอนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถนำเอาหลักธรรมคำสอนเหล่านี้ไปประพฤติ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข พระภิกษุจึงมีหลักการและวิธีการที่แสดงธรรมดังนี้

๑. ภิกษุผู้แสดงธรรมจะต้องเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ

๒. แสดงธรรมตามหลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้

๓. แสดงธรรมโดยเคารพต่อผู้ฟังธรรมไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นชนชั้นใดไม่

แบ่งแยกชั้นวรรณะ

๔. แสดงธรรมตามหลักกรรมกถิก คือ ธรรมที่ผู้แสดงธรรมควรตั้งไว้ในใจ

๕ ประการคือ

๔.๑ แสดงธรรมไปตามลำดับ คือแสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยาก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นลำดับ

๔.๒ ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความตามแนวเหตุผล

๔.๓ แสดงธรรมด้วยเมตตา คือ สอนผู้ฟังด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังอย่างแท้จริง

๔.๔ ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือ สอนโดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน

๔.๕ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักเนื้อหาวิชา มุ่งแสดงธรรมไม่กล่าวยกย่องตนเองและไม่กล่าวเสียดสี กล่าวข่มผู้อื่น หรือกล่าว“ขคนข่มท่าน”

๕. แสดงธรรมโดยยึดลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่าอาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ๓ ประการคือ

๕.๑ ผู้แสดงธรรมต้องมีความรู้อย่างแท้จริง และสามารถถ่ายทอดความรู้ของตนให้กับผู้อื่นรู้แจ้งเห็นจริงตามด้วย

๕.๒ แสดงธรรมด้วยเหตุและผล ไม่กล่าวเลื่อนลอย หรือกล่าวโดยไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน

๕.๓ แสดงธรรมให้เห็นจริง มองเห็นชัดเจนจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติให้ได้ผลจริง

๖. ผู้แสดงธรรมจะต้องประกอบไปด้วยความดี ๓ ประการคือ ไม่มีราคะ (ความกำหนัด) ไม่มีโทสะ (ความคิดประทุษร้าย) ไม่มีโมหะ (ความหลงผิด)

๗. แสดงธรรมโดยหลักการสอน ๔ วิธี คือ

๗.๑ สอนด้วยวิธีละมุนละม่อม

๗.๒ สอนด้วยวิธีรุนแรง (สอนโดยการว่ากล่าวตักเตือน)

๗.๓ สอนด้วยวิธีละมุนละม่อมและรุนแรง

๗.๔ ฆ่าเสีย (สอนโดยไม่ว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนบุคคลนั้นเลย)

๘. เมื่อแสดงธรรมถ้าจะระบุถึงบุคคลต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ๖

ประการ คือ

๘.๑ เพื่อแสดงถึงการกระทำของคน โดยเฉพาะตัว

๘.๒ เพื่อแสดงถึงอนัตตริยกรรม (กรรมหนัก เช่น ฆ่าบิดามารดา เป็น

ต้น)

๘.๓ เพื่อแสดงถึงพรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)

๘.๔ เพื่อแสดงถึงบุพเพนิวาสานุสติญาณ (เป็นบุพเพสันนิวาส)

๘.๕ เพื่อแสดงถึงทักษิณาวิสูทธิ (ความบริสุทธิ์ของการทำบุญ)

๘.๖ เพื่อไม่ละทิ้งสมมติของโลก (สิ่งที่สมมติขึ้น)

๕. การแสดงธรรมตามหลักการแสดงของพระพุทธเจ้า ๕ ประการคือ แสดงธรรมแบบย่อ (เฉพาะหัวข้อ) และแสดงธรรมโดยพิสดาร (แสดงแยกแยะหัวข้อธรรม)

๑๐. ไม่แสดงธรรมในเรื่องราวที่พระภิกษุไม่ควรสนทนากัน เช่น เรื่องพระราชาราช เรื่องโจร เรื่องสงคราม เป็นต้น

๑๑. แสดงธรรมในสิ่งที่เป็นคน เป็นประโยชน์ ต่อผู้ฟัง

๑๒. แสดงธรรมและฟังธรรมด้วยความเคารพ

๔.๒.๒ การประพฤตินให้เป็นแบบอย่างของพระภิกษุ

๑. พระภิกษุมีเพศต่างจากคฤหัสถ์ สลัดแล้วซึ่งฐานะ ควรเป็นอยู่อย่าง จะรู้จักถือตัวเอาแต่ใจตนไม่ได้

๒. ความเป็นอยู่ของพระภิกษุต้องพึ่งพิงผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ ควรทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย และบริโภคน้อย ๔ โดยพิจารณา ไม่บริโภคด้วยตัณหา

๓. พระภิกษุมีอากัปกริยาที่พึงทำต่างจากคฤหัสถ์ อากัปกริยาใด ๆ ของสมณะ พระภิกษุต้องทำอากัปกริยานั้น ๆ และยังคงต้องปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้

๔. พระภิกษุติเตียนตัวเองได้โดยคิด

๕. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังติเตียนได้โดย

คิด

๖. พระภิกษุจักต้องมีความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น

๗. พระภิกษุมิกรรมเป็นของตน หากทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

๘. วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้พระภิกษุทำอะไรอยู่ (ทำในสิ่งที่ประโยชน์หรือไม่)

๕. พระภิกษุยินดีในสิ่งที่ส่งต่อหรือไม่

๑๐. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่พระภิกษุบรรลุแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เป็นผู้ไม่เก้อเจิน เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถามในกาลภายหลัง พุทธศาสนิกชนสามารถนำข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุทั้งสิบประการดังกล่าวมา นำเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งจะทำให้เกิดความเจริญแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ

๔.๒.๓ หน้าที่ในการปฏิบัติและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อฝึกฝนอบรมตนให้พร้อมทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญาแล้ว พระสงฆ์ยังจะต้องปฏิบัติภารกิจที่สำคัญ คือ การเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า การเผยแผ่พระธรรมจะได้ผลดีนั้น พระสงฆ์ต้องทำตนให้เป็น "กัลยาณมิตร" คือเพื่อนที่แท้ ที่คอยชี้แนะแนวทางให้พุทธศาสนิกด้วยความหวังดี ซึ่งขอกกล่าว โดยสรุป ๕ ประการ คือ

๑) สร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนาและทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี พระสงฆ์ต้องพยายามชักชวนและชี้แจงให้ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ให้มั่นใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น ถ้ามีบางคนเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาสอนหลักธรรมที่สูงเกินไปกว่าสามัญชนจะปฏิบัติได้ ก็ชี้แจงให้เขาเข้าใจว่า ที่จริงแล้วพระพุทธศาสนาสอนธรรมะไว้ถึง ๓ ระดับ คือ (๑) ระดับพื้นฐาน เน้นไปที่การประสบความสำเร็จ การมีความสุขแบบชาวโลก การพึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ (๒) ระดับกลาง เน้นไปที่ความมีคุณธรรมจริยธรรม (๓) ระดับสูง เน้นไปที่การลดละกิเลสได้เด็ดขาด ธรรมะคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเหมาะแก่คนทุกระดับ ใครพอใจหรือมีความสามารถปฏิบัติได้แก่ไหนก็เอาแค่นั้น แล้วคอยพัฒนาให้ก้าวสูงขึ้นไปตามลำดับ อนึ่ง วิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุดก็คือการสอนด้วยตัวอย่าง พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ งดงามไปด้วยศีล สมบูรณ์ไปด้วยคุณธรรม มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ถึงจะไม่สั่งสอนอะไรใครมาก ก็ทำให้ผู้พบปะเสวนาด้วยเกิดความเลื่อมใสได้เป็นอย่างดี

๒) สร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในบางครั้งบางคนอาจจะไม่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มิใช่เพราะพระพุทธศาสนาสอนไม่ดี แต่เพราะไม่เข้าใจหรือเข้าใจผิด จึงเหมาะเอาว่าพระพุทธศาสนาไม่ดี ไม่น่าเลื่อมใสศรัทธา ยกตัวอย่างเช่น กล่าวหาว่าพระพุทธศาสนาสอนหลักธรรมที่ขัดกับการพัฒนาคนและสังคม เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้กำจัดตัณหา โดยเขาให้เหตุผลว่า การจะพัฒนาอะไรได้นั้น ต้องเร้าให้คนเกิดความอยาก เกิดความต้องการ เมื่อต้องการมากก็จะกระทำหรือพัฒนาตนมากขึ้นเอง พระพุทธศาสนาสอนให้ละความอยากก็เท่ากับสอนให้คนงอมืองอเท้า ไม่สร้างสรรค์นั่นเอง พระสงฆ์ผู้เผยแผ่ธรรมจะต้องสามารถชี้แจงให้เกิดความเข้าใจให้ได้ว่า ความอยากที่เรียกว่า "ตัณหา" นั้น เป็นความโลภและทุจริต คนที่อยากด้วยอำนาจความโลภและทุจริต ย่อมจะกระทำการอะไรเพื่อตนเองและสร้างความ

เดือดร้อนแก่สังคมเป็นอย่างมาก ถ้ายิ่งเร้าให้คนเกิดความอยากชนิดนี้มากเท่าใด สังคมก็จะเต็มไปด้วยคนโลภ คนทุจริต คนที่เอาไรด์เอาเปรียบสังคม หากความสงบสุขได้ยาก ความอยากอย่างนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้พยายามลดละให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ความอยากสร้างสรรค์ เช่น อยากทำความดี อยากช่วยเหลือคนอื่น อยากเรียนหนังสือให้มีความรู้มากๆ เพื่อออกไปรับใช้ชาติ ท่านเรียกว่า "ธรรมฉันทะ" คนที่มีความอยากชนิดนี้เป็นคนไม่โลภ ไม่ทุจริต จะตั้งหน้าตั้งตาทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ความอยากชนิดนี้เท่านั้นที่สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างแท้จริง สรุปลงให้เข้าใจง่ายๆ ก็คือ "พระพุทธศาสนาสอนให้กำจัดความอยากที่เรียกว่าตัณหา แต่ให้พัฒนาความอยากที่เรียกว่า ธรรมฉันทะ"

๓) สอนให้ละความชั่ว คนทุกคนชอบความดีเกลียดความชั่ว แต่ทั้งๆ ที่ชอบความดีเกลียดความชั่ว ในบางครั้งบางคนก็อดทำความชั่วไม่ได้ เพราะความหลงผิดบ้าง เพราะจิตใจไม่เข้มแข็งพอบ้าง หน้าที่ของพระสงฆ์อีกประการหนึ่งก็คือ พยายามหาวิธีให้คนละทำความชั่วแต่ให้พึงทำความดีให้ได้ สิ่งใดบอกให้เข้าใจได้ก็บอก สิ่งใดบอกด้วยปากไม้ได้ผลก็ต้องทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ดังกรณีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) เดินไปเห็นเนื้อติดบ่วงนายพรานอยู่จึงปล่อยเนื้อตัวนั้นแล้วเอาบ่วงผูกขาตนเองแทน เมื่อนายพรานเจ้าของบ่วงมาพบเข้า จึงสำนึกว่าท่านมาแสดงปริศนาธรรมมาสั่งสอนตนในห้วงเวลาการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ซึ่งนายพรานก็ยอมทำตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระพุฒาจารย์ จึงเลิกอาชีพการเป็นนายพรานนับตั้งบัดนั้น ดังนี้เป็นต้น

๔) สนับสนุนให้ทำความดี พระสงฆ์ต้องสร้างเสริมกำลังใจให้คนทำความดี มีเทคนิควิธีแนะนำที่เหมาะสมแก่บุคคล เพราะคนเรานั้นมีพื้นฐานและความสนใจไม่เหมือนกัน ผู้สอนจึงต้องรู้จักปรับวิธีการแนะนำสั่งสอนให้เหมาะสมแก่คนแต่ละคนว่าจะเป็นเรื่องใด ดังกรณีผู้ปฏิบัติสมาธิ บ่นกับอาจารย์สอนสมาธิรูปหนึ่งว่า เขาหมกค้ำลังใจปฏิบัติแล้ว ยิ่งปฏิบัติเท่าใดก็มีความฟุ้งซ่าน ไม่ได้ผลอะไรเลย อาจารย์ตอบว่า "อย่างน้อยโยมก็ได้แล้ว คือได้ความรู้ว่าจิตโยมฟุ้งซ่าน ถ้าปฏิบัติต่อไปเรื่อยๆ โยมก็อาจจะได้มากกว่านี้ ขอให้ทำต่อไปเถอะ ความดีมิใช่ทำได้ในภายในวันสองวัน อย่างนี้เป็นต้น

๕) สร้างบุคลากรที่มีคุณภาพไว้สืบทอดพระพุทธศาสนา ถึงพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระธรรมวินัย (พระพุทธศาสนา) ก็ยังคงอยู่ เพราะได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมา พุทธบริษัททั้งหลาย โดยเฉพาะภิกษุบริษัทมีหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาโดยตรงจึงต้องสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพไว้ด้วย ศาสนทายาทที่มีคุณภาพจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้ คือ (๑) มีความรู้พระพุทธศาสนาดี (๒) มีความประพฤติดี สามารถปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาจนได้รับผลแห่งการปฏิบัติ (๓) มีความสามารถในการถ่ายทอดคือชี้แจงหลักการของพระพุทธศาสนาให้คนอื่นเข้าใจได้ และ (๔) เมื่อมีภัยเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา พร้อมทั้งจะปกป้อง

การสร้างบุคลากรไว้สืบทอดพระพุทธศาสนานั้นเปรียบได้ดังตระกูลที่ไม่มีทายาทสืบทอด แม้จะมั่งคั่งมั่นคงเพียงใดในเบื้องต้น ที่สุดก็จะอยู่ไม่ได้ เฉกเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา แม้จะมีคำสอนที่วิเศษเพียงใด ถ้าขาดศาสนทายาทสืบทอดต่อกันมา ก็สูญสลายไปเช่นนั้น" ฉะนั้น พระสงฆ์ที่มองการณ์ไกลท่านจึงพยายามสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพ ไว้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้ มั่นคงสถาพรต่อไปและมีแนวความคิดการประยุกต์ธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน

๔.๓ ประวัติตัวอย่างพระสงฆ์ไทยกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๔.๓.๑ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

คำสอนที่เป็นตัวแทนของ “ปัญญา” ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทของไทย ที่เด่นและสำคัญได้แก่ คำสอนของพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในฐานะพระภิกษุผู้นำฝ่ายปฏิรูป พุทธทาสภิกขุ ได้ตีความคำสอนในพระไตรปิฎก และวัฒนธรรมชาวพุทธของไทย ด้วยการใช้นิพพานและ เหตุผล รวมทั้งการตีความในเชิงจิตวิทยา อันทำให้เรื่องราวทั้งหมดในพุทธศาสนา เป็นเรื่องทางจิตใจล้วน ๆ ในทรรณะของพุทธทาสภิกขุแล้ว การเลื่อนชั้นตัวเองไปสู่ “นิพพาน” (ความดับสนิทแห่งทุกข์) นั้น ผู้ปฏิบัติพึงแสวงหา “ปัญญา” ด้วยการศึกษาค้นคว้าความรู้จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ต่าง ๆ นอกเหนือจาก การอ่าน และ ฟังพระธรรมคำสั่งสอนจากท่านผู้รู้ และประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมที่ดี พุทธทาสภิกขุกล่าวอยู่เสมอว่า “พระธรรมก็คือธรรมชาติ ธรรมชาติก็คือพระธรรม” ดังนั้น ท่านจึงสอนให้เฝ้าสังเกตความเป็นไปในธรรมชาติ พร้อมกับการปฏิบัติ อานาปานสติ (สติเฝ้าดูลมหายใจ) ไปด้วย อานาปานสติ เป็นวิธีการปฏิบัติ ที่มีกล่าวอ้างอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ในขั้นแรกของการปฏิบัตินั้นผู้ฝึก จะเฝ้าดูลมหายใจด้วยวิธีการต่าง ๆ (สมถะ) และในขั้นต่อมาให้ใช้สมาธิที่เกิดจากการดูลมหายใจ มาพิจารณาถึงธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย (วิปัสสนา) พุทธทาสภิกขุและสวนโมกขพลาราม เป็น สัญลักษณ์และตัวแทนทาง “ปัญญา” ของพุทธศาสนาฝ่ายปฏิรูป ของชนชั้นกลาง กลุ่มที่เป็น นักวิชาการ นักศึกษา และปัญญาชนในสังคมไทย และการสอนธรรมของท่านพุทธทาสท่านใช้การประยุกต์ธรรมะให้เป็นสากลโดยทุกศาสนาสามารถเข้าถึงธรรมะของกันและกันได้โดยความเป็นสากล กล่าวคือ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม รวมกันเป็นหนึ่งเดียวคือศาสนาสากล

๑) กำเนิดแห่งชีวิต ท่านอาจารย์พุทธทาส มีนามเดิมว่า เจื่อม นามสกุล พานิช เกิดเมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ที่ตำบล พุมเรียง ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี บิดา ชื่อ เขี้ยว มารดาชื่อ เคลื่อน มีน้องสองคน เป็นชายชื่อยี่เกี้ย และเป็นหญิงชื่อยี่ม้อย บิดาของท่านมีเชื้อสายจีน ประกอบอาชีพหลักคือการค้าขายของชำ เฉกเช่น ที่

ชาวจีนนิยมทำกันทั่วไป แต่อิทธิพลที่ท่านได้รับจากบิดา กลับเป็นเรื่องของความสามารถทางด้าน กวี และทางด้านช่างไม้ ซึ่งเป็นงานอดิเรกที่รักยิ่งของบิดา

ส่วนอิทธิพลที่ได้รับจากมารดา คือ ความสนใจ ในการศึกษารธรรมะ อย่างลึกซึ้ง อุปนิสัยที่เน้นเรื่องความประหยัด เรื่องละเอียดละออในการใช้จ่ายและการทำทุกสิ่งให้ดีที่สุด และ ต้องทำให้ดีกว่าครูเสมอ ท่านได้เรียนหนังสือเพียงแค่ชั้น ม.๓ แล้วต้องออกมาค้าขาย แทนบิดาซึ่ง เสียชีวิต

ครั้น อายุครบ ๒๐ ปี ก็ได้บวชเป็นพระ ตามคตินิยมของชาวไทยที่วัดโพธาราม ไซยา ได้รับฉายาว่า "อินทปญฺโญ" แปลว่า ผู้มีปัญญา อันยิ่งใหญ่ เดิมท่านตั้งใจจะบวชเรียน ตามประเพณี เพียง ๓ เดือน แต่ ความสนใจ ความซาบซึ้ง ความรู้สึกเป็นสุข และสนุกในการศึกษาและเทศน์ แสดงธรรม ทำให้ท่าน ไม่อยากสึก เล่ากันว่า เจ้าคณะอำเภอ เกษมาม ท่าน ขณะที่เป็นพระเจี๊อม ว่าจะมีความคิดเห็นอย่างไร ในการใช้ชีวิตท่านตอบว่า "ผมคิดว่าจะใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ แก่เพื่อน มนุษย์ ให้มากที่สุด" ".แต่ถ้ายี่เกีย จะบวช ผมก็ต้องสึกออกไป อยู่บ้านค้าขาย" ท่านเจ้าคณะอำเภอ ก็เลยไปคุยกับโยมแม่ของท่านว่า ท่านควรจะเป็นพระต่อไป ส่วนยี่เกีย น้องชายของท่านนั้น ไม่ ต้องบวชก็ได้เพราะมีชีวิตเหมือนพระอยู่แล้ว คือเป็นคนมักน้อย สันโดษ การกินอยู่ก็เรียบง่าย ตัดผม สั้นเกรียน ตลอดเวลา นายยี่เกีย ก็เลยไม่ได้บวช ให้พี่ชาย บวช แทน มาตลอดนาย ยี่เกีย ต่อมาก็คือ "ท่านธรรมทาส" ฆราวาสผู้เป็นกำลังหลักของคณะธรรมทาน ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของสวนโมกขพลาราม

๒) อุดมคติแห่งชีวิต

พระเจี๊อมได้เดินทางมาศึกษาธรรมะต่อ ที่กรุงเทพฯ สอบได้ นักรธรรมเอกแล้วเรียนภาษา บาลีจนสอบได้เปรียญ ๓ ประโยค ระหว่างที่เรียน เปรียญธรรม ๔ อยู่เนิ่น ด้วยความที่ท่านเป็นคนรัก การศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก และศึกษาค้นคว้าออกไปจากตำรา ถึงเรื่องการปฏิรูป พระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา อินเดีย และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก ทำให้ ท่านรู้สึกขัดแย้งกับวิธีการสอนธรรมะที่ยึดถือรูปแบบตามระเบียบแบบแผนมากเกินไป ความย่อ หย่อในพระวินัยของสงฆ์ ตลอดจนความเชื่อที่ผิดๆ ของพุทธศาสนิกชน ในเวลานั้น ทำให้ท่าน มีความเชื่อมั่นว่า พระพุทธศาสนาที่สอน ที่ปฏิบัติกัน ในเวลานั้นคลาดเคลื่อน ไปมาก จากที่ พระพุทธองค์ ทรงชี้แนะ

ท่านจึงตัดสินใจ หันหลังให้กับการศึกษาของสงฆ์ เวลานั้น กลับไซยา เพื่อศึกษา และ ทดลองปฏิบัติ ตามแนวทาง ที่ท่านเชื่อมั่น โดยร่วมกับนายธรรมทาส และ คณะธรรมทาน จัดตั้ง สถานปฏิบัติธรรม "สวนโมกขพลาราม" ขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จากนั้น ท่านได้ศึกษา และปฏิบัติ

ธรรมะ อย่างเข้มข้น จนเชื่อมั่นว่าท่านมาไม่คิดทางแน่ และได้ประกาศ ใช้ชื่อนาม"พุทธทาส" เพื่อแสดงว่า ให้เห็นถึง อุดมคติสูงสุด ในชีวิตของท่าน

จากบันทึกของท่าน เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เขียนไว้ว่า "...ชีวิตของข้าพเจ้า สละทุกอย่างๆ มุ่งหมาย ต่อความสุขนี้ และประกาศ เผยแพร่ความสุขนี้ เท่านั้น ไม่มีอะไรดีกว่านี้ ในบรรดามีอยู่ใน พุทธศาสนา..."^๖

๓) ปณิธานแห่งชีวิต

อุดมคติ ที่หยั่งรากลึกกลงแล้วนี้ ทำให้ท่านสนใจใฝ่หา ความรู้ทางธรรมะตลอดเวลา ไม่เฉพาะแต่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หรือหินยาน แต่ครอบคลุม ไปถึงพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และศาสนาอื่น เช่น คริสต์ อิสลาม ฮินดู ลิกซ์ เป็นต้น จากความรู้ ที่กว้างขวาง และลึกซึ้ง นี้เอง ทำให้ท่านสามารถ ประยุกต์ วิถีการสอน และปฏิบัติธรรมะได้อย่างหลากหลาย ให้คนได้เลือกปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับพื้นความรู้และอุปนิสัยของตนได้ โดยไม่จำกัดชนชั้น เชื้อชาติ และศาสนา เพราะท่านเชื่อว่า มนุษย์ทุกคน ก็คือ เพื่อน ร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น และหัวใจของทุกศาสนาก็เหมือนกันหมด คือ ต้องการ ให้คน พ้นจากความทุกข์ และท่านจึงได้ตั้งปณิธานในชีวิตไว้ ๓ ข้อ คือ (๑) ให้พุทธศาสนิกชน หรือ ศาสนิกแห่งศาสนาใดก็ตาม เข้าถึง ความหมายอันลึกซึ้ง ที่สุดแห่งศาสนาของตน (๒) ทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และ (๓) ดึงเพื่อนมนุษย์ให้ออกมาเสียจากวัตถุนิยม

แม้ในความพยายามที่จะทำตามปณิธานนี้ จะทำให้บางคนไม่เข้าใจท่าน ไม่ชอบท่าน คำว่าท่าน หว่า ท่านจ้วงจาบ พระพุทธศาสนา เป็นเคียดแค้น เป็นคอมมิวนิสต์ หรือ รับจ้างคนคริสต์ มาทำลายล้าง พระพุทธศาสนา ก็ตาม แต่ท่านกลับรับฟัง คำวิจารณ์ เหล่านี้ด้วยใจเป็นกลาง ถือเป็นการแลกเปลี่ยนทางความคิด ในเรื่อง เนื้อหา และหลักการ มากกว่า ที่จะก่อความขัดแย้งส่วนตัว เพราะท่านมีหลัก ในการทำงานว่า " พุทธบุตร ทุกคน ไม่มีกังวล ในการรักษาชื่อเสียง มีกังวล แต่การทำ ความบริสุทธิ์เท่านั้น เมื่อได้ทำความ บริสุทธิ์ มองเห็นชัดเจนใจ อยู่แล้วว่า นี่มันบริสุทธิ์ เป็นธรรมแท้ ใครจะชอบ หรือ ไม่ชอบก็ตาม เราต้องทำ ด้วยความพยายาม อย่างสุดชีวิต จะมีชื่อเสียง หรือ ไม่นั้น อย่างนี้ถึงเลย เป็นอันขาด จะกลายเป็น เสรีหมอง และ หลอกลวง ไปไม่มาก ก็น้อย"

ในที่สุด ท่านก็ได้รับการยอมรับ จากวงการ คณะสงฆ์ไทย วงการศึกษาของไทย และ วงการศึกษาธรรมะของโลก ได้รับการยอมรับให้เป็นเสนาบดีแห่งกองทัพธรรมในยุคหลัง กิ่งพุทธกาล เยี่ยงพระมหากัสสป ในครั้งพุทธกาล

^๖ ประวัติท่านพุทธทาส คัดจากหนังสือ พุทธศาสนา ปีที่ ๖๗ เล่ม ๒ พุทธศักราช ๒๕๔๒.

สมณศักดิ์ที่ท่านได้รับ

๑. เป็นพระครูอินทปัญญาจารย์ พ.ศ. ๒๔๘๕
๒. เป็นพระราชกณะชั้นสามัญ ที่ พระอริยนั้นทมุณี พ.ศ. ๒๔๙๓
๓. เป็นพระราชกณะชั้นราช ที่ พระราชชัยกวี พ.ศ. ๒๕๐๐
๔. เป็นพระราชกณะชั้นเทพ ที่ พระเทพวิสุทธิเมธี พ.ศ. ๒๕๑๔
๕. เป็นพระราชกณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมโกศาจารย์ พ.ศ. ๒๕๒๐

แม้ท่านจะมีชื่อ สมณศักดิ์ ตามลำดับ หลายชื่อ แต่ท่านจะใช้ ก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นต้องติดต่อ ทางราชการ เท่านั้น ถ้าเป็นเรื่องอื่นแล้ว ท่านจะใช้ ชื่อว่า "พุทธทาส อินทปญฺโญ" เสมอ แสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อม ถ่อมตัวของท่าน ประการหนึ่ง ชื่อ พุทธทาสนี้ เป็นที่มาแห่งอุดมคติของท่านนั่นเอง

ปริญญาทางโลกที่ท่านได้รับ

๑. พุทธศาสตร์ คุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จาก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๒
๒. อักษรศาสตร์ คุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและศาสนา จาก มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๘
๓. ปรัชญา คุชฎีบัณฑิต กิตติมศักดิ์ สาขา วิชาศึกษาศาสตร์ จาก มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๒๘
๔. ศิลปศาสตร์ คุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา จาก มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. ๒๕๒๙
๕. อักษรศาสตร์ คุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา จาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๐
๖. การศึกษา คุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. ๒๕๓๒
๗. ศิลปศาสตร์ คุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จาก มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๓๖

ในระดับนานาชาติ ปัจจุบัน ทุกมหาวิทยาลัย ที่มีแผนก สอนวิชาศาสนาสาทุก ทั้งในยุโรป และ อเมริกาเหนือ ล้วน ศึกษางานของท่าน หนังสือของท่าน กว่า ๑๔๐ เล่ม ได้รับการแปลเป็น ภาษาอังกฤษ, กว่า ๑๕ เล่ม เป็นภาษาฝรั่งเศส, และ อีก ๘ เล่ม เป็น ภาษาเยอรมัน นอกจากนี้ ยังแปลเป็นภาษา จีน อินโดนีเซีย ลาว และ ตากาล็อก อีกด้วย กล่าวได้ว่า ในประวัติศาสตร์ไทย ท่านอาจารย์พุทธทาส มีผลงานที่เป็น หนังสือแปลสู่ต่างประเทศ มากที่สุด

๔) ผลงานแห่งชีวิต

ตลอดชีวิต ของ ท่านอาจารย์พุทธทาส ท่านย้ายอยู่เสมอว่า "ธรรมะ คือ หน้าที่" เป็นการ ทำหน้าที่ เพื่อความอยู่รอด ทั้งทางฝ่ายกาย และฝ่ายวิญญาณ ของมนุษย์ และ ท่าน ได้ทำหน้าที่ ในฐานะ ทาสผู้ซื่อสัตย์ ของพระพุทธเจ้า ทุกอนุแห่งลมหายใจ เข้าออก จนแม้วาระสุดท้าย แห่งชีวิต จึงไม่น่าสงสัยเลยว่า ผลงาน ที่ท่าน สร้างสรรค์ ไว้ เพื่อ เป็น มรดก ทางธรรมนั้น จะมีมากมาย สักปานใด ซึ่งจะขอนำมากล่าวเฉพาะ ผลงานหลักๆ ดังนี้ คือ

๑. การจัดตั้ง สถานปฏิบัติธรรม สวนโมกขพลาราม และ สวนโมกขนาถาสนา

๒. การร่วมกับ คณะธรรมทาน ในการออกหนังสือพิมพ์ "พุทธศาสนา" ราย ๓ เดือน นับเป็นหนังสือพิมพ์ ทาง พระพุทธศาสนา เล่มแรก ของไทย เริ่มตีพิมพ์ เมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๖ และ ต่อเนื่องมา จนถึงปัจจุบัน เป็นเวลารวม ๖๑ ปี นับเป็นหนังสือพิมพ์ ทาง พระพุทธศาสนา ที่มีอายุยืนยาวที่สุดของไทย

๓. การพิมพ์หนังสือ ชุด "ธรรมโฆษณ" ซึ่งเป็นหนังสือที่ รวบรวม พิมพ์ จาก ปาฐกถาธรรม ที่ท่านแสดง ไว้ในวาระต่างๆ และ งานหนังสือเล่ม เล่มอื่นๆ ของท่าน โดยแบ่ง ออก เป็น ๕ หมวด คือ ๑. หมวด"จากพระโอษฐ์" เป็นเรื่องที่ท่านค้นคว้าจากพระไตรปิฎก ฉบับ ภาษาบาลี โดยตรง

๒. หมวด"ปกรณ์พิเศษ" เป็นคำอธิบายข้อธรรมะ ที่เป็นหลักวิชา และหลักปฏิบัติ

๓. หมวด"ธรรมเทศนา"เป็นคำบรรยายแบบเทศนาในเทศกาลต่างๆ

๔. หมวด"ชุมนุมธรรมบรรยาย" เป็นคำขยายความ ข้อธรรมะ เพื่อให้เข้าใจได้อย่างถูกต้อง

๕. หมวด"ปกิณกะ" เป็นการอธิบายข้อธรรมะ เบ็ดเตล็ด ต่างๆ ประกอบ ความเข้าใจปัจจุบัน หนังสือชุดนี้ ได้ตีพิมพ์ เป็นหนังสือ ขนาด ๘ หน้ายก หนาเล่มละ ประมาณ ๕๐๐ หน้า จำนวน ๖๑ เล่ม แล้ว ที่ยังรอการจัดพิมพ์ อีกประมาณ ร้อยเล่ม

๔. การปาฐกถาธรรมของท่าน ที่ก่อให้เกิดกระแสการวิพากษ์ วิจารณ์ ทั้งในแง่วิธีการ และ การตีความพระพุทธศาสนา ของท่าน กระตุ้นให้ผู้คนกลับมาสนใจธรรมะกันอย่าง ลึกซึ้งแพร่หลายมากขึ้น ครั้งสำคัญๆ ได้แก่ ปาฐกถาธรรม เรื่อง "ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม" "อภิธรรม คืออะไร" "ปฏิกิจสมุปปาท คืออะไร" "จิตว่าง หรือ สุญญตา" "นิพพาน" "การทำงาน คือ การปฏิบัติ ธรรม" "การศึกษาสุนัขหางด้วน" เป็นต้น

๕. งานประพันธ์ ของท่านเอง เช่น "ตามรอยพระอรหันต์" "ชุมนุมเรื่องสั้น" "ชุมนุมเรื่องยาว" "ชุมนุมข้อคิดอิสระ" "บทประพันธ์ของ สิริวิลาส" (เป็นนามปากกา ที่ท่านใช้ ในการเขียน กวีนิพนธ์) เป็นต้น

๖. งานแปลจากภาษาอังกฤษของท่าน เล่มสำคัญ คือ "สูตรของเว่ยหล่าง" "คำสอนของฮวงโป" ทั้งสองเล่ม เป็นพระสูตรที่สำคัญของพุทธศาสนา นิกายเซ็น เป็นต้น เกี่ยวกับงานหนังสือนี้ ท่านเคยให้สัมภาษณ์ กับพระประชา ปสนุนธโม ว่า "เราได้ทำสิ่งที่มันควรจะทำ ไม่เสียค่าข้าวสุกของผู้อื่นแล้ว เชื่อว่า มันคุ้มค่า อย่างน้อย ผมกล้าพูดได้อย่างหนึ่งว่า เดียวนี้ ไม่มีใครในประเทศไทย บ่นได้ว่า ไม่มีหนังสือธรรมะอ่าน ก่อนนี้ ได้ยินคนพูดจาดิตปาก ว่า ไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่าน เราก็ยังดิตปาก ไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่าน ตอนนี้ บ่นไม่ได้อีกแล้ว"

ท่านอาจารย์ พุทธทาส ได้ละสังขาร กลับคืนสู่ ธรรมชาติ อย่างสงบ ณ สวนโมกขพลาราม เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๑๖ สิริรวม อายุ ๘๗ ปี นับได้ ๖๗ พรรษา คงเหลือไว้แต่ ผลงาน ที่ ทรงคุณค่า แทนตัวท่าน ให้อนุชน คนรุ่นหลัง ได้ สืบสาน ปณิธาน ของท่าน รับมรดก ความเป็น "พุทธทาส" เพื่อ พุทธทาส จะ "ได้ไม่ตาย" ไปจาก พระพุทธศาสนา ดังบทประพันธ์ ของท่าน ที่ว่า

พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็น ร่างกายไป ไม่ลำเอียง นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาส คงอยู่ไป ไม่มีตาย ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบ ภายใจ รับใช้มา ตามบัญญัติองค์พระพุทธไม่หยุดเลย
พุทธทาส ยังอยู่ไป ไม่มีตาย อยู่รับใช้ เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเลย
ด้วยธรรมโชนต์ตามที่วางไว้อย่างเคย โอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตายๆ
แม้ฉันตาย ภายลับ ไปหมดแล้ว แต่เสียงสั่ง ยังแจ้ว แว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไร ไม่เสื่อมคลาย ก็เหมือนฉันไม่ตาย ภายธรรมยัง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั่นไม่ตาย ยังอยู่กับ ท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเจ็ยได้ ให้กันฟัง เหมือนฉันนั่ง ร่วมด้วย ช่วยชี้แจง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน ไม่ตายเกิด ย่อมจะเกิด ผลสนอง หลายแขนง
ทุกวันนี้ดี สนทนา อย่าเลิกแล้ง ทำให้แจ้ง ที่สุดได้ เลิกตายกันๆ

สรุปหลักการประยุกต์พุทธวิธีการสอนของหลวงพ่อกุศลพุทธทาส ท่านใช้ธรรมชาตินิยามประยุกต์สอนเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยกล่าวถึงสิ่งธรรมชาติต่างๆ ล้วนมีการเกิดและดับไปเป็นธรรมดาหรือเป็นไปตามกฎธรรมชาติ เป็นกฎความจริงที่มีอยู่แล้วในโลกธรรมชาติแล้วนำมาสอนให้พุทธบริษัทเข้าถึงธรรมะของพระพุทธองค์ได้

๔.๓.๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กับการประยุกต์สอนธรรม ท่านกล่าวว่า การปฏิบัติธรรม ต้องดูที่กุศลธรรมที่เพิ่มขึ้น

ประการที่ ๑ ว่าจะมีความมั่นใจ มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่เป็นกุศล สิ่งที่เป็นความดีงามมากขึ้นหรือไม่

ประการที่ ๒ เมื่อปฏิบัติเดินตามมรรคไป มีระเบียบในการดำเนินชีวิตดีขึ้นไหม มีการประพฤติตนอยู่ในสุจริตดีขึ้นไหม

ประการที่ ๓ ว่าจะเรามีความรู้จากการที่ได้สดับ ได้ค้นคว้าอะไรต่างๆ มากขึ้นไหม

ประการที่ ๔ มีความสลดละกิเลสได้มากขึ้นไหม

ประการสุดท้าย คือ ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจในความจริงของสิ่งทั้งหลาย

ข) การทำหน้าที่ต่อธรรมต่างๆ

อริยสังขัตหนึ่ง ทุกข์ คือตัวปัญหา เรามีหน้าที่ต่อมันอย่างไร หน้าที่ต่อปัญหาหรือความทุกข์ ก็คือหน้าที่ที่เรียกว่าทำความเข้าใจ ท่านเรียกว่า กำหนดรู้ รู้จักว่ามันคืออะไร อยู่ตรงไหน มีขอบเขตเพียงใด เราจะแก้ปัญหา เราจะแก้ความทุกข์ เราต้องรู้ว่าทุกข์คืออะไร ปัญหาของเราคืออะไร ขอบเขตของมันอยู่ที่ไหน

อริยสังขัตที่สอง สมุทัย คือเหตุของทุกข์ เรามีหน้าที่อย่างไร หน้าที่ที่จะต้องทำต่อสมุทัยก็คือสืบสาวค้นหามันให้พบ ให้รู้ว่ากระบวนการที่มันเกิดขึ้นเป็นอย่างไร แล้วละมันให้ได้

อริยสังขัตที่สาม นิโรธ คือความดับทุกข์ การแก้ปัญหาสำเร็จ หรือภาวะปราศจากปัญหา เป็นความมุ่งหมายการแก้ปัญหาสำเร็จคืออะไร จุดหมายที่ต้องการคืออะไร เป็นสิ่งที่เห็นไปได้หรือไม่ กระบวนการแก้เป็นอย่างไร

อริยสังขัตที่สี่ มรรค มรรคเป็นทางเดินก็คือ ข้อปฏิบัติ ซึ่งเรามีหน้าที่คือ ลงมือทำ เป็นข้อสุดท้าย ต้องลงมือทำตั้งแต่บุพนิมิตของมรรคเป็นต้นไปทีเดียว

ค) คุณภาพจิตที่เดินอุทระหว่างทาง

ในกรณีทั่วไป ถ้าไม่มีเหตุพิเศษ เพื่อปฏิบัติถูกต้องจิตเดินอุทระทางก้าวหน้าดี ก็จะเกิดมีสภาพจิตที่ดงามสอดคล้องกัน ลักษณะของจิตที่เดินอุทระทางนั้น ที่ควรสังเกตมี ๕ อย่าง ซึ่งเป็นปัจจัยส่งทอดต่อกันตามลำดับ คือ

๑. ปราโมทย์ ได้แก่ ความแช่มชื่น ร่าเริง เบิกบานใจ

๒. ปีติ ได้แก่ ความอิ่มใจ ความปลาบปลื้มใจ ใจฟูขึ้น

๓. ปัสสัทธา ได้แก่ ความรู้สึกผ่อนคลายกายใจ ใจเรียบรื่นระงับลง เย็นสบาย

๔. สุข ได้แก่ ความสุข ความคล่องใจ โปร่งใจ ไม่มีความติดขัด บีบคั้น

๕. สมานธิ ได้แก่ ความมีใจตั้งมั่น สงบ อยู่ตัว อยู่กับงานที่ทำหรือเรื่องที่เกี่ยวข้อง ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน

สมานธิก็อาศัยของศีลธรรม ๔ อย่างแรกนั้นแหละช่วยเกื้อหนุนและทำให้เกิดขึ้น สภาพจิต ๕ อย่างนี้ เป็นทั้งคุณสมบัติที่ค้ำจุนโดยตัวของมันเอง และเป็นเครื่องหมายของความก้าวหน้าในการปฏิบัติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) นามเดิม ประยูร ธรรม นามสกุล อารยางกูร เป็นบุตรคนที่ ๕ ของนายสำราญ และนางชุนที อารยางกูร เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๔๘๑ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีชวด ที่ตลาดใต้ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

เริ่มการศึกษาเบื้องต้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ ที่โรงเรียนอนุบาลครูเจดีย์ว ตลาดศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๙๐ ระดับประถมศึกษา ที่โรงเรียนประชาบาลชัยศรีประชารายกูร์ (วัดยาง) จังหวัดสุพรรณบุรี

พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๔๙๓ ศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓ ที่โรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร ได้รับทุนเรียนดีของ กระทรวงศึกษาธิการ

บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ ที่วัดบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่ออายุย่าง ๑๓ ปี เริ่มเรียนพระปริยัติธรรม ณ วัดนั้น

พ.ศ. ๒๔๙๕ ย้ายไปอยู่ที่วัดปราสาททอง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรม และได้เข้าฝึควิปัสสนา เมื่อจบการฝึกแล้ว พระอาจารย์ผู้นำการปฏิบัติได้ชวนไปอยู่ประจำในสำนักวิปัสสนา แต่โยมบิดาไม่ยินยอม เพราะเห็นว่าสามเณรบุตรชาย ควรได้ศึกษาปริยัติธรรมขั้นสูงต่อไป

พ.ศ. ๒๔๙๖ ย้ายมาจำพรรษาที่วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร เรียนพระปริยัติธรรมจนสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ขณะยังเป็นสามเณร นับเป็นสามเณรรูปที่ ๔ ในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ให้อุปสมบทในฐานะนาคหลวง เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้นามฉายาว่า ปยุตโต แปลว่า ผู้เพียรประกอบแล้ว

พ.ศ. ๒๕๐๕ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสอบได้ วิชาชุดครู พ.ม. ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖

หลังจากสำเร็จการศึกษาเป็นอาจารย์ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นผู้ช่วยเลขานุการและต่อมาเป็นรองเลขานุการ จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๗ และได้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๘

นอกจากสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ในประเทศไทยแล้ว ท่านได้รับนิมนต์ไปบรรยาย ณ University Museum แห่งมหาวิทยาลัย Pennsylvania ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ และที่ Swarthmore College สหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ ต่อมาได้รับนิมนต์ให้เป็น visiting scholar และได้รับแต่งตั้งเป็น research fellow ณ Divinity Faculty แห่งมหาวิทยาลัย Harvard

ท่านมีกรรมกรณที่เผยแพร่ฉบับพันรายการ และมีผลงานหนังสือที่ใช้เป็นหลักอ้างอิงหลายร้อยเรื่อง เฉพาะอย่างยิ่งพุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม และพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ สถาบันการศึกษาชั้นสูงเกือบ ๒๐ แห่ง ทั้งในและต่างประเทศ ได้ถวายปริญญาคุณวุฒิปันจติกิตติมศักดิ์ และตำแหน่งเชิดชูเกียรติต่างๆ มี ตรีปิฎกจารย์กิตติมศักดิ์จาก นวนาลันทามหาวิหาร ประเทศอินเดีย และเมธาจารย์ (Most Eminent Scholar) จากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระศรีวิสุทธิโมลี

พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชวรมุนี

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพเวที

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมปิฎก

พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหรัญบัฏ ที่ พระพรหมคุณาภรณ์ สุนทรธรรมสาธก ตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจาร ศาสนภารธุราทร มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

ประกาศเกียรติคุณ ปริญญาคุณวุฒิปันจติกิตติมศักดิ์

พุทธศาสตรคุณวุฒิปันจติกิตติมศักดิ์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕
ศิลปศาสตรคุณวุฒิปันจติกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๘

ศึกษาศาสตรคุณวุฒิปันจติกิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๘

ศิลปศาสตรคุณวุฒิปันจติกิตติมศักดิ์(ศึกษาศาสตร์-การสอน) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๓๐

- อักษรศาสตร์คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๑
 ศิลปศาสตรคุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหิดล
 พ.ศ. ๒๕๓๑
- การศึกษาคุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญาการศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทร
 วิโรฒ พ.ศ. ๒๕๓๓
- ปรัชญาคุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง
 พ.ศ. ๒๕๓๖
- ศึกษาศาสตร์คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. ๒๕๓๗
 ตรีปัญญาจารย์กิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) จากนวนนาลันทามหาวิหาร รัฐพิหาร ประเทศ
 อินเดีย พ.ศ. ๒๕๓๘
- อักษรศาสตร์คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (จริยศาสตร์ศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหิดล
 พ.ศ. ๒๕๓๘
- วิทยาศาสตร์คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๑
 ศาสตราจารย์คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
 วิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๔
- ครุศาสตร์คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพระพุทธศาสนา จากสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จ
 เจ้าพระยา พ.ศ. ๒๕๔๔
- ศิลปศาสตรคุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาวิชาการบริหารองค์กร จาก
 มหาวิทยาลัยศรีปทุม พ.ศ. ๒๕๔๕
- ปรัชญาคุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา จาก มหาวิทยาลัยบูรพา
 พ.ศ. ๒๕๕๒
- ปรัชญาคุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการศึกษา จาก มหาวิทยาลัยนเรศวร
 พ.ศ. ๒๕๕๒
- นิเทศศาสตร์คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จาก มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
 พ.ศ. ๒๕๕๒
- ประกาศเกียรติคุณและรางวัล**
- พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่
 พระพุทธศาสนา ในการฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์
- พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับรางวัลวรมกรรมชั้นที่ ๑ ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์พุทธ
 ธรรม จากมูลนิธิ ธนาคารกรุงเทพ

พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับพระราชทานโล่รางวัล 'มหิตลวราอนุสรณ์'

พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ในวาระครบรอบ ๒๐ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ 'สังข์เงิน' สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education)

พ.ศ. ๒๕๑๘ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเชิดชูเกียรติเป็น 'ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม'

พ.ศ. ๒๕๑๘ สถาบันนวัตนันทา ประเทศอินเดีย ถวายตำแหน่ง "ตรีปิฎกอาจารย์" หมายถึงอาจารย์ผู้รู้แตกฉานในพระไตรปิฎก

พ.ศ. ๒๕๔๑ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย ถวายรางวัล TFF Award สาขาสังคมศาสตร์และ มานุษยวิทยาสำหรับผลงานทางวิชาการดีเด่น หนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน

พ.ศ. ๒๕๔๔ รางวัล 'สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศิลป์' จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. ๒๕๔๕ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เป็น 'ศาสตราจารย์พิเศษ' ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๗ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก ถวายตำแหน่ง 'เมธาจารย์' (Most Eminent Scholar) ในฐานะนักปราชญ์ ทางพระพุทธศาสนาสายเถรวาท

พ.ศ. ๒๕๔๘ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เป็น 'ราชบัณฑิต (พิเศษ)'

พ.ศ. ๒๕๕๒ โล่วัชรเกียรติคุณ จาก คณะกรรมการศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

พ.ศ. ๒๕๕๒ ปุชณียบุคคลด้านภาษาไทย จาก คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

สรุปหลักการประยุกต์พุทธวิธีการสอนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ท่านมีการสอนธรรมโดยยึดหลักพระไตรปิฎกเป็นสิ่งสำคัญในการสอน การนำธรรมะมาสอนนั้นท่านประยุกต์พุทธวิธีโดยการสอนให้พุทธบริษัทมีปัญญา ต้องเป็นคนที่มิเหตุผลด้วยการฝึกฝนตนเอง โดยใช้หลักโยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจให้แยกกาย กล่าวคือ การพิจารณาอย่างรอบคอบถี่ถ้วนทางพุทธศาสนาถือว่ามิคุณค่าเท่ากับความรู้ไม่ประมาท คือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยกกาย การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยกกาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สืบหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออกพิเคราะห์

คู่ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดย อุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสถานะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จึงจะทำให้เป็นชาวพุทธที่แท้จริง คือ เป็นผู้ที่มีปัญญา

๔.๓.๓ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร มีฤกษ์)

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร มีฤกษ์) มีการประยุกต์สอนธรรมโดยมีธรรมะของพระพุทธเจ้าอีกหมวดหนึ่ง เหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการเป็นนักบริหารที่เก่ง ดีและมีสุข ธรรมะที่ว่านั้นได้แก่ พละหรือกำลังภายใน ๔ ประการ คือ (๑) ปัญญา คือ ความฉลาดรอบรู้ (๒) วิริยะ คือ ความขยันขันแข็ง (๓) อนวัชชะ คือ การทำงานดีด้วยความซื่อสัตย์สุจริต (๔) สังคหะ คือ การผูกใจคนด้วยมนุษยสัมพันธ์

ธรรมะ ๒ ข้อแรกทำให้เป็นคนเก่ง ความเก่งเกิดจากความฉลาดบวกกับความขยันนักบริหารแบ่งคนออกเป็น ๔ ประเภทตามส่วนผสมของความฉลาดและความขยัน นั่นคือ

ประเภทที่ ๑ ทั้งฉลาดและขยัน

ประเภทที่ ๒ ฉลาดแต่เกียจคร้าน

ประเภทที่ ๓ โง่และขยัน

ประเภทที่ ๔ ทั้งโง่และเกียจคร้าน

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร มีฤกษ์) ท่านกล่าวว่า คนที่ทำงานกับท่านมี ๔ ประเภท แต่ท่านจะ โชคดีหรือโชคร้ายขึ้นอยู่กับว่า ท่านมีลูกน้องหรือเพื่อนร่วมงานประเภทไหนมากกว่ากัน พวกแรกฉลาดและขยันได้เกรด A ดีมาก ทำงานไปนานได้เลื่อนขั้นเป็นผู้บริหาร เพราะเป็นคนฉลาด อ่านคนออก ดีแผนออกและสนองงาน ได้ถูกใจผู้ใหญ่ จึงเป็นลูกน้องเราไม่นานก็ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้บริหาร ส่วนคนที่เหลือเป็นลูกน้องเรานานๆ มักเป็น ๓ ประเภทที่เหลือ คือ พวกฉลาดแต่เกียจคร้าน พวกโง่และขยัน และพวกที่ทั้งโง่และเกียจคร้าน ขอลามสักนิดว่าถ้าท่านจะเลือกลูกน้องสักคน ท่านจะเลือกประเภทไหน ระหว่างคนฉลาดแต่เกียจคร้าน กับคนที่โง่และขยัน ท่านผู้ว่าฯ เลือกคนฉลาดแต่เกียจคร้าน ท่านอื่นว่าอย่างไร ? หรือ จะเลือกตามท่านผู้ว่าฯ ที่ว่ามานี้เป็นการเลือกลูกน้อง

ทีนี้ถ้าให้เลือกคนมาเป็นสามหรือกรรยา ท่านชอบประเภทไหน ระหว่างคนฉลาดแต่เกียจคร้าน กับ คนโง่และขยัน ส่วนใหญ่ในที่นี้ยกมือเลือกคนโง่และขยัน เพราะคนประเภทนี้ไม่เรื่องมากดิไซ้ไหม ? ทำไมเวลาท่านเลือกลูกน้องจึงชอบพวกฉลาดแต่เกียจคร้าน ? ถ้าท่านมีลูกน้องครบทั้งสี่ประเภท คือ ฉลาดและขยัน ฉลาดแต่เกียจคร้าน โง่และขยัน โง่และเกียจคร้าน ท่านจะใช้คนแต่ละประเภททำงานอะไร สำหรับแต่ละคนมีวิธีใช้งานต่างกัน

กองทัพสมัยก่อนมีวิธีใช้ทหารทำงานคนละแบบ ทหารมีครบทั้ง ๔ ประเภท ทหารคนไหนฉลาดและขยัน กองทัพจะตั้งให้เป็นหัวหน้าหรือเป็นผู้บัญชาการคุมกำลัง เพราะวางแผนเก่ง และปลุกระดมเก่ง ทหารคนไหนฉลาดแต่เกียจคร้าน กองทัพจะตั้งให้ทำงานด้านวางแผนเป็นเสนาธิการ ถ้าเป็นคนทั่วไปก็ให้เป็นที่ปรึกษา ทหารคนไหน โง่แต่ขยันเป็นหัวหน้าใหญ่ไม่ได้ ประเดี๋ยววางแผนพลาดยิงพวกเดียวกันเพราะคำนวณพลาด กองทัพจะตั้งพวกนี้เป็นพวกคุมกำลังระดับล่าง เป็นหน่วยจรยุทธ์ หรือหน่วยทะเลวงฟันเป็นพวกแรมโบ้ ทหารที่โง่และเกียจคร้าน กองทัพก็มีวิธีใช้ คือ ให้เป็นหน่วยลาดตระเวน มีกับระเบิดตรงไหน ส่งคนพวกนี้ล่วงหน้าไปก่อน

เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้นำระดับบริหารต้องเป็นคนประเภทแรก คือฉลาดและขยัน บางคนฉลาดและขยัน เก่ง แต่ก็ไม่ได้ขึ้นสูง เป็นบอนไซอยู่แค่นั้น ไปถามผู้ใหญ่ว่าทำไมคนนี้ได้ขึ้นทั้งที่เก่งและดี ผู้ใหญ่บอกว่าอะไรๆ เขาก็ดีนะท่าน แต่เสียอย่างเดียวคือ เลว เขาฉลาด โกง ขยัน โกง อยู่ใกล้เงิน ไม่ได้ เสกหายหมด การเป็นผู้บริหารที่มีสมรรถภาพ นอกจากความฉลาดขยันแล้ว ต้องมีความซื่อสัตย์ด้วย ความซื่อสัตย์เรียกว่า อนุวัชชะ ทำงานไม่มีที่ติ ไม่มีโทษ ประวัติดี

ธรรมะของพระพุทธเจ้าต้องไปด้วยกัน เหมือนกับยาเป็นชุดต้องทานทุกเม็ด ธรรมะ ๔ ข้อนี้จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ บางคนซื่อแต่โง่ เรียกว่า เซ่อ ซื่อ บื้อ โคนลูกน้องหลอกอยู่เรื่อย หัวหน้าจึงต้องซื่อและฉลาดด้วย บางคนฉลาดแต่เกียจคร้าน เรียกว่าฉลาด ไม่ทำงานเพราะกลัวมีปัญหา บางคนขยัน แต่โง่เรียกว่าบ้าบิ่น คนที่เป็นวีรบุรุษจะฉลาด รู้ว่ามีปัญหา แต่ดันก็จะขยันและที่ตั้งใจจริงด้วย วีรบุรุษมีน้ำใจต่อคนอื่นและวีรบุรุษจะมีธรรมครบ ๔ ข้อเลย

บางคนฉลาด ขยัน ซื่อสัตย์ แต่ไม่ได้เลื่อนตำแหน่ง คนก็ไม่ยกย่อง เป็นฮีโร่กับเขาไม่ได้ ทั้งที่เป็นคนตรง เป็นคนซื่อ แต่คนไม่ชอบ ไม่ยกย่อง เขาเป็นวีรบุรุษ ผู้ใหญ่ก็ไม่ยกย่อง ไปถามผู้ใหญ่ว่า คนนี้เขาก็น่า ทำไมไม่ยกย่อง หัวหน้าหรือผู้ใหญ่อีกบอกว่าเขาคดี แต่สงสัยจะเป็นคนดีที่โลกไม่ต้องการ ไปอยู่ที่ไหนก็เป็นคนตรง ทะเลาะกับเขาไปทั้งหมด ผู้ทะเลาะสืบทิศ โทงเว้งไม่ตี ดูหมิ่นชิ คิ้วอย่างกับคิ้วราชสีห์ จมูกสิงโต นัยน์ตาเหยี่ยว เสียอย่างเดียวที่ปากสุนัข เพราะไม่มีสังคหวัตดูข้อ ๒ คือ ปิยวาจา ทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมานัตตา หมายถึง โอบอ้อมอารี วาจาไพเราะ สงเคราะห์ประชาชน วางตนพอดี คือ สังคหวัตดู หรือมนุษยสัมพันธ์นั่นเอง คนเก่งและดีเข้ากับใครๆ ได้ มีมนุษยสัมพันธ์ทำงานดี นับว่าฉลาดปัญหาไปครึ่งหนึ่งถือว่าประสบความสำเร็จในชีวิต แต่คนที่เก่งและมีคนรักบางคนอาจจะเป็นคนที่มีปัญหา อาจเป็นคนที่ทอดทิ้งเพราะขาดธรรมไปข้อหนึ่ง คือ ขาดวิริยะ วิริยะมาจาก วิระ แปลว่ากล้า เจอปัญหาหนักก็จะบุก คนขาดวิริยะก็หมดกำลังใจแล้ว คนดีๆ อาจคิดฆ่าตัวตายเพราะขาดวิริยะ คนที่สุขภาพจิตดีไม่กระทบกันง่าย เหมือนคนสุขภาพกายดีจะมีความอดทน นักมวยที่แข็งแรง โคนค้อยเข้าไปปะทะนได้ ดังนั้นถ้าท่านมีธรรมะทั้ง ๔ ข้อ

คือ ปัญญา วิริยะ อนวัชชะ และสังกหัตถุ ก็จะทำให้ท่านมีสุขภาพจิตที่ดีนั่นเอง นี่คือธรรมะในการสอนเรื่องคนเก่งและดีต้องมีความสุข เป็นการนำหลักธรรมมาใช้ให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน

ประวัติพระธรรมโกศาจารย์ เดิมชื่อ ประยูร มีฤกษ์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘ จังหวัดสุพรรณบุรี และบรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๒ ปี ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ท่านสำเร็จการศึกษาขั้นสูงสุดในด้านบาลีศึกษาของประเทศไทย ก็สอบได้เปรียญธรรมประโยค ๕ ประโยค ขณะเป็นสามเณรและได้รับการอุปสมบทที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะ นาคหลวง

สองปีต่อมา ท่านได้รับปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญา เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลังจากนั้น ท่านได้เข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย ได้รับประกาศนียบัตรภาษาฝรั่งเศส ปริญญาโทและปริญญาเอก สาขาปรัชญา วิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาเอกของท่านซึ่งเขียนเป็นภาษาอังกฤษและได้รับการตีพิมพ์ในชื่อเรื่องว่า “อนัตตาในปรัชญาอรรถกถาภิธานของชาตรีและในพุทธศาสนาดั้งเดิม” มีการพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง

หลังจากที่จบปริญญาเอก ท่านได้เป็นอาจารย์ประจำที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยระยะหนึ่ง ในปี ๒๕๒๕ ท่านได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคมให้ไปเป็นพระธรรมทูตประจำวัดซัมมาราม ชิคาโก สหรัฐอเมริกา และกลับมารับตำแหน่งผู้อำนวยการกองวิชาการ และเป็นคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยท่านแรก และได้รับแต่งตั้งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจากสมเด็จพระสังฆราช เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ และในปีถัดมาก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะภาค ๒ รับผิดชอบเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดอยุธยา จังหวัดสระบุรี จังหวัดอ่างทอง

นอกจากงานปกครองคณะสงฆ์แล้ว ท่านยังเป็นพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการของประเทศไทยรูปหนึ่ง ได้ตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและปรัชญากว่า ๖๐ เล่ม งานพิมพ์ต่าง ๆ ของท่านทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ รวมทั้งหนังสืออื่น ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ปรัชญากรีก พุทธวิธีสร้างสันติภาพ จริยธรรมชาวพุทธ โลกทัศน์ของชาวพุทธ และ วันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลสหประชาชาติ

ท่านได้รับเชิญให้กล่าวบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ และได้รับเชิญให้บรรยายธรรมเป็นประจำทุกปีทั่วประเทศและทั่วโลกตั้งแต่ ๒๐ ปีที่แล้วมา ซึ่งรวมทั้งการบรรยายธรรมเป็นชุดต่อเนื่องในสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นผู้แทนของประเทศไทยเสนอบทความทางวิชาการในที่ประชุมใหญ่ขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกที่กรุงเทพมหานคร และในที่ประชุมสัมมนาผู้นำทางศาสนาที่จัดเนื่องในการประชุมใหญ่ขององค์การสหประชาชาติ ณ กรุงโคโรประเทศอียิปต์

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ ท่านได้รับเชิญไปบรรยายเรื่อง “พุทธทัศน์ะสลายความขัดแย้ง” ในการประชุมสุดยอดผู้นำทางศาสนาและจิตวิญญาณเพื่อสันติภาพโลก ณ องค์การสหประชาชาติ นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา สามเดือนต่อมาท่านได้บรรยายพิเศษเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพของโลก” ในการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลกครั้งที่สอง ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย

ในรอบ ๑๐ ปีที่ผ่านมาท่านได้รับอาราธนาไปบรรยายธรรม และแสดงปาฐกถาเป็นภาษาอังกฤษจำนวนหลายครั้งในที่ประชุมนานาชาติในหลายประเทศทั่วโลก ซึ่งรวมทั้งสำนักงานใหญ่องค์การสหประชาชาติ

ด้วยการเป็นที่ยอมรับในงานบทความด้านวิชาการและการสละอุทิศตน เพื่อสังคมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของท่าน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของประเทศไทยจึงพระราชทานตำแหน่งศาสตราจารย์สาขาปรัชญาแก่ท่าน ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

ท่านได้เป็นประธานคณะกรรมการจัดงานในการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่สอง จัดขึ้นตั้งแต่วันที่ ๕ - ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๓

นอกจากนี้ ท่านยังเป็นประธานคณะกรรมการจัดประชุมสภาผู้นำศาสนาแห่งโลก ณ พุทธมณฑล และศูนย์การประชุมสหประชาชาติ ระหว่างวันที่ ๑๒ - ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๕

สองปีต่อมา ท่านได้ทำหน้าที่เป็นประธานคณะกรรมการจัดงานการประชุมสภาผู้นำศาสนาแห่งโลก พร้อมกับการจัดการประชุมสุดยอดผู้นำเยาวชนเพื่อสันติภาพแห่งโลก ณ พุทธมณฑล ระหว่างวันที่ ๒๔ - ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๗ และเป็นประธานคณะกรรมการจัดงานการประชุมการทำงานร่วมกันชาวพุทธนานาชาติ ครั้งที่หนึ่ง หัวข้อ “เอกภาพและความร่วมมือของชาวพุทธ” ณ พุทธมณฑล และศูนย์การประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ ๑๖ - ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ และจากนั้นเป็นต้นมาก็เป็นแกนหลัก และประธานการจัดงานเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลกที่ประเทศไทย และเป็นประธานคณะกรรมการจัดงานประชุมนานาชาติ วันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ครั้งที่สอง และครั้งที่สาม อย่างต่อเนื่องในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ และ พ.ศ. ๒๕๔๙ ตามลำดับ

หลังจากการจัดประชุมวิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๘ ประมุขสงฆ์และผู้นำชาวพุทธทั่วโลกได้ลงนามในแถลงการณ์ร่วมรับรองให้พุทธมณฑลเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลก

ท่านเป็นประธานคณะกรรมการการจัดงานการประชุมนานาชาติ ครั้งที่สี่ วันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ ๒๖ -๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ภายหลังจากประชุมท่านได้รับเลือกเป็นนายกสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ

เดิมท่านเป็นที่รู้จักกันในนามของพระมหาประยูร มีฤกษ์ พระเมธีธรรมาภรณ์ พระราชวรมุนี พระเทพโศภณ ด้วยการที่ท่านเป็นที่ยอมรับในเรื่องการสนับสนุนส่งเสริมต่าง ๆ แก่คณะสงฆ์และสังคมอย่างกว้างขวาง เมื่อวันที่ ๕ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ท่านได้รับพระบรมราชโองการ เลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระธรรมโกศาจารย์ สุนทรญาณดิลก สาธกธรรมวิจิตร ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

สรุปหลักการประยุกต์พุทธวิธีการสอนของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร มีฤกษ์) ท่านสอนโดยประยุกต์กับศาสตร์วิชาสมัยใหม่ทันกับโลกยุคปัจจุบันโดยยึดหลักพุทธศาสนาเป็นสิ่งสำคัญพระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ ซึ่งมีฐานมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่สอนในเรื่องการพึ่งตน อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน เศรษฐกิจพอเพียงสอนเรื่องการพึ่งตนเอง สภาพที่เป็นอยู่ปัจจุบันเป็นเพราะไม่รู้จักพอเพียง คือ

- ไม่รู้จักพึ่งตนเอง ไปกู้เงินต่างประเทศมากเกินไป
- ไม่รู้จักคำว่าพอใจตามมี ยินดีตามได้ คือไม่สั้น โดย ตามหลักพระพุทธศาสนา
- ไม่รู้จักคำว่าพอดี คือ มัตตัญญูตา หรือทางสายกลาง มีชดภูมิมาปฏิบัติ

เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมีฐานมาจากภูมิปัญญา ทางพุทธศาสนา คือ

- เรื่อง อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ การพึ่งตนเอง พยายามใช้ทรัพยากรในประเทศของเราเอง
- รู้จักคำว่าพอเพียง คือ พอใจตามมี ยินดีตามได้ ตามหลักสั้นโดย
- รู้จักคำว่าพอดี มีชดภูมิมาปฏิบัติ คือ ทางสายกลาง โดยให้มีความสุขกาย และสุขใจไป

ด้วยกัน

หลักธรรมดังกล่าวนี้มีอยู่ในเศรษฐกิจพอเพียง ชาวพุทธต้องช่วยขยายแนวพระราชดำรินี้ไปทั่วโลก ให้เป็นภูมิปัญญาของโลก สามารถส่งออกทางความคิด เป็นทรัพย์สินทางปัญญาไปช่วยชาวโลกได้คือการประยุกต์ธรรมะของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร มีฤกษ์) ให้เข้ากับยุคสมัยโลกปัจจุบัน

๔.๓.๔ พระราชวรมุนีเทศ (พยอม กลฺยาโณ)

พระราชวรมุนีเทศ (พยอม กลฺยาโณ) ได้ประยุกต์ธรรมโดยรูปแบบวิธีการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะใช้คำพูดสอนหลักธรรม โดยนำข่าวสารที่ทันสมัยไม่ตกข่าว นำเหตุการณ์ปัจจุบัน มาพูดแล้วโยงเข้าธรรมะยกตัวอย่างเด็กที่ตีๆ คนแก่ที่ตีมาแล้ว เช่น จากรายการคนค้นคน

บางครั้งก็นำภาพมาแสดงเพราะคำพูด ๑,๐๐๐ คำ ยังไม่เท่าภาพเพียงหนึ่งภาพ การเผยแพร่พระพุทธรูปศาสนานั้น ควรเผยแพร่โดยการสอนหลักธรรม สอนเรื่องที่น่าดีใจยังไม่เข้าใจ แม้กระทั่งเรื่องการรับพร การทำบุญ การดำรงชีวิต ของคนในครอบครัว เรื่องลูกกับพ่อแม่ หน้าที่ของพ่อแม่กับลูก และเรื่องการทำงาน เรื่องที่อาตมาสอนมากที่สุดคือ เรื่องธรรมะกับการทำงาน จะเทศน์สอนพูดให้ฟัง ทำให้ดูและที่สำคัญ คือ อยู่อย่างที่เป็นประโยชน์ให้เห็น จะไม่อยู่อย่างว่างจากการทำประโยชน์ การนำสิ่งที่มีอยู่ใน ธรรมชาติเอามาประดิษฐ์ประกอบการสอน ถือเป็นการลงทุนน้อยที่สุดหรือเอามาอุปมา อุปมัย ที่จะทำให้เกิดการอยากรู้หรืออยากเห็น อยากจะศึกษาอยากจะทำตาม สำหรับสื่อที่ใช้, ในอดีตตอนที่ยังไม่มีชื่อเสียง ครั้งแรกๆเทศน์จากคัมภีร์ ต่อมาเริ่มไป ขอเทศน์ตามโรงเรียน แต่ทางโรงเรียนไม่ให้อาตมาเทศน์ จึงตัดสินใจนำภาพไปชักให้เด็กดูที่ข้างๆ โรงเรียน พอเด็กมาล้อมกันเขอะๆ และมีครูบางคนมาเห็นเข้า จึงนิมนต์ให้เข้าไปเทศน์ในโรงเรียน ตั้งแต่นั้นมาก็เริ่มไปเทศน์ในโรงเรียนเรื่อยๆ ครอบคลุมเทศน์โดยออกค่าใช้จ่ายเองสื่อที่ใช้สำหรับ การเผยแพร่ได้แก่ สไลด์ ภาพวาด ภาพเคลื่อนไหว ภาพถ่าย เช่น ถ่ายภาพสุนัขขี้มเหลืองแล้วใช้การบรรยายธรรมประกอบ

ประวัติพระพยอม กลฺยาโณ วัดสวนแก้ว นนทบุรี นามเดิม พยอม จันทเพชร เกิดวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๒ ปีฉลู บิดา นายเปล่ง จันทเพชร มารดา นางสาวจันทเพชร ภูมิลำเนา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี บรรพชาเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๐๒ และอุปสมบท เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๓ ณ วัดสังวรวิมลไพฑูริย์ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยมีพระครูนนทประภากร เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดพิศุณเฑียร เป็นพระอุปัชฌาย์

การศึกษา

พ.ศ. ๒๕๐๐ เข้ารับการศึกษา ที่โรงเรียนสังวรวิมลไพฑูริย์

พ.ศ. ๒๕๑๓ อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ที่วัดสังวรวิมลไพฑูริย์

พ.ศ. ๒๕๑๔ จบนักธรรมตรี ที่วัดอัมพวัน จังหวัดนนทบุรี

พ.ศ. ๒๕๑๕ จบนักธรรมโท ที่วัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี

พ.ศ. ๒๕๑๖ จบนักธรรมเอกที่วัดบางอ้อยช้าง จังหวัด นนทบุรี

พ.ศ. ๒๕๑๗ เข้าศึกษาปฏิบัติธรรมที่สวนโมกข์ จังหวัด สุราษฎร์ธานี

ได้รับปริญญาหมาบัณฑิตและดุสิตบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาต่างๆ ดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๕๓๗ ปริญญาหมาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาพุทธศาสน์) จากสภามหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๓๗ ปริญญาหมาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาพัฒนาสังคม) จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)

พ.ศ. ๒๕๔๑ ศึกษาศาสตร်คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน)
จากสภามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

พ.ศ. ๒๕๔๑ นิเทศศาสตร်คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล

พ.ศ. ๒๕๔๖ พุทธศาสตร်คุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาธรรมนิเทศ) จากสภา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ได้รับพระราชทานสมศักดิ์ ดังนี้

พ.ศ.๒๕๓๘ "ได้พระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระพิศาลธรรมพาที

พ.ศ.๒๕๔๗ "ได้พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระราชธรรมนิเทศ

ประกาศเกียรติคุณและรางวัล การปฏิบัติธรรม เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม พระพยอม
กล่าวไว้ว่า" การปฏิบัติธรรมที่ปฏิบัติมากเป็นกรณีพิเศษในช่วงแรกๆ ก่อนที่จะไปสวนโมกข์ก็คือ
นั่งฟังเทียน ส่วนคำบริกรรมใช้คำว่า สัมมา อรหังบัง ปองหนอยุบหนอบ้าง หลังจากสวนมนต์
เสร็จและพระรูปอื่นๆ ออกไปหมดแล้ว จะนั่งฟังเทียนจนหมดแท่ง บางครั้งเกิดนิมิตอะไรบางอย่าง
มากหลอกให้หลง นึกว่าตัวลอยบ้าง นึกว่าไม่หายใจบ้าง เหมือนกับว่าหมดลมหายใจ ตอนนั้นรู้เพียง
เท่าที่บอกกันว่า กล้ามมีอำนาจ จะทำให้เกิดปฏิหารย์ จึงตั้งใจปฏิบัติเพียงเพื่อให้ได้อะไรเป็นพิเศษ
ที่เป็นอำนาจอภิญญาเท่านั้น โดยไม่รู้ชัดเจนเลยว่า เป้าหมายของการปฏิบัติที่แท้จริง ควรจะปฏิบัติ
เพื่อให้เกิดความสงบ และเพื่อการดับทุกข์ หลังจากที่ได้ไปสวนโมกข์มาแล้ว จึงได้เริ่มรู้ว่าปฏิบัติผิด
ทาง สิ่งที่ศึกษามากที่สุดตอนจำพรรษาอยู่ที่สวนโมกข์ก็คือ ธรรมบรรยายของท่านเจ้าคุณอาจารย์
พุทธทาสฟั่งแล้วจด การอ่านหนังสือทำให้เกิดความรู้ แล้วจะเริ่มร่อนวิชา จึงอยากจะลองเทศน์ ลอง
สอน ลองเผยแผ่ เมื่อไปยื่นดูพระรูปอื่นที่เก่งๆ อธิบายภาพปริศนาธรรมที่อยู่ในโรงมหรสพทาง
วิญญูณ ท่านอธิบายได้ดีมาก คนชอบ มีความเข้าใจ ชาบซึ้งและพอใจ จึงอยากจะอธิบายบ้าง เวลาที่
พระเหล่านั้นไม่อยู่ หรือผลอ จะถือ โอกาสนั้นบรรยายต่อจากท่าน ทำเช่นนั้นจนกระทั่งเกิดเรื่อง
ปาฏิหารย์ขึ้น คือ คนที่ไปสวนโมกข์ แล้วอยากจะไปเที่ยวต่อที่อื่นอีก ๙-๕ แห่ง แต่เมื่อฟังการ
บรรยาย กลับรู้สึกชอบใจ จึงฟังการบรรยายต่อและไม่ไปเที่ยวที่อื่นตามโปรแกรมที่จัดไว้ เป็นเช่นนั้น
อยู่นานพอสมควร จึงได้มีโอกาสบรรยาย ๙-๘ ชั่วโมงต่อวันในเวลาต่อมา.."

"ที่สวนโมกข์มีการจัดคอร์สสอนกรรมฐานตามแนวยุบหนอพองหนอ ท่านมหาบุญ
สร้างเป็นผู้สอนต้องปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติกันจนถึง ๕ ทุ่ม นอนเพียงคืนละ ๓-๔ ชั่วโมง
เท่านั้น ทุกคือหลังจาก ๕ ทุ่มไปแล้ว จะไปปฏิบัติต่อบนเขานางเอ และเดินกลับลงมาตอนประมาณ
ตี ๓ เป็นการปฏิบัติเรื่องทรมาน ความกลัว ผู้กับความกลัว เพราะบนเขานางเอ เคยมีผู้หญิงผูกคอตาย
ระหว่างเดินขึ้นไปบนเขา มีดมาก ไฟฉายที่มีอยู่เกิดถ่านหมดพอดี มีต้นไม้ที่ตะไคร่เกาะหนาจน
ดำทมิฬขวางอยู่ข้างหน้า คิดว่าเป็นปรตควางทาง จึงยืนอยู่จนเริ่มรู้สึกชินกับความมืด แต่เผชิญไฟ

ฉายที่ดับไปนั้น ถ่านตึกล้อออกมา ทำให้มีไฟติดขึ้นมาอีกครั้ง แต่กลางๆ เมื่อฉายดูใหม่ปรากฏว่าเป็น
ท่อนไม้เนื้อเอง"

"ส่วนท่านเจ้าคุณอาจารย์พุทธทาส จะสอนเรื่องอานาปานสติ ท่านกล่าวไว้ว่า

"คล้ายๆ กับอาหารมีหลายถ้วย เรากินหลักอยู่ถ้วยหนึ่ง นอกนั้นเป็นอาหารจร ตักถ้วย
นั้นหน่อย ลองชิมดูว่า ถ้วนไหนถูกปาก"

เลยนำมาประยุกต์ เสมือนหนึ่งว่าตัวยุบหนอพองหนอบ้าง สัมมาอรหังบ้าง ทำสลิขบ้าง
แต่จะปฏิบัติอานาปานสติเป็นหลักการปฏิบัติที่เคร่งครัดอีกเรื่องหนึ่งคือ การฉันอาหารมือเดียว
ทดลองฉันน้อย บางวันฉันถ้วยเดียว บางครั้งก็ทดลองฉันถ้วยเดียว บางครั้งก็ทดลองฉันวันเว้นวัน
หรือฉันทุกๆ ๒ วัน ขึ้นไปขออาหารอยู่บนภูเขาเพื่อจะจับความรู้สึกต่างๆ

ที่ใดที่ลือกันว่ามิมีอินทรายจะไปนอนอยู่รูปเดียว เช่น ที่วัดที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์พุทธ
ทาสเคยจำพรรษาอยู่ครั้งแรก คือวัดตระพังจิก ที่นั่นเค้าลือกันว่าผีคู่ ก็นแรกเป็นกิ้งก่าที่ปากกล้วยที่สุด
นอนไม่หลับ กิ่งไม้หล่นมาถึงเดียว เหมือนกับฟ้าผ่าหลังคา ท่านเจ้าคุณอาจารย์พุทธทาสเคยกล่าวไว้
ว่า วิธีแก้ความกลัวคือ เวลาที่พบอะไรที่น่ากลัว ให้ยื่นกำหนดลมหายใจ"

จาริกธุดงค์ ตอน ที่ยังจำพรรษาอยู่ที่สวน โมกข์ พระพยอม ได้ออกจาริกธุดงค์หลาย
จังหวัดในภาคใต้ ท่านเคยเล่าว่า การจาริกธุดงค์ครั้งนั้น จริงๆ แล้วเป็นแบบกึ่งธุดงค์กึ่งที่ศึกษา
ต้องการ ไปดูบ้านคูเมือง คูวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ ที่จาริกธุดงค์ผ่านไป และที่สำคัญก็
คือ ต้องการทราบตนเอง เพื่อไม่ให้เป็นคนติดถิ่น ในขณะที่ พระภิกษุมักจะติดถิ่นกัน ไม่ไปไหน
เลย กลายเป็นคนถิ่นยึดไว้

ท่านได้ตอบคำถามเกี่ยวกับวัตรปฏิบัติในขณะที่จาริกธุดงค์ว่า

"ที่เศ็ดเด็ยมากที่สุดคือ ฉันอาหารมือเดียว และไม่ซื้ออะไรฉันเลย ผอมมาก เพราะอาหาร
ไม่ค่อยพอนฉัน ฉันได้ถ้วยเดียว บางวันบิณฑบาตไม่ได้ บางวันบิณฑบาตได้เพียงกล้วยและผลไม้บ้าง
เท่านั้น

ตอนกลางวันจะอ่านหนังสือมากที่สุด ที่เอาติดไปด้วยได้แก่หนังสือที่ท่านเจ้าคุณ
อาจารย์พุทธทาสเขียนไว้ เช่น ขุนทรัพย์จากพระโอบุษฐ์ อริยสังข์จากพระโอบุษฐ์ พุทธประวัติจากพระ
โอบุษฐ์ ปฏิกิจสมุปาจากพระโอบุษฐ์ เป็นต้น ถ้ารู้สึกง่วง จะเดินจงกรม

กลางคืนจะเจริญสมาธิภาวนา และเดินจงกรมบ้างสลับกันไป ส่วนเวลาอนอนจะนอนบน
หินเพราะกลัวงูกะปะ ทางใต้จะมีหินงอกจากดินสูงขึ้นมาจากพื้น เป็นหินแดง เวลาอนอนจะรู้สึกร้อน
ที่หลังมากจนแทบพองไหม้ เพราะหินงอกที่ใช้เป็นที่นอนนั้นตกแดดอยู่ทั้งวัน พอตกคึกจะรู้สึก
หนาวมาก น้ำค้างที่ตกลงมาทำให้ที่นอนเปียกไปหมด..."

ท่านเล่าจากความทรงจำต่อไปว่า

"การจาริกธุดงค์ทำให้มีโอกาสนปลีกตัวไปอยู่ตามป่าตามเขา ได้วิเวก ไม่คลุกคลีกับคน ได้มุมสงบ เวลาทั้งหมดไม่ได้ยุ่งกับใคร ดูแต่ตัวเอง"

มีบทกลอนหนึ่งของท่านเจ้าคุณอาจารย์พุทธทาสที่พระพยอมชอบมาก บทกลอนนั้นได้แก่

"จงรู้จัก ตัวเอง" คำนี้หมาย

ว่าค้นพบ แก้วได้ ในตัวท่าน

หากนอนตัว ทำไม ให้ป่วยการ

ดอกบัวบาน อยู่ในเรา อย่าเขลาไป

ในดอกบัว มีมณี ที่เอกอุตม์

เพื่อนมนุษย์ ค้นหา มาให้ได้

การตรัสรู้ หรือรู้ สิ่งใดใด

ล้วนมาจาก ความรู้ ตัวเอง ๆ

สรุปหลักการประยุกต์พุทธวิธีการสอนของพระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) ท่านสอนโดยใช้วิธีการสื่อสารโดยนำข่าวสารที่ทันสมัยไม่ตกข่าว นำเหตุการณ์ปัจจุบัน มาพูดแล้วโยงเข้ากับธรรมะมาประยุกต์ให้เยาวชนคนหนุ่มสาวรับฟังได้อย่างสนุกสนานและเข้าใจในธรรมะแบบง่าย คือทำเรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก มาอธิบายโดยเข้าใจง่าย นี้อวิธีการประยุกต์ธรรมะของพระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ)

๔.๔ พระสงฆ์กับการประยุกต์พุทธวิธีในการทำหน้าที่สอน

พระสงฆ์ในปัจจุบันได้ประยุกต์พุทธวิธีการสอนโดยใช้รูปแบบตามอย่างพระพุทธรเจ้า เพราะเป็นยอดบรมครูของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ทรงมีหลักการในให้การศึกษา และการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้ที่ได้รับการศึกษา และรับคำสอน ได้ดวงตาเห็นธรรม และบรรลุมรรคผลเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ เพราะพระองค์ทรงมีหลักในการให้การศึกษา และการสอน พร้อมทั้งเทคนิคที่ผู้ทำหน้าที่สอน พระสงฆ์จึงได้นำหลักการสอนที่เรียกว่าพุทธวิธีมาปฏิบัติ ตามดังนี้

๑. หลักการสอน

พระสงฆ์กับการทำหน้าที่สอนในฐานะที่เป็นครูอาจารย์นั้นในแต่ละครั้งจำเป็นต้องมีหลักในการสอน เพื่อเป็นแนวทางให้มุ่งไปสู่เป้าหมายที่วางเอาไว้คือ ให้นักเรียน นักศึกษา ที่รับการถ่ายทอดความรู้ได้รับผลสูงสุดในสิ่งที่ได้ถ่ายทอดออกไป ในทางพระพุทธศาสนาได้วางหลักการ

ไว้ ๓ ประการ คือ (๑) อภิญญาขัมมเสสนา สอนให้รู้จริงเห็นจริงในสิ่ง (วิชา) ที่ควรรู้ ควรเห็น (๒) สนิทานขัมมเสสนา สอนอย่างมีเหตุผล ที่ผู้ฟังพิจารณาไตร่ตรองตามแล้วเห็นจริง เห็นเป็นความถูกต้องดังงามได้ ทำให้ผู้รับการสอนเกิดความเข้าใจ และเกิดปัญญาในเรื่องนั้น อย่างถ่องแท้ เสมือน หางของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง จุดไฟให้เกิดแสงสว่างในที่มืด และ (๓) สัปภาฎุหาริยขัมมเสสนา สอนเป็นอศจรรย คือ เมื่อรับการสอนแล้วนำไปปฏิบัติตามที่ประสบผลสำเร็จตามควรแก่การปฏิบัติจริงเป็นอศจรรย^๑

ดังนั้นหลักการสอนที่ดี คือ สอนให้รู้เห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ ควรเห็น สอนอย่างมีเหตุผล เมื่อได้พิจารณาตามจะเข้าใจได้อย่างชัดเจน และเมื่อนำไปปฏิบัติจะเกิดผลตามนั้นจริง ๆ อย่างเช่น เรื่องพระยสะที่พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้ให้เห็นความเป็นจริงของชีวิต กระทั่งได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในขณะที่เป็นภรรยาอยู่ เป็นต้น

๒. เทคนิคในการสอน

การสอนที่จะให้เกิดประสิทธิผลต่อผู้เรียนนั้น จะต้องอาศัยเทคนิคหรือวิธีการสอนที่ดี เริ่มตั้งแต่การชี้แจงเนื้อหาโดยสรุป การบอกถึงวัตถุประสงค์ของเรื่องที่จะเรียน การลำดับเนื้อหาการยกตัวอย่างประกอบที่ชัดเจน น้ำเสียง ท่าทาง บุคลิกภาพ สื่อหรืออุปกรณ์ช่วยสอนต่าง ๆ ซึ่งเทคนิคที่จะใช้ต้องสอดคล้องกับเนื้อหา เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนจึงจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนรู้ ในที่นี้ได้นำเทคนิค หรือวิธีการสอนที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอนบุคคล หรือกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เรียกว่า ลีลาการสอน ๔ ประการ คือ (๑) สันทัสสนา ชี้แจงบรรยายเรื่องนั้นให้ละเอียด แจ่มแจ้ง ชัดเจน (๒) สมာทปนา พูดโน้มน้าว ชักชวนใจให้ผู้รับการสอน ยอมรับเอาไปปฏิบัติหรืออยากทำตาม (๓) สมุตเตชชา เราย้ำใจให้อาจหาญแก่กล้า คือ ปลุกเร้าให้กระตือรือร้น เกิดความอดสาหะ เกิดกำลังใจ เชื่อมมั่นในตนเองที่จะทำให้ปฏิบัติให้สำเร็จได้ และ (๔) สัมปหังสนา สร้างอารมณ์ให้ผู้รับการสอนเกิดความร่าเริงใจ และเกิดความเพลิดเพลินในเรื่องที่สอน ฟังแล้วอยากฟังอีก^๒

ดังนั้นเทคนิคการสอนที่ดีนั้น คือ ชี้หลัก ชักชวน ปลุกใจ ให้เพลิน ในเรื่องที่สอนแต่ละครั้งดังกรณีตัวอย่าง ที่พระผู้มีพระภาค ทรงใช้ในการให้การปริกษาที่นำมาแสดงไว้ เช่น ในเรื่อง ลิงกาลกามาฬ ที่ทรงแสดงการไหว้ทิศ ๖ ให้นำไปปฏิบัติตาม เป็นต้น

๓. จุดมุ่งหมายในการสอน

ในการสอนแต่ละครั้งนั้น ผู้ทำหน้าที่จะต้องมีจุดมุ่งหมายถึงเรื่องที่สอน วิชาที่สอน เพื่อมุ่งหมายให้เกิดสิ่งใดขึ้นในตัวของผู้เรียน ในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้วางหลักซึ่งเป็นเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาไว้ ผู้ทำหน้าที่สอนสามารถนำไปใช้ได้ คือ (๑) จักขุญจณกรณียา เพื่อสร้าง

^๑ อจ. ดิก. (บาลี) ๒๐/๕๖๕/๓๕๖.

^๒ ที.ที. (บาลี) ๕/๑๕๘/๑๖๑.

ดวงตา คือ ปัญญา และญาณ เครื่องรู้เครื่องเข้าใจให้เกิดขึ้น (๒) ทมถาย เพื่อรู้จักฝึกฝนตนเอง (๓) อุปสมาย เพื่อพัฒนาจิตใจให้สงบระงับ (๔) อภิญญา เพื่อความรู้ยิ่ง (๕) สัมโพชาย เพื่อความรู้ดี และ (๖) นิพพานาย เพื่อความดับเพลิงกิเลส และกองทุกข์^๕

จุดมุ่งหมายในการสอนก็เพื่อสร้างปัญญา ในรู้จักฝึกตนเอง พัฒนาจิตใจ มีความรู้ยิ่ง รู้ดี และสามารถดับทุกข์ได้ในที่สุด ดังกรณีที่พระผู้มีพระภาคทรงสอนพระปัญจวัคคีย์ให้รู้ และเข้าใจ จนสามารถดับทุกข์ได้ เป็นสักขีพยานในการตรัสธรรมของพระองค์

๔. คุณสมบัติของครูอาจารย์ที่ดี

ครูอาจารย์กับศิษย์จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในฐานะเป็นกัลยาณมิตรคือ ผู้มีความปรารถนาดีและช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ในพระพุทธศาสนาได้แสดงคุณสมบัติของครูที่ดีไว้ดังนี้

๔.๑ ปฏิสัมภिता ๔

๑) อุตตปฏิสัมภिता มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง แจ่มแจ้ง ถูกต้อง ในเนื้อหาสาระของวิชาที่สอน

๒) ชัมมปฏิสัมภिता มีความเข้าใจ แจ่มแจ้ง แดกฉาน ในหัวข้อวิชา สามารถยกหัวข้อแล้วอธิบายความได้โดยพิศดาร

๓) นิรุตติปฏิสัมภिता มีความเชี่ยวชาญ ในการใช้ภาษาเป็นสื่อในการสอนที่ ทำให้นักเรียนนักศึกษาเข้าใจได้ง่าย สามารถบรรยายเป็นเหตุเป็นผล เป็นลำดับต่อเนื่องกัน ไม่พูดวากวน ไม่พูดสับสน

๔) ปฏิภาณปฏิสัมภिता มีปฏิภาณไหวพริบจับใจ สามารถเข้าใจ และคิดหา เหตุผลได้อย่างเหมาะสม จับใจ ทั้งสามารถแก้ปัญหา และได้ตอบปัญหาได้อย่างถูกต้อง และ ทันที่ทันใจ^๖

๔.๒ กัลยาณมิตตตา ๗

คุณสมบัติของครูที่ดี จะต้องมีความเป็นกัลยาณมิตรที่คอยชี้ประโยชน์แก่ศิษย์ครุ นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการจัดการศึกษาทุกระดับ เนื่องจากครูจะเป็นผู้จุดประกายแห่งความรู้ เป็น ต้นแบบความคิด จุดรั้งสติของศิษย์ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง เป็นผู้สร้างคุณภาพให้แก่ศิษย์ทั้ง วิชาชีพ และวิชาชีวิตหรือวิชาเชิงจริยธรรม รูปแบบการสอนไม่ว่าจะเป็นแบบใด องค์กรประกอบที่สำคัญยิ่งของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ คือ ครู ในอดีตทุก ๆ สังคมจะยกย่องให้เกียรติครู อาจารย์ ผู้สอนเป็นอย่างมาก และยึดเอาผู้สอนเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ ทำให้ครูมีบทบาท และมีอิทธิพล

^๕ วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓.

^๖ อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๑๖.

ต่อศิษย์ในหลาย ๆ ด้าน เนื่องจากครูเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและคุณธรรมสูง ซึ่งถ้าสรุปถึงคุณสมบัติของครูของสังคมแล้วก็จะได้ลักษณะของครูที่ดี ๒ ประการ คือ (๑) องค์ความรู้ และ (๒) องค์ธรรม คุณสมบัติ ๒ ประการข้างต้น เป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของครูที่ดีของสังคม ครูที่ดีนั้นต้องเป็นทั้งภายในและภายนอก หมายถึง มีความรู้ในศาสตร์ที่จะสอนและศาสตร์อื่น ๆ ที่จะนำมาบูรณาการการสอนได้ และมีคุณธรรมซึ่งบุคคลที่จะมาเป็นครูต้องมีกัลยาณธรรม หมายถึง คุณสมบัติของครู ที่เป็นมิตรแท้ของศิษย์ ในทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงคุณธรรมของครูผู้เป็นกัลยาณมิตรไว้ ๗ ประการ คือ

๑) ปิโย ประพฤติตัวน่ารัก คือ วางตัววางตน ให้เป็นผู้มีกิริยามารยาทอันเรียบร้อย เป็นผู้น่ารัก น่านับถือ มีใจเมตตากรุณา เอื้ออารีต่อนักเรียนนักศึกษาเป็นอย่างดี

๒) ครู มีใจหนักแน่น ทำตนให้เป็นผู้มีใจหนักแน่น นำเคารพ เป็นผู้ที่น่าไว้วางใจ และเป็นທີ່พึ่งได้

๓) กวานิโย นายกย่อง เป็นผู้ที่นายกย่องในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้ และภูมิปัญญาอย่างแท้จริง โดยฝึกฝน อบรม ศึกษาค้นคว้า และวิจัย เพิ่มเติมอยู่เสมอ

๔) วัตตจา จ สอนเก่ง มีศิลปะ และเทคนิคในการสอน รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ และสามารถให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนนักเรียนนักศึกษา ในทางที่ดีมีประโยชน์ เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕) วจนักข โม อดทนต่อถ้อยคำ มีความอดทนต่อคำตำหนิ หรือคำล่วงเกิน พร้อมทั้งจะรับฟังคำถาม หรือข้อสงสัยต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนวิจารณ์ คัดค้าน ได้เถียงได้

๖) คัมภีรญจะ กถิง กัดดา มีความสามารถอธิบายเรื่องที่ยาก และลึกซึ้งให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่าย ๆ โดยรู้จักใช้เทคนิคหรือนวัตกรรมใหม่ ๆ เข้ามาช่วยสอนเพื่อสร้างความเข้าใจในเนื้อหาให้มากขึ้น

๗) โน จัญฐาเน นิโยชเย ไม่สอนหรือแนะนำลูกศิษย์ในทางเสียหาย ไม่เกิดประโยชน์ แต่จะสอนหรือชี้แนวทางที่เป็นประโยชน์ แต่จะสอนหรือชี้แนวทางที่เป็นประโยชน์ให้แก่ศิษย์^{๑๑}

อย่างไรก็ตามครูผู้ทำหน้าที่สอนต้องมี มารยาทเรียบร้อย นำเคารพนับถือ มีศิลปะในการสอน ยินยอมให้คัดค้าน ทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย และแนะนำในสิ่งที่ดี ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า ธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ คือ

๑. อนุบุพพิทถา สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาตามลำดับความง่ายยากกลุ่มเล็กมีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

^{๑๑} อจ. สดตค. (บาลี) ๒๓/๑๕/๒๕., อจ. สดตค. (ไทย) ๒๓/๑๕/๕๗.

๒. ปริยายทศสาวี จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจ คือ ชี้แจงยกเหตุผลมา แสดงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยกเรื่องไปต่าง ๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนว เหตุผล

๓. อนุทยตา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอนเขาด้วยจิต เมตตา มุ่งจะให้ประ โยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔. อนามัยสันคร ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อาภิส คือ สอนเขามีไม่มุ่งที่ตนจะ ได้ลาภ สินจ้าง หรือ ผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อนุปหัจจ วาจจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลัก ตาม เนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เลียดสีข่มขู่ผู้อื่น^{๑๒}

การกล่าวถึงความสำคัญของคนที่มาทำหน้าที่เป็นผู้สอน คือครู ที่ควรจะมีทั้งวิชาคือ ความรู้ทางด้านวิชาการ และจรณะคือความประพฤติสามารถนำมาเป็นแบบอย่างของศิษย์ได้ หาก เปรียบครูเป็นแม่พิมพ์ และพ่อพิมพ์ เมื่อแม่พิมพ์ และพ่อพิมพ์ดี ก็สามารถทำให้สิ่งที่พิมพ์คือลูกศิษย์ ออกมาดีตามไปด้วย และในส่วนของศิษย์เองก็ต้องมีคุณธรรมจรยาบรรณที่จะปฏิบัติเช่นเดียวกัน ดังจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

สรุปความว่าความสำคัญของครูหรือผู้สอนวิชาแก่ศิษย์ ครูต้องเป็นแบบอย่างแก่ผู้เรียน คือทำตัวเองให้ผู้เรียนได้เห็นแล้วนำไปปฏิบัติตามหลักทางพระพุทธศาสนาจึงจะนำความสุขมาให้แก่ ตนและสังคมซึ่งสิ่งเหล่านี้พระสงฆ์ได้นำมาปฏิบัติในฐานะเป็นครูในทางศาสนา โดยได้ยึดหลัก พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์และสามารถเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ได้อย่างถูกต้องและเกิดความผาสุกต่อสังคมอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน

๔.๕ พระสงฆ์กับการประยุกต์หลักพุทธวิธีมาใช้กับผู้เรียน

พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันได้นำหลักพุทธวิธีในการให้การปรึกษากับผู้เรียนซึ่งพระสงฆ์ก็ จะพิจารณาผู้เรียนเป็นอันดับแรกก่อนว่าผู้เรียนเป็นใครมีความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา มาก น้อยเพียงใด ก็จะทำการใช้เทคนิคการสอนและหลักธรรมในการอบรมฝึกฝน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ในหลักธรรมนั้นๆ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกผู้เรียน ดังนี้

๑. จำแนกโดยระดับสติปัญญา ก็สามารถแบ่งผู้รับการสอนได้ ๔ ประเภท เปรียบด้วย ดอกบัว ๔ เหล่า คือ

๑) อุคฆะติตัญญู ระดับสติปัญญาขั้นอัจฉริยะ พอยกหัวข้อขึ้นมาสอนก็ สามารถเข้าใจได้ฉับพลัน เหมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ พอดีแสงอาทิตย์ก็บานทันที

^{๑๒} อจ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๕/๒๐๕.

๒) วิปะจิตัญญู ระดับสติปัญญาฉลาด ต่อเมื่ออธิบายขยายความหัวข้อนั้น ก็
สามารถเข้าใจได้ เหมือนดอกบัวที่เจริญขึ้นมาเสมอน้ำ พอรุ่งขึ้นต้องแสงอาทิตย์ก็สามารถบานได้

๓) เนยยะ ระดับสติปัญญาปานกลาง ต้องก่อกองแนะนำ ซึ่งแจ้งด้วยวิธีการ
ฝึกอบรม เปรียบเหมือนดอกบัวที่ก้านเจริญแล้ว แต่ยังไม่ขึ้นน้ำใช้เวลาอีกหลายวันกว่าที่จะโผล่พื้น
น้ำ ต้องแสงอาทิตย์ได้

๔) ปทปรมะ ระดับสติปัญญาต่ำสุด สอนให้เข้าใจเนื้อหาได้ยากอาจจะรู้ได้
เพียงตัวบทหรือพยัญชนะ หรือถ้อยคำเท่านั้น เสมือนดอกบัวที่เพิ่งออกจากเหง้า ยังจมอยู่ใต้น้ำที่ดิน
เลนอยู่ เสี่ยงต่อการที่ปลา และเต่าจะกัดกินเป็นอาหาร^{๑๑}

๒. จำแนกโดยผลของการศึกษา แบ่งได้ ๓ ประเภท คือ

๑) อปภัททปริยัติ พวกเรียนคัจจุพิช ประเภทความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด มี
ความรู้ที่เป็นพิชแก่ตนเอง

๒) นิตรณปริยัติ พวกเรียนเพื่อถอนความทุกข์ยาก เมื่อเรียนแล้วก็สามารถ
หาความสุขประสบความสำเร็จในชีวิตได้

๓) ภัณฑาคาริกปริยัติ พวกเรียนเพื่อเป็นขุนคลังแห่งวิชาการ เมื่อเรียนแล้ว
นอกจากเป็นผู้สามารถประสบความสำเร็จในชีวิตได้แล้ว ยังเป็นแหล่งข้อมูลเป็นที่ปรึกษาทาง
วิชาการแก่บุคคลอื่นได้ด้วย^{๑๒}

อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาได้กำหนดหลักการเกี่ยวกับจรรยาบรรณของศิษย์หรือ
ผู้เรียนควรปฏิบัติต่ออาจารย์หรือผู้สอนอย่างไร ดังนั้นพระสงฆ์ก็มีความเป็นฐานะครูเมื่อทำการ
สอนแล้วก็ถือว่ามอบวิชาความรู้ให้แก่ผู้เรียนหรือแม้แต่พระสงฆ์เองก็ถือว่าเป็นศิษย์ของพระองค์
ผู้เป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจรรยาบรรณในการ
แสดงออกซึ่งความเคารพต่อผู้อื่นมีใจความดังนี้

๑) ลูกขึ้นยืนรับ การลูกรับ เป็นการให้เกียรติ ให้ความเคารพครูอาจารย์
กิริยาขึ้นเป็นการให้ความเคารพนั้น ขึ้นอยู่กับสถานที่ ซึ่งเป็นการแสดงออกด้วยความเหมาะสม

๒) ช่วยทำกิจธุระของครูอาจารย์ การเข้าไปช่วยทำกิจธุระ เกี่ยวกับการเรียน
การสอน หรือกิจธุระอื่น ๆ อันเป็นการแบ่งเบาภารกิจของครูอาจารย์

๓) เชื้อฟังคำแนะนำสั่งสอนของครูอาจารย์ ตามธรรมดาครูอาจารย์ที่ดีนั้น
ท่านย่อมจะสั่งสอนศิษย์ด้วยจิตเมตตา ด้วยความปรารถนาดีเสมอ ดังนั้น เมื่อท่านสั่งสอน หรือว่า
กล่าวตักเตือนอะไร ต้องตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ให้ฟังก่อนจึงเชื่อเรียกว่า เชื้อฟัง แล้วเต็มใจที่จะ

^{๑๑} ศ. อจ. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๔๑.

^{๑๒} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๓๐๕-๓๐๖.

ปฏิบัติตามคำสอนนั้น ๆ ข้อนี้สำคัญมาก เพราะถ้าไม่เชื่อฟังแล้ว การปฏิบัติตามหน้าที่อื่น ๆ ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้

๔) อุปัฏฐาก การแสดงความกตัญญูกตเวที การอุปัฏฐากสามารถทำได้ โดยการหาโอกาสเข้าไปช่วยเหลือบำรุง ตอบแทนบุญคุณท่านตามโอกาสสมควร เป็นการแสดงถึงความมีน้ำใจปรนนิบัติช่วยเหลือครูอาจารย์ทำกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ตนเห็นสมควร โดยอาสาทำเองไม่ต้องรอให้ครูอาจารย์ใช้ ก็จัดเป็นหน้าที่ของศิษย์ที่ควรแสดงออก

๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจจดจำ ตาคู หูฟัง มือจด ใจคิด ปากท่อง ถ้าจะถาม หรือตอบ ต้องทำด้วยความเคารพ^๕

คุณธรรมที่ศิษย์พึงปฏิบัติต่อ ครู คือต้อนรับด้วยความยินดีเสมอ ช่วยเหลือการทำงาน เชื่อฟังคำสอน มีความกตัญญูกตเวที และมีความเคารพทุกเมื่อ อย่างเช่น พระราหู^๖ ปฏิบัติต่อพระผู้มีพระภาคด้วยความเคารพ

สรุปความได้ว่า การประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย คือ พระสงฆ์ไทยได้นำหลักธรรมะของพระพุทธเจ้ามาปรับใช้ในการสอนให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน โดยยึดหลักธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างที่ดี แล้วนำมาอบรมสั่งสอนพุทธบริษัท ในยุคสมัยปัจจุบันได้นำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๓-๑๑๒/๑๑๓-๑๒๒.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องการประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย โดยมีวัตถุประสงค์คือ (๑) ศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธรเจ้าที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) ศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระสาวกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (๓) ศึกษาการประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย สรุปผลจากการวิจัยดังนี้

๕.๑.๑ หลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธรเจ้าที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักการในการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธรเจ้าเป็นเรื่องที่พระพุทธรเจ้าทรงคำนึงถึงเพราะจะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ โดยต้องมีเนื้อหา หรือเรื่องที่จะสอน มีตัวผู้เรียนหรือผู้ฟัง และวิธีการสอนครบถ้วนทุกอย่าง ได้แยกเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลพระพุทธรเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่โดยพระองค์ทรงแสดงเองและส่งพระสาวกไปเผยแผ่ทั่วทุกทิศ พระพุทธรองค์ทรงถือว่าการประกาศพระพุทธศาสนาเป็นงานหลัก เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้ เป็นงานแรกที่พระพุทธรองค์ทรงดำริและทรงกระทำแม้กระทั่งลมหายใจสุดท้าย โดยทรงสั่งสอนพระสาวกจนบรรลุคุณพิเศษ ส่วนมากเป็นพระอรหันต์ทรงตรัสสอนให้มีคุณสมบัติ มีวิธีการ และหลักการที่เหมาะสมทุกด้าน เพื่อให้การเผยแผ่แก่ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ หลากหลายประการอันเหมาะสมแก่ผู้ฟัง ตามภูมิหลัง ปัญญาความรู้ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี เมื่อจบการสนทนาจึงมักจะได้รับผลตามความมุ่งหมาย คือ ผู้ฟังได้บรรลุมรรคผลนิพพานบ้าง ได้ดวงตาเห็นธรรมบ้าง เข้าถึงพระรัตนตรัยบ้าง หรือแสดงตนเป็นพุทธมามกะบ้าง แล้วแต่อินทรีย์บารมีของแต่ละบุคคล

พระพุทธรองค์ทรงวางหลักการให้พระสาวกผู้ประกาศพระศาสนาปฏิบัติตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ดังได้ถอดความจากพระบาลีว่าขันติคือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ตรัสว่า พระนิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียน

ผู้อื่น ความสำรวมในปาฏิโมกข์ความรู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะอันสงบ การประกอบความเพียรในอธิจิตนี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงให้ภิกษุผู้เผยแผ่พระศาสดาถึงภาระในการทำหน้าที่ต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อความลำบากทั้งทางกายและจิตใจ ทรงให้โอวาทในข้อที่ไม่ควรกระทำ เช่น การไม่เบียดเบียนการไม่ทำร้ายบุคคลอื่น ไม่ทำบาปทั้งปวง เป็นต้น และข้อที่ควรกระทำ เช่น ความรู้จักประมาณในการบริโภคอาหารตามมีตามได้ การอยู่ในที่พักอันเงียบสงบ หมั่นทำกุศลฝึกจิตให้ผ่องใส เป็นต้น

จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้าที่สำคัญ ๓ ประการ คือ (๑) อภิญญาธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น (๒) สนิทานธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุมีผล ที่ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเองได้ และ (๓) สัปภาฎิหาริยธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัครจริย สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน

วิธีที่ทรงใช้ในการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้ามีหลายวิธีด้วยกัน โดยพระพุทธองค์ทรงเลือกใช้ตามความเหมาะสม ตามสถานการณ์ ตามเหตุปัจจัย ตามกำลังสติปัญญา ตามความพร้อมของผู้ฟัง แต่ที่พบบ่อยพระพุทธองค์ทรงใช้วิธีดังต่อไปนี้ คือ (๑) แบบสนทนา พระพุทธองค์จะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาให้เข้าสู่ความเข้าใจหลักธรรม และเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด (๒) แบบบรรยาย จะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมะประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสาวกเป็นจำนวนมาก และ (๓) แบบตอบปัญหา เป็นวิธีการที่ทรงใช้เมื่อมีผู้มาถามปัญหาความสงสัยข้องใจต่าง ๆ ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบที่เหมาะสม

๕.๑.๒ หลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระสาวกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เถรวาท

หลักการเผยแผ่ธรรมพระสาวกได้ยึดแบบอย่างดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสองค์แห่งธรรมกถึกคือผู้แสดงธรรมผู้เผยแผ่ธรรมต้องยึดหลักแห่งองค์ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ คือ

๑. อนุพุพุกถา กล่าวความไปตามลำดับ คือแสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. ปริยายทศสาวี ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความ ยกเอียงไปต่าง ๆ ตามแนวเหตุผล

๓. อนุทยต ปฏิจจ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือสอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่เขา

๔. น อามิสนตโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือสอนเขามิใช่เพราะมุ่งที่ตนจะได้
ลาภ หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อุตฺตานญฺจ ปฺรณฺจ อนุปฺหจฺจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือสอนตามหลัก
ตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น

หลักพื้นฐานการสอนธรรมของพระสาวกตามแนวพุทธจริยาพระพุทธรเจ้าที่ทรงเน้นข้อ
วัตรให้เป็นแบบอย่างในการสอนโดยยึดหลักการเผยแผ่ธรรมที่พุทธองค์ทรงใช้ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปทั่วทุกสารทิศทั้งจำนวนผู้เผยแผ่และจำนวนของผู้ที่นับถือ
พระพุทธศาสนาก็มีจำนวนมากยิ่งขึ้นต้องยอมรับว่าองค์กรที่สำคัญคือองค์กรผู้เผยแผ่นั้นคือ
พระสาวกทำให้กองทัพธรรมซึ่งมีพระพุทธรเจ้าเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นธรรมเสนาบดี
มีพระมหาโมคคัลลานะเป็นธรรมเสนาช้ายมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การวิจัย
ในครั้งนี้จะเลือกนำเสนอพระสาวกในสมัยพุทธกาลที่ท่านได้ทำงานในเรื่องของการเผยแผ่ที่มี
บทบาทสำคัญๆ เฉพาะบางรูปเท่านั้นมาเป็นตัวอย่างเป็นหลักการการเผยแผ่ธรรมและให้
มองเห็นภาพรวมในบทบาทและรูปแบบวิธีการของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวกใน
สมัยพุทธกาล โดยหลักการการเผยแผ่ของพระสาวกมีตัวอย่างดังนี้

หลักการเผยแผ่ของพระสารีบุตร ท่านก็เป็นมหาสาวกรูปหนึ่งที่โดดเด่นในเรื่องของการ
เผยแผ่พระพุทธศาสนา ยกตัวอย่างที่เห็น ได้ชัดเจน ดังต่อไปนี้ หลังจากอุปติสสปริพาทก ได้ดวงตา
เห็นธรรมหลังจากได้ฟังพระอัสสชิแล้ว ก็เดินทางไปบอกข่าวสารแก่เพื่อรักของตน คือโกธิตะ โดย
กล่าวธรรมที่พระอัสสชิแสดงให้ฟัง ทำให้เพื่อนได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกัน ถือว่าท่านก็เป็น
กัลยาณมิตรที่ดีที่ทำตามสัญญา ต่อมาท่านก็ได้พาบริวารและเพื่อน ได้ไปบวชในสำนักของ
พระพุทธรเจ้าพร้อมกับบริวาร หลังจากที่ท่านบวชจนได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว ก็ได้รับแต่งตั้งเป็น
พระอัครสาวกเบื้องขวา วิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระสารีบุตร ใช้วิธีการเดียวกับพระพุทธรเจ้า คือ
การเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเริ่มต้นที่ดีในการเผยแผ่จะให้ผลสำเร็จดีเป็นอย่างมาก
นอกจากนี้ยังสร้างบรรยากาศให้ปลอดภัย ไม่ตึงเครียด ไม่เกิดความอึดอัดใจแก่ผู้รับ
สารหรือผู้ฟังเป็นสำคัญ อนึ่งการเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่นำมา
เผยแผ่ ไม่กระทบทั้งตนและผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่เสียดสีใคร ๆ ใช้ภาษาที่นุ่มนวล สละสลวย
ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ ตั้งใจสอนหรือเผยแผ่โดยเคารพ พระสารีบุตรให้ลีลาในการสอน
๔ อย่าง คือ (๑) สันทัสสนา อธิบายความชัดเจนแจ่มแจ้ง (๒) สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงชวน
คล้อยตามยอมรับและนำไปปฏิบัติ (๓) สมุตเตชนา การเร้าใจให้เกิดความแกล้วกล้า เกิดกำลังใจ
ไม่ท้อต่อปัญหา และ (๔) สัมปหังสนา การชโลมใจให้เกิดความร่าเริงเบิกบานใจ เปี่ยมด้วย
ความหวัง

๕.๑.๓ การประยุกต์พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย

หลักการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน พระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นบริษัทเดียว ที่มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ย่อมต้องศึกษา ให้เข้าใจถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การนำธรรมะไปสู่ประชาชนเพื่อให้เขาเหล่านั้น ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ อันก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและแก่สังคม โดยทั่วไป พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ เรียกว่า “พระนักเทศน์, พระนักเผยแผ่, พระธรรมจาริก” ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า “ชมมกถิก” โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ รูปแบบและวิธีการเทศนา ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างสะดวกและเป็นที่ยอมรับของประชาชน ดังนั้น แล้วจึงจำเป็นต้องมีสิ่งที่พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรเรียนรู้หลักการเทศน์ที่ถูกต้อง (The principle of sermon) ดังนี้

พระนักเทศน์หรือเผยแผ่ ผู้เชี่ยวชาญในการแสดงธรรม สามารถยกหลักธรรมขึ้นอธิบายได้อย่างแจ่มแจ้ง เป็นที่ประทับใจของท่านผู้สดับรับฟัง ทำให้ผู้ฟังมีจิตเลื่อมใสในคำสอนและจดจำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อพัฒนากาย วาจา และใจ ให้บริสุทธิ์สะอาดปราศจากความชั่วร้าย นักเทศน์ หมายถึง พระผู้นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ไปแสดงให้ผู้ฟังได้รู้และเข้าใจ โดยผู้ฟังเหล่านั้นสามารถปฏิบัติให้บรรลุผล ตามสมควรแก่การปฏิบัติ การประยุกต์การเผยแผ่หรือการเทศนาของพระสงฆ์นั้น การเทศน์แต่ละครั้งผู้เทศน์ต้องตั้งเป้าหมาย หรือจุดมุ่งหมายไว้ จะให้ธรรมะอะไรแก่ผู้ฟังแต่เป้าหมายสูงสุดของเทศน์ขั้นสูงสุด คือ วิมุตติ หมายถึง ความหลุดพ้นจากกิเลสจนถึงมรรคผลนิพพานแต่การเทศน์จนถึง วิมุตติ นั้นเป็นเรื่องยาก ทั้งผู้เทศน์และผู้ฟัง แต่ถึงอย่างไรแล้วผู้เทศน์ก็ต้องใช้ความสามารถในการเทศน์อย่างจริงจัง รู้จิตใจของผู้ฟังว่าเขาต้องการฟังอย่างไร ผู้ฟังก็ควรมีอุปนิสัยในการฟังเพื่อถึงวิมุตติ เมื่อกระทำได้เช่นนี้ แม้จะไม่ถึงวิมุตติตามพุทธประสงค์ แต่ผู้เทศน์ก็ต้องนึกไว้ทุกครั้งทีเทศน์ว่า วิมุตติ คือ จุดหมายของการเทศน์ เพราะวิมุตติมิใช่มีอย่างเดียวแต่มีถึง ๕ อย่าง คือ

๑. วิกขัมภนนิโรธ (วิกขัมภนวิมุตติ) ดับหรือพ้นจากกิเลสด้วยการข่มไว้ เช่นการดับกิเลสของท่านผู้บำเพ็ญฌาน ถึงปฐมฌาน ย่อมข่มนิรวณไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น

๒. ตทังคนิโรธ (ตทังควิมุตติ) ดับด้วยองค์นั้น ๆ คือ ดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับหรือธรรมตรงกันข้าม เช่น ดับสักกายทิฐิ ด้วยความรู้ที่กำหนดแยก रूप นาม ออกได้ เป็นการดับชั่วคราว กิเลสยังเกิดขึ้นได้อีก

๓. สมุจเจทนิโรธ (สมุจเจทวิมุตติ) คือ ดับด้วยตัดขาด คือ ดับกิเลสสิ้นเด็ดขาดด้วยโลกุตตรมรรค กิเลสย่อมไม่เกิดขึ้นอีก

๔. ปฏิเสธสิทธินิโรธ (ปฏิเสธสิทธิวิมุตติ) คือ ดับด้วยสงบระงับ หมายถึงอาศัย โลกุตตรมรรค ดับกิเลสเด็ดขาดไปแล้ว บรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันสงบระงับไปหมดแล้วไม่ต้องขวนขวายเพื่อดับ ในขณะที่แห่งผลนั้น ชื่อว่า ปฏิเสธสิทธินิโรธ

๕. นิสสรณนิโรธ (นิสสรณวิมุตติ) ดับด้วยความปลอดโปร่ง คือ ดับกิเลสสิ้นเชิงดำรง อยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยืนตลอดไป ภาวะนั้นชื่อว่า นิสสรณนิโรธ คือ อมตธาตุได้แก่นิพพาน

จุดมุ่งหมายของการเทศนาหรือการเผยแผ่ของพระสงฆ์ ในการเทศน์ทุกครั้งนักเทศน์ทุกคนจะต้องวางจุดหมายของการเทศน์ไว้ ๒ ชั้น คือ

๑. จุดหมายชั้นสูงสุด ได้แก่ วิมุตติ คือ เทศน์ให้ผู้ฟังเข้าถึงวิมุตติ หลุดพ้นจากกิเลสจน บรรลุมรรคผลนิพพาน

๒. จุดหมายชั้นต่ำลงมา คือ ให้ผู้ฟังได้อานิสงส์การฟังธรรม อย่างน้อย ๕ ประการ คือ (๑) อสตุตฺ สุนาติ คือ ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง (๒) สุตฺ ปริโยทเปติ คือ เข้าใจซัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว (๓) กงฺขํ วิหนติ คือ แก่ถ่วงในเรื่องที่ ได้ฟังแล้ว (๔) ทิฏฐิ อฺหุ กโรติ คือ ไม่เป็นโรคร้ายแรง และ (๕) จิตฺตมสฺส ปสฺสตีติ คือ เป็นผู้มิมิตร

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการเทศนาหรือการเผยแผ่ของพระสงฆ์ที่นักเทศน์จะต้องรู้นั้น มีอยู่มากมาย แต่สำหรับเรื่องที่มีความจำเป็นที่จะต้องรู้ก่อนในเบื้องต้นมีอยู่ด้วยกันอย่างน้อย ๕ เรื่อง คือ (๑) เรื่องการเทศนา (๒) จรรยานักเทศน์ (๓) การสังเกตบุคคล (๔) ประเมินผลเทศนา และ (๕) รู้คุณค่าสมาธิ

หลักการเผยแผ่ธรรมพระสงฆ์ไทย พระนักเผยแผ่ในประเทศไทยในปัจจุบัน บางรูป เน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่ลึกซึ้งเช่น หลวงพ่อพุทธทาส บางรูปเน้นการเผยแผ่พุทธธรรม ด้วยการเป็นที่ยอมรับจากพุทธบริษัททั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) บางรูปเน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่เป็นวิชาการ เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) บางรูปเน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่เข้าใจง่าย เป็นหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานของศีลธรรม จริยธรรมในสังคม เช่น พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) เป็นต้นการเผยแผ่พุทธธรรมและการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ให้กับพุทธศาสนิกชน นักเรียน นักศึกษา และลูกหลานไทยในยุคนี้ พระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นบริบทหนึ่งของสังคมมีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ย่อมต้องศึกษาให้เข้าใจในการเผยแผ่พุทธธรรม คือ การนำธรรมะไปสู่ประชาชนเพื่อให้เขาเหล่านั้นปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ อันก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและแก่สังคมโดยทั่วไป พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเพิ่มความใส่ใจในการแสวงหาความรู้เพื่อการรู้เท่าทันสื่อ(Media Literacy) เพราะเทคโนโลยีการสื่อสารก้าวไปเร็วมาก ก่อให้เกิดพฤติกรรมการ

สื่อสาร โดยเฉพาะทุกวันนี้ การสื่อสารมีหลายรูปแบบทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อเฉพาะกิจ พระสงฆ์ในปัจจุบันจำเป็นต้องใช้สื่อเป็นช่องทางในการเผยแผ่พุทธธรรมให้มากขึ้น รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ถูกต้อง และเป็นที่ยอมรับของประชาชน เพราะงานเผยแผ่พุทธธรรมเป็นงานหลักเป็นหัวใจที่ทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรือง เป็นงานแรกที่พระบรมศาสดาดำริและทรงทำเมื่ยมหายใจสุดท้ายเมื่อกายหลังเสด็จดับ ชันชปรินิพพานไป เหล่าสาวกทั้งหลายก็ได้ดำเนินการแสดงพระธรรมเทศนา สั่งสอนตามรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ของพระองค์เป็นลำดับสืบมา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๕.๒.๑.๑ การดำเนินงานเผยแผ่อบรมให้ความรู้แก่พุทธศาสนิกชนเป็นหน้าที่ของพระภิกษุ สามเณร และคณะสงฆ์ควรจัดให้มีพระสงฆ์นักเผยแผ่เข้าไปช่วยสอนอบรมศีลธรรมจริยธรรมให้ได้อย่างต่อเนื่องแก่เยาวชนและประชาชนจะได้เข้าใจธรรมะและสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตประจำได้

๕.๒.๑.๒ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ทำวัตรสวดมนต์ตามหลักพระธรรมวินัย การทำวัตรสวดมนต์เป็นเรื่องกิจวัตรที่ต้องปฏิบัติเพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยจรจรโลงพระศาสนาให้ยั่งยืน เป็นการเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง และเป็นการพัฒนาจิตใจทำให้ผู้ประพฤติธรรมมีจิตใจสงบ มีสมาธิในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ให้ดียิ่งขึ้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อวิจัยครั้งต่อไป

๕.๒.๒.๑ ควรศึกษาบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ในสังคมไทยยุคปัจจุบันกับการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์นักเผยแผ่ในต่างประเทศ

๕.๒.๒.๒ ควรมีการออกแบบสำรวจเพื่อทำการวิจัยเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน โดยผ่านสื่อมวลชน

๕.๒.๒.๓ ควรศึกษาเรื่องอิทธิพลของสื่อที่มีผลต่อการเผยแผ่ของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน

๕.๒.๒.๔ ควรศึกษาเรื่องพระนักเผยแผ่กับการเลือกใช้สื่อเพื่อการเผยแผ่ธรรมะที่เหมาะสมในยุคปัจจุบัน